

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

KONSTANTİN VE HİRİSTİYANLIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yunus KAYMAZ

**Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Dinler Tarihi**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fuat AYDIN

TEMMUZ – 2014

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

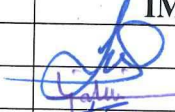

KONSTANTİN VE HİRİSTİYANLIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yunus Kaymaz

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Dinler Tarihi

Bu tez 07/03/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Fuat AYDIN	Başarılı	
Yrd. Doç. İhsan KATNGİCİ	Başarılı	
Yrd. Doç. Elbir HASANOV	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Yunus KAYMAZ

07.07.2014

ÖNSÖZ

Yeryüzünde var olan her din ortaya çıktıktan sonra bir gelişme ve sistemleşme süreci yaşamıştır. İslam'da olduğu gibi bazı dinlerde bu kısa sürerken diğer bazılarında ise Hıristiyanlıkta olduğu gibi daha uzun ve meşakkatli olmuştur. İsa'nın ölümünden sonra Hıristiyanlık siyasi, sosyolojik ve dini birtakım safhalardan geçmiştir. Yaşanan bu süreçlerin bir sonucu olarak bugünkü durumuna gelmiştir. Hıristiyanlık tarihinde "Büyük" sıfatına layık görülmüş I. Konstantin bu oluşum sürecinde köşe taşı kabul edilen imparatorlardan biridir. Bu çalışmada Konstantin öncesi durum ile Konstantin ve sonrası durum ele alınıp bu imparatorun Hıristiyanlar ve Roma üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu çalışma sonunda Büyük Konstantin'in Hıristiyanlığın oluşum sürecinde onu önemli ölçüde etkilediği ve bu etkilerin bugüne kadar valığını devam ettirdiği ortaya konulmaya çalışıldı.

Bu çalışmamızı yaparken yönlendirmeleri ve rehberliğiyle sürekli yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Fuat Aydın'a, ara ara yazdıklarımı okuyup yapıcı eleştirileri olan Yrd. Doç. Dr. Eldar Hasanov'a, Almanya Göttingen Üniversitesi'nden tezle alakalı çalışma yapmam için davetiye gönderen Prof. Dr. Jens Peter Laut'a ve Dr. Cuma Kazancı'ya, Hollanda'da tezimle ilgili kaynak taraması yaptığım University of Leiden Library ve University of Utrecht Library çalışanlarına teşekkürlerimi arz etmeyi bir borç bilirim. Son olarak günümün büyük bir bölümünü bu çalışmaya ayırmama anlayış gösterip bana desteğini hiç esirgemeyen eşim Hatice Hanım'a ve bu çalışmayı hazırlama esnasında doğan oğlum Kerem'e sevgilerimi sunarım.

Yunus KAYMAZ

07.07.2014

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
1. KONSTANTİN ÖNCESİ İMPARATORLUK-KİLİSE İLİŞKİLERİ	3
1.1. İmparatorluğun Kiliseye ve Hıristiyanlara Bakışı.....	3
1.1.1. Tarihsel Süreç	3
1.1.2. İmparatorluğun Hıristiyanlara Karşı Tutumunun Nedenleri ve Sonuçları	15
1.1.3. Değerlendirme ve Sonuç	20
1.2. Kilisenin İmparatorluğa Bakışı	21
2. KONSTANTİN VE HİRİSTİYAN OLUŞU	28
2.1. Konstantin'in Hayatı ve İmparatorluğu	28
2.1.1. Doğumu ve Gençlik Yılları	28
2.1.2. İmparator Olması ve İlk Dönem	31
2.1.3. Milvian Köprüsü Savaşı	34
2.1.4. Muzaffer İmparator Konstantin	36
2.1.5. Konstantin'in Ölümü ve Gömülmesi.....	41
2.2. Konstantin'in Hıristiyanlığı Meselesi	41
2.2.1. Milvian Vizyonu ve Konstantin'in Vaftiz Edilmesi.....	43
2.2.1.1. Milvian Vizyonu	43
2.2.1.2. Konstantin'in Vaftiz Edilmesi	48
2.2.2. Konstantin'in Hıristiyanlığı ile Alakalı Görüşler	48
2.2.2.1. Konstantin'in Samimi Bir Hıristiyan Olmadığını Kabul Edenler.....	49
2.2.2.2. Konstantin'in Samimi Bir Hıristiyan Olduğunu Kabul Edenler.....	52
2.2.2.3. Konstantin'in Hıristiyanlığıyla Alakalı Orta Yolu Benimseyenler....	59
2.2.2.4. Değerlendirme ve Sonuç.....	61
3. KONSTANTİN'İN KİLİSEYE VE HİRİSTİYANLARA YÖNELİK POLİTİKALARI	64
3.1. Konstantin'in Hıristiyanlığa Karşı Genel Tutumu ve Dini Politikaları	64
3.2. Milan Fermanı ve Özgür Dini Yaşam	69
3.3. Siyasi ve Dini Ayrılıklara Son Verme	73
3.3.1. Donatistler	74
3.3.2. Aryüşçülük ve İznik Konsili.....	78
3.4. Konstantinapol'ün İnşası.....	85

3.5. Kiliselere Yardım ve Yeni Kiliselerin Yapılması	90
3.6. Konstantin Dönemi İmparatorluk-Kilise İlişkileri ve Otorite Meselesi.....	92
3.6.1. Kayserialı Eusebius ve Kilisenin Konstantin'e Bakışı.....	93
3.6.1.1. Kayserialı Eusebius.....	93
3.6.1.2. Kilisenin Konstantin'e Bakışı	95
3.6.2. Konstantin'in Kilise üzerindeki Otoritesi.....	102
3.7. Konstantin Sonrası 4. yy. Hıristiyanların Durumu	105
3.7.1. Konstantin Sonrası Başa Geçen İmparatorlar ve Hıristiyanlığa Karşı Tutumları	105
3.7.2. Hıristiyanlığın Roma'nın Resmi Dini Haline Gelmesi ve Theodosius	108
SONUÇ.....	110
KAYNAKÇA	113
ÖZGEÇMİŞ.....	118

KISALTMALAR

a.g.e : Adı Geçen Eser

a.g.m : Adı Geçen Makale

bkz. : Bakınız

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Düz. : Düzenleyen

çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

Ö. : Ölümü

s. : Sayfa

Sy. : Sayı

vb. : Ve benzeri

Vol. : Volume

Ty. : Tarih Yok

Yy. : Yüzyıl

Tezin Başlığı: Konstantin ve Hıristiyanlık	
Tezin Yazarı: Yunus Kaymaz	Danışman: Prof. Dr. Fuat AYDIN
Kabul Tarihi: 07 /07 /2014	Sayfa Sayısı: v (ön kısım)+120 (tez)
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Bilim Dalı: Dinler Tarihi
<p>Hıristiyanlar yaklaşık üç yüz yıl boyunca Roma'nın geleneksel dinine mensup bir imparatorluğun boyunduruğu altında yaşadılar. Bu süre zarfında sayıları giderek artmasına ve birçok etkili insan Hıristiyan olmasına rağmen Hıristiyanlar birçok imparator tarafından tehlikeli ve geleneksel dini tehdit eden bir gurup olarak görülmüş, bu nedenle din değiştirmeye zorlanmış değiştirmeyenler de içinde ölümün de olduğu çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Her imparator döneminde bu politika uygulanmamışsa da genel itibariyle güçlü imparatorlar Hıristiyanları baskı altına almıştır. “Büyük” lakabıyla meşhur olmuş I. Konstantin 306 yılında babasının ölümüyle kayser olmuştur. Konstantin'in kayser olduğu bu dönemde 303 yılında Diocletian tarafından başlatılan “Büyük İşkence” dönemi hala devam etmektedir. Konstantin'in tahta geçtikten sonraki ilk icraatı kendi bölgesinde Hıristiyanlar aleyhine yürütülen bu politikalara bir son vermek olmuştur ve bu tarihten sonra Hıristiyanların kaderini etkileyecek bu din lehine faaliyetleri Hıristiyanlık tarihi için bir milat kabul edilmiştir. Zira daha düne kadar imparatorluğun toptan savaş açtığı bir gurubun dini olan Hıristiyanlık Konstantin'in etkisiyle bu yüzyılın sonunda Theodosius döneminde devletin resmi dini olarak kabul edilmiştir. Bu araştırmamızda bu değişimi farklı yönleriyle ele alıp bunun yansımalarına değinmeye çalıştık.</p> <p>Konstantin'in önceki imparatorlardan farklı olarak Hıristiyanları tolere etmesi onun Hıristiyan olup olmadığı sorusunu akla getirmiştir. Bununla alakalı olarak temel iki görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Konstantin'in sadece siyasi çıkarlar amacıyla Hıristiyanları desteklediği, kişisel olarak bu dini benimsemediği yönündedir. İkincisi ise Konstantin'in şahsi olarak Hıristiyanlığa mensup olduğu, Hıristiyanlık lehine politikaları da bu nedenle yaptığı düşüncesindedir. Bu araştırmamızda genel kanaatin ikinci görüşe daha yakın olduğu ortaya kondu. Zira Konstantin'in uyguladığı politikaların tamamı bütüncül bir şekilde incelendiğinde içinde siyasi bazı amaçlar da olmakla birlikte genel itibariyle onun bir Hıristiyan gibi hareket ettiği söylenebilir. Araştırmada bu konu aydınlatılmaya çalışıldı.</p>	
Anahtar Kelimeler: Konstantin, Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu, Eusebius, Konstantinapol.	

Title of Thesis: Constantine and Christianity	
Author of Thesis: Yunus Kaymaz	Advisor: Prof. Dr. Fuat Aydın
Date of Approval: 07 /07 /2014	Nu. of Pages: v (pre text)+120(text)
Main Department: Sciences Philosophy and Religions Subfield: History of Religions	
<p>Christians lived nearly three hundred years in the Roman Empire which had its traditional religion. During this period, the number of those embraced Christianity increased and many influential persons embraced it. Nevertheless, Christians were considered by many emperors as dangerous and threatening to the traditional religion. Hence, emperors forced Christians to return to traditional Roman religion and sentenced those did not accept this order to some kind of penalties, including death. This policy was not been applied during all of the emperors, but powerful emperors suppressed the Christians as a kind of usual.</p> <p>Constantine who was well-known as “The Great”, ascended to the throne after his father’s death in 306. In his period too, “The Great Persecution” which was started by Diocletian in 303 was still in power. When Constantine was the emperor, first of all he put an end to the policies against Christians. Constantine’s activities in favor of Christianity after this date was considered a milestone. Because, while till that time the empire fought against the Christians, Christianity was recognized as the official religion of the state in the era of Theodosius at the end of that century. In this study we tried to put light on different aspects of this change.</p> <p>Unlike his previous emperors, Constantine The Great tolerated Christians which brought into mind as he was a Christian. Many hypotheses were put forwarded in relation to this problem and there emerged two main opinions. The first one claims that Constantine supported the Christians only for his political purpose but did not converse to Christianity. According to the second one, Constantine conversed to Christianity and supported the Christians for his religious consciousness. We presented the opinions of experts in relation to the topic while general opinion is closer to the second opinion. Because, when we approach to his policies in total, it can be said that Constantine acted as a sincere Christian, disregarding his some works with political purposes. In this study, we attempted to clarify this issue.</p>	
Key Words: Constantine, Christianity, Roman Empire, Eusebius, Constantinople.	

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Üzerine inşa edildiği kabul edilen İsa'nın ölümünden sonra henüz müstakilliğini bile kanıtlamamış bir din olan Hıristiyanlığın mensupları Roma topraklarında dinlerini yaşamaya çalışmışlardır. Bölgelerinde imparatorluğun da desteğini arkasına almış paganizmin bu dinin mensuplarına çoğu kere uyguladığı baskılar ve maruz bıraktığı takibatlar birçok Hıristiyanın şehit olmasına sebebiyet vermiştir. Zira paganizme mensup Roma imparatorluğu, hızla büyüyen bu güce karşı tepkisiz kalamamıştır. Ancak devletin başına geçen imparatorların tamamı bu yeni dine karşı aynı tepkiyi göstermemiştir. Konstantin dönemine gelince ise işler tamamen değişmiş ve hem Hıristiyanlar hem de Roma imparatorluğu için yeni bir devir başlamıştır. Elinizdeki çalışmada bu değişim iki taraflı olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Konstantin döneminde yapılan bu yeniliklerle birlikte akla gelebilecek en doğal soru olan bu yeniliklerin faili yani Konstantin'in kişisel dini durumu incelenecektir. Bununla onun yaptıklarının samimiyeti problemi ele alınmış olacaktır. Bunun yanısıra Konstantin'in Hıristiyanlara verdiği desteğin hangi alanlarda olduğu ve bu desteğin sonucunu ortaya koyacağız. Konstantin'in Hıristiyanlara gösterdiği toleransın ancak diğer din mensuplarıyla karşılaştırıldığında ortaya çıkacağı düşünüldüğü için Konstantin'in Hıristiyan olmayanlara nasıl davrandığı konusunu da ele alacağız.

Pre-modern diye adlandırılan modern çağ öncesi dönemdeki tüm devletlerde olduğu gibi Roma İmparatorluğu'nda da Din ve Devlet kavramları birbirinin içine geçmiş kavramlardır. Bu iki kavram o dönemde insanların zihinlerinde iki ayrı şey olarak düşünülmemiştir. Bunun bir yansıması olarak devlet başkanı aynı zamanda o ülkedeki en yüksek dini karar merciini oluşturmaktadır. Bu bağlamda olmak üzere Konstantin dönemine gelindiğinde bu sistemin Hıristiyan bir imparatora uyarlama durumunun nasıl gerçekleştiği konusu ele alınacaktır.

Hıristiyanların kendisine yakıştırdıkları ve onu anlatan kitaplarda bu imparatoru diğer Konstantinlerden ayırmak için kullanılan "Büyük Konstantin" ismi bize bu imparatorun Hıristiyan tarihinde ne kadar önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Konstantin dönemi, Hıristiyan tarihinde birçok teolojik ve siyasi çekişmelerin yaşandığı bir döneme denk gelmektedir. Örneğin Hıristiyan teolojisindeki İsa'nın uluhiyeti ile alakalı yapılan

büyük tartışma Konstantin başkanlığında İznik'te toplanan bir konsilde masaya yatırılmış ve meşhur İznik Kredosu bu konsilde kabul edilmiştir. Bunun dışında Donatizm meselesi de Konstantin'in bizzat müdahil olduğu meseleler arasındadır.

Araştırmanın Amacı

Hıristiyanlık araştırmaları, tarihi süreç içerisinde bu dinin siyasi, sosyal ve teolojik anlamda birkaç aşamadan geçtiğini göstermektedir. Her dinde olduğu gibi Hıristiyanlığın da esasını oluşturan iman ve ibadet hususlarının bu dinin şekillenmesi sürecinde hangi safhalardan geçtiği oldukça önemlidir. Bu bağlamda olmak üzere bu çalışmanın birbirinin içine geçmiş birkaç amacı vardır. Çalışmanın asıl amacı Konstantin döneminde Hıristiyanlık tarihine damga vurmuş her türlü değişimi ve yeniliği gözler önüne sermektir. İkinci amaç ise Konstantin'in Hıristiyanlığı meselesini ele almak ve okuyucuya bu konuda genel bir perspektif sunmaya çalışmaktır. Zira Konstantin'in Hıristiyanlar lehine yaptığı her türlü faaliyet onun kişisel olarak kabul ettiği din üzerinden anlamlandırılmaktadır. Bu şekilde yapılan icraatların samimiyeti ortaya konmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere çalışmanın ikinci amacı da aslında birinci amaca hizmet etmektedir.

Araştırma'nın Yöntemi

Üç bölüme ayırdığımız araştırmamızı tarihsel belge niteliği taşıyan birincil ve ikincil kaynaklar çerçevesinde işledik. Her bölüm için öncelikle tarihsel süreci verdikten sonra konuyu modern dönem görüş ve tartışmalar ışığında ele aldık. Tarihsel süreçle alakalı bilgileri aktarırken tarihsel analizden yararlandık. Konuyla ilgili bilgileri verirken ise tasvir metodunu kullanıp kaynaklardan elde edilen bilgileri, birbiriyle uyumlu hale getirerek kronolojik olarak sunduk. Verilen bu bilgiler neticesinde ortaya çıkan genel kanaatimizi nedenleriyle birlikte ifade ettik. Antik Hıristiyan kaynakları kullandığımız gibi modern dönemde yazılmış eserleri de kullandık.

1. KONSTANTİN ÖNCESİ İMPARATORLUK-KİLİSE İLİŞKİLERİ

1.1. İmparatorluğun Kiliseye ve Hıristiyanlara Bakışı

Hıristiyanlık tarihine damgasını vuran Büyük Konstantin'in ve onun bıraktığı izin daha iyi anlaşılması için ondan önceki Roma imparatorlarının Hıristiyanlara ve kiliseye nasıl baktıklarının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Konstantin'le başlayan Hıristiyanlığın büyük gelişiminin bu safhaya nasıl geldiği, daha önce nelerin yaşandığı ve o dönemin bıraktığı izlerin neler olduğu, konunun bütüncül bir şekilde ortaya konulabilmesi için cevaplanması gereken sorulardır. Dolayısıyla şimdi, İsa'nın ortaya çıkışından başlayarak Konstantin'e kadarki imparatorların kiliseye karşı tutumları incelenecektir. Bunu yaparken her bir imparatorun dönemi tafsilatlı bir şekilde ortaya konmayacak, özellikle Hıristiyanlarla olumlu veya olumsuz bir ilişki içinde olmuş imparatorların dönemleri ve onların Hıristiyanlara ve kiliseye karşı nasıl bir tavır takındıkları üzerinden konu ele alınacaktır.

1.1.1. Tarihsel Süreç

MÖ. 4 yılında doğan İsa 30 yaşlarında tebliğ faaliyetlerine başlamıştır. Fakat bu tebliğ faaliyeti çok kısa sürmüştür, MS. 27 veya 29 yılında Hıristiyan kaynaklara göre çarınca gerilerek öldürülmüştür. Dolayısıyla imparatorluğun İsa ve taraftarlarına karşı ilk icraatı İsa'nın bir Roma valisi tarafından çarınca gerilmesi şeklinde olmuştur. Fakat şu da unutulmamalıdır ki o dönemde henüz Hıristiyanlık müstakil bir din haline gelmeyip heretik bir Yahudi fırkası olarak kabul edilmekteydi. Yahudiler böyle heretik bir fırkanın türemesinin kendilerinin inançsızlığından ve bağımsızlıklarını kaybedip imparatorluğa teba olmalarından kaynaklandığını düşündüklerinden Hıristiyanlığı ortadan kaldırmaya çalıştılar.¹ Bu yüzden imparatorluğun Yahudiye valisini İsa'yı öldürmeye kışkırttılar. Bu olayda görüldüğü üzere imparatorluğun Hıristiyanlara karşı bir düşmanlığından çok Yahudilerin İsa taraftarlarına bir düşmanlığı ön plana çıkmaktadır. Zira fırsat buldukça isyan eden bir topluluk olan Yahudilerin tekrar bir karışıklık çıkarma endişesi imparatorluğu Yahudilerin isteğini yapmaya zorlamıştır.

¹ Justo L Gonzalez, *The Story of Christianity*, Harper Collins Publisher, New York, 1984, I, s. 32. Mesela bu dönemde yaşanan olaylardan biri Yahudilerin gentileleri Pavlus'un sinagoga soktuğunu iddia ederek ona bir suikast girişiminde bulunmaları idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gonzalez, *a.g.e*, I, s. 32-33.

Sonuç olarak her ne kadar İsa bir Roma valisi tarafından öldürülmüşse de bunu imparatorluğun Hıristiyanlara karşı bir tepki olarak ortaya koyduğunu kabul edemeyiz.

İsa'nın ölümünden sonra havariler ve Pavlus dönemine gelindiğinde ise Hıristiyanlar farklı dönemlerde farklı tepkilerle karşılaşmışlardır. Bu dönemde hala Hıristiyanlık bir Yahudi fırkası olarak düşünülüyordu. Bu algı sadece diğer din mensuplarına ait değildi, aksine Hıristiyanlar da kendilerini yeni bir dinin müntesibi olarak görmüyorlardı, onlar kendilerini Yahudi kabul ediyorlardı ve tek farkları Yahudilerin hala gelmesini bekledikleri Mesih'in geldiğine inanmaları idi. Örneğin Pavlus ve cemaati Roma'ya gittiği zaman oradaki halk onlara otantik bir Yahudi cemaati olarak bakmıştır.²

İmparator Neron dönemine (54-68) gelindiğinde ise baskı ve takibat resmi olarak başlamıştır. MS. 54 yılında imparatorluğun başına geçen Neron Hıristiyanlık tarihinde çok kötü bir üne sahip olmuştur. Zira Kayserialı Eusebius dâhil birçok kaynak Hıristiyanlara yapılan işkence ve zulümlerin başlangıç tarihinin Neron'un imparator olduğu döneme tekabül ettiğini belirtirler. Kayserialı Eusebius konuyla alakalı şöyle der:

“Hıristiyanlığa karşı ilk düşmanlığın Neron'dan başladığını göreceksiniz. Tanrının elçilerine karşı açıkça düşmanlık gösteren ilk insan oldu. Piskoposların katledilmesine göz yumdu. Bu nedenle onun zamanında Pavlus'un Roma'da kafası kesildi. Petrus da çarmıha gerildi.”³

MS. 64 yılında meşhur Roma yangını vuku bulmuş, Roma bu yangında büyük ölçüde zarar görmüş ve şehrin büyük bölümü kül olmuştur. Hıristiyanlara uygulanan işkenceler asıl anlamda bu yangından sonra başlamıştır. Neron yangını kendisinin çıkardığı yolundaki söylentiler üzerine bu yangından Hıristiyanları sorumlu tutmuştur.⁴ 64 yılındaki yangında Neron'un tavırları dolayısıyla yangını onun çıkardığı, dilediği gibi yeni bir şehir kurma istediğinden dolayı bunu yaptığı dedikodusu çıkmış, Bunun üzerine

² W.H.C Frend, “Persecution: Genesis and Legacy”, Ed. Margaret M. Mitchell, Frances M. Young, *The Cambridge History of Christianity Origins to Constantine, 503-523*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 503.

³ Eusebius of Caesarea, *Kilise Tarihi*, çev. Furkan Akderin, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 61-62.

⁴ W. Ward Gasque, “İnancın Sorgulanması”, Ed. Tim Dowley, Pat Alexander, *Hıristiyanlık Tarihi*, 82-97, Çev. Sibel Sel, Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 82-83, Ayrıca bkz: G. E. M. de Ste.Croix, “Why Were The Early Christians Persecuted? A Rejoinder”, *Oxford Journals*, 1964, s. 29-30.

Neron bu şüpheleri üzerinden kaldırmak için Hıristiyanların ve Yahudilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere yangının bir zarar vermediğini söyleyerek yangının sorumluluğunu Hıristiyanlara ve Yahudilere yüklemeye çalışmıştır.⁵ Neron'un bu ithamlarının sonucu olarak bu yangından sorumlu tutulan Hıristiyanlar işkence ve takibata maruz kalmışlardır. Hıristiyan olmayan pagan tarihçi Tacitus olayları şöyle aktarır:

*“Neron Hıristiyanlar diye adlandırılan suçluları bağladı ve onlara iğrenç bir şekilde sayısız işkence uyguladı. Çok sayıda kişi tutuklandı, Hıristiyan olduğunu itiraf edenler ise ölüm cezasına çarptırıldı. Bu olayların yaşandığı yer muhtemelen Vatikan'a yakın bir yerd. Köpeklerle vücutlar parçalandı, bir kadının durumu ise içler acısıydı. Zira o bir boğanın sert boynuz darbelerine maruz kalmıştı.”*⁶

Pagan bir tarihçi olarak Tacitus her ne kadar Hıristiyanlar hakkında çok olumlu düşüncelere sahip değilse de bu yangını onların çıkardıklarını düşünmez. Tacitus'un Neron dönemindeki işkencelere şahit olması ve bunları aktarması Hıristiyan olmayan bir yazarın bakış açısını ve yaşananların iki taraflı nasıl algılandığını görmemizi sağlaması bakımından önemlidir.⁷

Neron'un Hıristiyanlara karşı uyguladığı işkencelerin şiddetini ve etkilerini tam anlamıyla kavramak zor olsa da onun döneminde Petrus'un ve Pavlus'un Roma'da öldürüldüğü düşünülünce yaşananların ne kadar şiddetli olduğu anlaşılabilir. Fakat Neron'un işkenceleri Roma kentiyle sınırlı kalmış, onun dışına çıkmamıştır. Bu yüzden Hıristiyanlara yapılan işkenceler bu dönemde başlamışsa da Asya'da yaşayanlar bu işkencelerden etkilenmemiş, bu da doğudaki Hıristiyanların batıdakilere nazaran daha güçlü bir toplum inşa etmelerini mümkün kılmıştır.⁸ Roma'da yangın çıkarma ithamıyla başlayan işkenceler Hıristiyanlara karşı sırf Hıristiyan olmaları hasebiyle yapılan işkencelere dönüşmüş ve bu olaylar günümüze ulaşmayan Hıristiyanlık karşıtı bir bildirgenin yayınlanmasıyla sonuçlanmıştır.⁹

⁵ Gonzalez, *The Story Of Christianity*, I, s. 34.

⁶ Friend, “Persecution: Genesis and Legacy”, s. 504.

⁷ Gonzalez, *a.g.e.*, I, s. 34.

⁸ Friend, “Persecution: Genesis and Legacy”, s. 504-505.

⁹ Gonzalez, *The Story Of Christianity*, I, s. 35. Bu bildirgenin varlığı ile alakalı tek bilgi Tertullian'dan gelmektedir. Bu nedenle tarihçiler arasında bu bildirgenin gerçekten var olup olmadığı konusunda bir

Neron dönemine kısaca değindikten sonra şimdi I. yüzyılda genel anlamda imparatorluğun Hıristiyanlara karşı tutumunu ele alabiliriz. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki her ne kadar işkence dönemini Neronla başlatsak da birinci yüzyıla alakalı elimize ulaşan bilgilerin yetersizliğinden dolayı imparatorluğun Hıristiyanlara ve kiliseye karşı tutumunu net bir şekilde ortaya koymak oldukça zordur. Aynı zamanda yukarıda da belirttiğimiz gibi bilgi eksikliğiyle birlikte Hıristiyanlığın henüz müstakil bir din haline gelemeyişi ve heretik bir Yahudi fırkası olarak kabul edilmesi imparatorluğun tavrını anlayabilme konusunda bizi daha da zorlamaktadır. Bütün bunlara karşın şu genel iddiada da bulunulabiliriz; Romalılar ilk dönemlerde Hıristiyanlar ve Yahudiler arasında bir karışıklık olmadığı müddetçe onlara pek müdahale etmiyordu.¹⁰

MS. 81 yılında başa geçen Domitianus 96 yılına kadar imparatorluk yapmıştır. Kayserialı Eusebius'a göre Neron'dan sonra Hıristiyanlara zulmeden ikinci imparator Domitianus'tur. Bu dönemde çoğu Hıristiyan sürgüne gönderilmiştir. Domitianus zamanında işkencelerin varlığıyla alakalı güvenilir raporlar bulunmaktadır. Ancak onun döneminde de işkenceler imparatorluğun tamamına değil sadece Roma ve Anadolu'nun bir kısmında yaşanmıştır. Bu dönemde sürgünlerin yanı sıra Hıristiyanlar tarafından birçok şehit verilmiştir. İçlerinde en çok tanınan Flavius Clemens¹¹ ve eşi Flavia Domitilla'dır.¹²

Domitianus Roma geleneklerine bağlı bir imparatordu ve bu gelenekleri yeniden diriltmek istiyordu. İşte bu nedenle Hıristiyanlığa karşı cephe aldı ve onlara çeşitli işkenceler uyguladı. Domitianus döneminde hala Yahudilerle Hıristiyanlar arasında imparatorluk otoriteleri tarafından herhangi bir ayırım yapılmıyordu, yani işkence

görüş birliği yoktur. Yine aynı şekilde içeriği ile alakalı da kesin şeyler söylenememektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. T. D. Barnes, "Legislation Against the Christians", *The Journal of Roman Studies*, 32-50, 1968, LVIII, 32-45.

¹⁰ Gonzalez, *The Story Of Christianity*, I, s. 32.

¹¹ Tam adı Titus Flavius Clemens'tir. İmparator Vespasianus'un kardeşi Sabinus'un oğludur. İmparator Titus ve Domitianus'un da kuzenidir. 95 yılında konsüllük görevinde bulunmuştur. Daha sonra ateist olmakla suçlanınca tutuklanmıştır. Fakat her ne kadar ateist dense de burda kastedilenin Hıristiyanlık olduğunu anlamak zor olmasa gerektir. Zira o dönemde Hıristiyanlara böyle bir suçlamada bulunmak yaygın bir durumdu ve Hıristiyanlık bir nevi ateizm olarak görülüyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Philip Schaff, "History of Christian Church", New York, *Christian Classics Ethereal Library*, 1. Baskı, II, 486.

¹² Gonzalez, *a.g.e.*, I, s. 36.

denildiğinde hem Yahudilere hem de Hıristiyanlara karşı bir baskı kastediliyordu.¹³ Neron'un politikalarını izleyen Domitianus imparatorluğunun son dönemlerinde Hıristiyanların suçsuz olduğu kanaatine varmış ve onlara uyguladığı işkence ve takibatlara son vermiştir.¹⁴

Zamanla Yahudiler ile Hıristiyanlar arasındaki fark giderek daha belirgin hale gelmiştir. Zira Hıristiyanlar arasında gentilelerin sayısı artınca Yahudi kökenliler azaldı. Dolayısıyla önceleri Yahudiliğin bir tarikatıymış gibi algılandığından Romalı yetkililerce kısmen hoşgörüle karşılanan Hıristiyanlık, iki din arasındaki ayrışma keskinleşince bu hoşgörüden yoksun bırakılmaya başlanmıştır.¹⁵

Birinci yüzyılda imparatorluğun kiliseye karşı tutumunu özet bir şekilde gördükten sonra şimdi ikinci yüzyıldaki duruma geçebiliriz. İkinci yüzyılda konumuz açısından öne çıkan ve hakkında net bilgilere sahip olduğumuz dönem İmparator Trajan dönemidir. İmparatorun Bithynia-Pontus valisi Pliny ile yazışmaları günümüze ulaşmış ve bu yazışmalar onun dönemindeki Hıristiyanlarla ilişkiler hakkında detaylı bilgiler ortaya koymuştur. Pliny mektuplarında Hıristiyan olduğunu düşündüğü insanları cezalandırdığını imparatora bildirmiştir.¹⁶ İmparator Trajan ise sırf cezalandırmak için Hıristiyanları öldürmemesi gerektiği, Hıristiyanların imanlarından vazgeçmemesi durumunda cezanın uygulanmasını istemiş¹⁷ Hıristiyan ismiyle suçlanan insanların Hıristiyan olduklarını itiraf ederlerse onları cezalandırması gerektiğini, fakat Hıristiyan olduğunu inkâr eden ve bunu kanıtlayanların ise serbest bırakılması gerektiğini bildirmiştir.¹⁸ Pliny bundan sonra kimlerin Hıristiyan olduğunu araştırıp bulduktan sonra onlardan Hıristiyanlığı reddetmelerini, Roma tanrılarına dua etmelerini ve onlara tütsü yakmalarını en son ise İsa'ya lanet okumalarını istemiş bunu yapmayanları da ölüme mahkûm etmiştir.¹⁹ Kayserialı Eusebius da Pliny ile Trajan arasındaki yazışmalara değinir. Pliny'in Hıristiyan halka nasıl ve hangi yaptırımlar uyguladığını ve Trajan'ın

¹³ Gonzalez, *a.g.e.*, I, s. 36.

¹⁴ Eusebius, *Kilise Tarihi*, s. 79.

¹⁵ Gasque, "İnancın Sorgulanması", s. 82.

¹⁶ Pliny The Younger, *Pliny The Younger Complete Letters*, ing. çev. P. G. Walsh, Oxford World's Classics, Oxford, 2006, s. 278-280.

¹⁷ Gasque, *a.g.m.*, s. 84.

¹⁸ Pliny, *Letters*, s. 278-280.

¹⁹ Pliny, *Letters*, s. 278.

buna nasıl karşılık verdiğini anlatır. Pliny onları arayıp cezalandırmayı istemektedir fakat Trajan onları sırf cezalandırma amacıyla aramamasını, bulduğu vakit de onlara gereken her türlü cezayı uygulayabileceğini bildirmiştir.²⁰ Pliny'in mektuplarıyla alakalı bahsetmeye değer başka bir husus da Pliny'in mektuplarına kadarki dönemde Roma imparatorluğunun Hıristiyanlık algısı mektuplardan sonraki algısından bir nebze dahi olsa farklı oluşudur. Şöyle ki, her ne kadar imparatorluk Hıristiyanlara çeşitli işkence ve yaptırımlar uyguluyor olsa da yine de Hıristiyanları aşırı muhalif bir gurup olarak görmüyordu, fakat bu mektuplardan sonra imparatorluğun yanı sıra halkın da Hıristiyanlara bakışında olumsuz anlamda büyük bir değişiklik meydana gelmiştir.²¹

Kayserialı Eusebius'un *Kilise Tarihi*'nde Trajan'dan sonra işkenceyle alakalı anılan diğer bir imparator Hadrianus'tur. Zira Onun, valisi Serennius Granianus'tan bir mektup aldığını ve bu mektupta valinin Hıristiyanları hiçbir mahkeme kurmadan sorgusuz sualsiz öldürdüğünden bahsettiği bildirilmektedir. İmparatorun ise valisine bu şekilde insanları cezalandırmamasını, suçları kesin olarak tespit edilen insanlara gereken cezanın uygulanması gerektiğini bildirmiştir.²²

İkinci yüzyılın sonlarına doğru M.S. 193 yılında Septimus Severus imparatorluğun başına geçmiştir. Severus'un imparatorluğunun ilk yıllarında Hıristiyanlar rahat bir yaşam sürmüşlerdir. Fakat bu dönem uzun sürmemiş, Severus 202 yılında Hıristiyanları ve Yahudileri tolere etmeye son veren bir bildirme yayınlamıştır. Bu bildirmede Hıristiyan ve Yahudi inancına geçişi kesin bir şekilde yasaklamış, buna uymayanların ise ölüm cezasına çarptırılacaklarını ifade etmiştir.²³ Kayserialı Eusebius *Kilise Tarihi* adlı eserinde Severus döneminde yaşayan Origen'i ve onun şahit olduğu işkenceleri anlatır.²⁴ Severus'un takibatlara başladığı zaman geniş çaplı katliamlar yapıldığını hatta Origen'in babasının da bu takibatlarda öldürüldüğünü ifade eder.²⁵ Bu dönemde özellikle Kartaca, İskenderiye ve Korint'te Hıristiyanlara sayısız işkenceler uygulanmıştır. Hıristiyanlar tiyatro alanlarında insanların gözleri önünde vahşice ve

²⁰ Eusebius, *Kilise Tarihi*, s.90-91.

²¹ Frend, "Persecution: Genesis and Legacy", s. 506-507.

²² Eusebius, *a.g.e.*, s. 105.

²³ Frend, *a.g.m.*, s. 511.

²⁴ bkz. Eusebius, *a.g.e.*, s. 145-150.

²⁵ Eusebius, *a.g.e.*, s. 90-91.

sadist bir şekilde öldürülmüştür.²⁶ Öyleyse şunu diyebiliriz ki bu döneme kadar Hıristiyanlara yapılan işkencelerin en şiddetlisi 202 yılında İmparator Severus'un halkına Hıristiyanlığa ve Yahudiliğe geçişi yasaklamasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Bu tür işkenceler sadece din değiştirmek isteyenlere değil daha önce Hıristiyan olanlara da yapılmıştır.²⁷ Septimus Severus 211 yılında ölünce işkenceler sona ermiş ve Hıristiyanlar yaklaşık 20 yıl rahat bir yaşam sürmüşlerdir.²⁸ Severus'un ölümünden sonra 235 yılına kadar Severus hanedanlığı dönemi sürmüş, bu aileden son olarak gelen Alexander Severus'un ölümüyle bu dönem sona ermiştir.

Severus hanedanlığından sonra imparatorluk, "üçüncü yüzyıl krizi" denen ve 285 yılında Diocletian'ın başa geçmesiyle sona eren bir dönem yaşamış, bu dönemde imparatorluk parçalanmanın eşiğine gelmiştir. Bu kısa süre içerisinde (235-285) imparatorluğun başına 25 imparator geçmiştir.²⁹ Bu karışık dönemde konumuzla alakalı üzerinde duracağımız iki imparator Decius ve Valerian olacaktır.

Decius 249 yılında imparatorluğun başına geçip sadece iki sene tahtta kalmasına rağmen Hıristiyanlık tarihinde çok kötü bir üne sahip olmuştur. Zira kilisenin o güne kadar karşılaştığı en şiddetli zulüm Decius'un kışkırtmasıyla 250 yılında yaşanmıştır. Bütün halkın geleneksel Roma tanrılarına adak sunmaları emredilmiş, buna uymayan Hıristiyanlar öldürülmüştür.³⁰ Bu dönemde çeşitli sayıda bildiriler yayınlanarak, onların gereklerini yerine getirmeyenler işkence, ölüm ve çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Yahudiler ise bundan muaf tutulmuşlardır.³¹ İçlerinde Roma ve Antakya piskoposlarının da olduğu bazı ünlü piskoposlar idam edilmiştir.³² Decius'un Hıristiyanlara uyguladığı bu işkencenin nedeni Hıristiyanları pagan toplumdan ayrı düşünmek istememesiydi, onların dini ve sosyal anlamda halktan kopuk duruşlarını kabul etmiyordu. Fakat

²⁶ Frend, a.g.m., s. 511, Ayrıca bkz. Roman Persecution Of Christianity, 2006, <http://christianityforthinkers.com/pdfFormat/Persecution-endnotes.pdf>, 28.06.2013, s. 11.

²⁷ Johannes Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, Taylor & Francis E-Library London, 1. Baskı, 2006, s. 11.

²⁸ Frend, *Persecution: Genesis and Legacy*, s. 512.

²⁹ Roma İmparatorluğu, 2013, http://tr.wikipedia.org/wiki/Roma_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu, 07.02.2013.

³⁰ Gasque, "İnançın Sorgulanması", s. 90.

³¹ Graeme Clarke, "Third Century Christianity", Ed: Alan K. Bowman, Averil Cameron, Peter Garnsey, *The Cambridge Ancient History*, 589-671, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, XII, 626-627.

³² Frend, a.g.m., s. 513.

Decius'un uyguladığı bu işkenceler istediği sonucu almasına yardım etmemiştir. Tam tersine işkencelere dayanıp dininden dönmeyen insanlar halkın gözünde kahraman olarak görülmeye başlamıştır.³³

253-260 yıllarında hüküm sürmüş olan İmparator Valerian dönemine gelince, Valerian en başta Hıristiyanlara karşı dostça bir tavır sergiler gibi gözükse de ilerleyen yıllarda durum bu şekilde devam etmemiştir. Valerian zamanında Hıristiyanlara karşı iki bildirge yayınlanmıştır. Bunlardan birincisi sürgünü, ikincisi ölümü içeriyordu. Bu dönemde öldürülen en önemli kişi ise Cyprian'dır.³⁴ Zira o Roma tanrılarına tapmayı reddettiği gün idam edilmiştir.³⁵ Valerian kiliseleri yıkıp Hıristiyanların mallarını istimlak etmiş, dininden dönmeyen piskopos ve Hıristiyanları da idam ettirmiştir.³⁶ Valerian, Hıristiyan liderleri yok etmek için çok uğraşmışsa ve her ne kadar dinden dönenler olmuşsa da hiçbir zaman komple bir dini terk ediş asla vuku bulmamıştır.³⁷ Valerian döneminin önemli başka bir özelliği de bu dönemde Hıristiyanların imparatorluk ve senatoya çokça adam sokması ve sağlam bir altyapı oluşturmalarıdır. Dolayısıyla İmparatorun bunu temizlemesi çok da mümkün olmamıştır.³⁸ İmparator Valerian dönemi işkence tarihiyle alakalı dönüm noktası kabul edilmektedir. Zira Hıristiyanlık, üyeleri tutuklanan, ayıplanan, çoğu kere de ölen illegal ve şüpheli bir din olarak bu döneme kadar işkenceler yerel hükümet otoritesi tarafından uygulanmıştı. Fakat üçüncü yüzyılda Valerian'dan itibaren imparatorların bizatihi kendileri bu işkencelere katılmışlardır.³⁹ İşkence dönemiyle alakalı Croix de 250 yılından sonra işkencelerin merkezileşmeye başladığından bahsetmektedir.⁴⁰

³³ Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s. 11.

³⁴ Cyprian: Orijinal ismi Thascius, Hıristiyan olduktan sonra da Caecilius adını almıştır. Üçüncü yüzyılın başında Kuzey Afrika'da doğmuştur. Genel itibariyle 246 yılında Hıristiyan olduğu kabul edilmektedir. 249 yılında Kartaca piskoposu olmuştur. Latince birçok eser yazmıştır. Hıristiyan olmadan önce de retorik ustası olması nedeniyle toplum tarafından tanınan şahıslardandır. 258 yılında ölmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Bevenot, "ST. Cyprian", *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group Publisher, Washington, 2003, IV, 457-459.

³⁵ Frend, "Persecution: Genesis and Legacy", s. 515.

³⁶ Frend, a.g.m., s. 515.

³⁷ Roldanus, *a.g.e.*, s. 13.

³⁸ Frend, a.g.m., s. 515.

³⁹ Frend, a.g.m., s. 503.

⁴⁰ G. E. M. de Ste. Croix, *Christian Persecution Martyrdom and Orthodoxy*, Oxford University Press, New York, 1. Baskı, 2006, s.12.

Valerian'ın ölümünden sonra 260 yılında imparator olan Gallienus hızlıca bildireler yayımlayarak işkencelere son vermiş, piskoposlara yıkılan kiliseleri tekrardan onarma fırsatı vermiştir. Diocletian öncesi yaklaşık kırk yıl Hıristiyanlar huzurlu bir şekilde dinlerini yaşayabilmişler, sayıları artmış ve devletin üst makamlarına gelmişlerdir. Devlet ve toplum içinde kendilerine sağlam bir kök oluşturmaya çalışmışlar ve kısmen de başarılı olmuşlardır.⁴¹ Bu dönemde Hıristiyanlık, imparatorluk içerisinde o kadar çok kökleşmiş ve yayılmış ki Diocletian'ın girişimleri bile Hıristiyanlığın gelişmesine engel olamamıştır.⁴²

Diocletian öncesi durumu özetle gördükten sonra şimdi ise "Büyük İşkence" dönemi olarak anılan Diocletian dönemini ele alabiliriz. Diocletian 284 yılında imparatorluk makamına geçmiş ve 305 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrılanı kadar 21 yıl imparatorluğu yönetmiştir. Diocletian'ın Hıristiyanlara karşı gösterdiği tavrı ele almadan önce onun imparatorluğa kazandırdığı ve çok kısa sürmüş olsa da bu dönemi iyi anlamamız açısından bizim için önemli olan "Tetrarşi" kavramını kısa da olsa açıklamamız gerekiyor. Bu sistemde imparatorluk idarî açıdan iki kısma ayrılıyor ve her birinde iki *Agustus* hâkim oluyordu. Her iki *Agustus* kendilerine birer *Kayser* atayacaktı. *Agustus*'ların görev süreleri dolduğunda onların *Kayser*'leri yeni *Agustus*'lar olarak idarenin başına geçecekler ve kendilerine yeni *Kayser*'ler atayacaklardı. 292 yılında imparator Diocletian, kendisine devletin doğu kanadını alır ve eski meslektaşısı Maximianus'a ise batı kanadının yönetimini vererek bu sistemi ilk olarak uygulamaya koymuştur. 293 yılında bu sistem uygulanmaya başlanmış ve Diocletian kendisine *Kayser* olarak Galerius'u; Maximianus ise kendisine Konstantin'in babası olan "Consantius"u atamıştır.⁴³ Diocletian'ın bunu yapmasında elbette zorlayıcı sebepler vardı. Zira yukarıda da bahsettiğimiz üzere imparatorluk onun dönemine kadar birçok kriz yaşamış ve yıkılma seviyesine gelmişti, çünkü sınırlardan barbar boyları ve diğer komşu devletler Roma İmparatorluğuna ani baskınlar düzenliyorlar ve ciddi zararlar veriyorlardı. Koskoca bir ülkeyi de tek bir yerden yönetmek iyice güçleşiyordu. İşte bu nedenle Diocletian sorumluluklarını bu şekilde paylaşarak olaylara daha hızlı ve sağlıklı çözümler getirilmesini istiyordu. Bu sisteme geçilmesinin asıl sebebi buydu.

⁴¹ Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s. 30.

⁴² Frend, "Persecution: Genesis and Legacy", s. 517.

⁴³ Clarke, *Third Century Christianity*, s. 69-70, Ayrıca bkz. Roma İmparatorluğu, 2013, <http://roma-impatorlugu.uzerine.com/index.jsp?objid=5058>, 06.07.2013.

Diocletian'ın ortaya koyduğu Tetrarşi'nin başka bir boyutu daha vardı. Zira imparatorların her biri, kendisini halk nezdinde aynı zamanda dini bir simge olarak da tanıttıyordu. Şöyle ki:

- Diocletian, kendisini “Jüpiter”in oğlu,
- Maximian, kendini “Hercules”un oğlu olarak görüyordu.
- Galerius, kendisini “Mars”ın himayesinde,
- Konstantius ise kendisinin “Apollo”nun koruması altında olduğunu savunuyordu.⁴⁴

İmparatorların kendilerini halka bu şekilde tanıtmalarının nedeni, yaptıkları her türlü fiili ve reformu meşru gösterme istekleridir. Yani onlar halka kendi istek ve hevalarına göre değil Tanrı'nın buyruğuna göre hareket ettiklerini ortaya koymaya çalışıyorlardı.⁴⁵ Zira bu şekilde halk tarafından koşulsuz bir şekilde kabul göreceklerini düşünüyorlardı. Bu kısa aradan sonra Diocletian'ın kilise siyasetine geçebiliriz.

Diocletian 284 yılında imparatorluğun başına geçtiği zaman Hıristiyanların sayısı ve kiliseleri muazzam derecede artmıştı. Hatta bazı Roma şehirlerinin tamamı ya da büyük kısmı Hıristiyanlaşmıştı. Asya illeri, Orcistus, Eumeneia gibi şehirler, tamamı Hıristiyanlaşmış şehirler arasındaydı. Hatta Diocletian'ın başkenti olan Nicomedia'da o kadar muazzam kiliseler mevcuttu ki bunlar daha sonra imparatorluk sarayları haline getirilmiştir.⁴⁶ Aynı zamanda bu dönemde Diocletian'ın kendi ailesinden bile Hıristiyan olanlar çıkmaya başlamıştır.⁴⁷

İşte böyle bir ortamda Diocletian öncesi işkencelerin duraklama süreci sona ermiş ve işkenceler yeniden başlamıştır.⁴⁸ Zira Diocletian başa geçince Hıristiyanların iyice güçlendiğini ve onların devlet tarafından geleneksel olarak düzenlenen ve pagan tanrılarının yüceltiği festivallere de katılmadıklarını fark edince Hıristiyanlara karşı cephe alarak onlara savaş açtı. İşkenceler yeniden uygulandı, mallar istimlâk edilmeye

⁴⁴ Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s.29.

⁴⁵ Roldanus, *a.g.e.*, s.29.

⁴⁶ Frennd, “Persecution: Genesis and Legacy”, s. 517.

⁴⁷ Gasque, “İnancın Sorgulanması”, s. 90.

⁴⁸ Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s.13.

başlandı, Hıristiyanların sahip oldukları binalar yıkıldı, sayılarının artması önleildi. Devlet görevinde olanlar bu görevlerinden alındı.⁴⁹

Diocletian zamanında Hıristiyanlık karşıtı dört bildirge yayınlanmıştır.⁵⁰ 303 yılında yayınlanan ilk bildirge Hıristiyanların ellerindeki İncil nüshalarını derhal teslim etmeleri, kiliselerin yıkılması, Hıristiyanların mahkemelerde haklarını kullanmayacakları, üst sınıf Hıristiyanların ise sosyal statülerini kaybedecekleri ve Hıristiyan kölelerin azat edilmesinin yasaklanması gibi hükümleri içermektedir.⁵¹ Fakat bu olaylarda Lactantius⁵² Diocletian'ın kan dökülmesine karşı olduğunu yazmıştır.⁵³ İkinci bildirge piskoposların hapsedilmesi, üçüncü bildirgede Tanrılara kurban kesenlerin serbest bırakılacağı, dördüncü bildirgede ise bütün halkın toplanarak Tanrılara adak adanmaları bunu yapmayanların ise idam edileceği ifade edilmektedir.⁵⁴ Diocletian'ın Hıristiyanlara savaş açmasının ilk kıvılcımı Apollo tapınağında Hıristiyanlara ait kafa karıştırıcı ve moral bozucu sözlere rastlaması ile ilgili olduğu rivayet edilir.⁵⁵ Bu dönemde işkenceler sadece Roma'da değil Kuzey Afrika, Mısır ve Filistin bölgelerinde de o kadar vahşice uygulanmıştır ki bu durum insanların zamanla otoritelere meydan okuyarak gönüllü bir şekilde şehit olmalarına yol açmıştır. Hatta bu işkence dönemlerinde şehit olanlar sembol isimler haline gelmişlerdir. Yüksek sınıf halktan olan Hıristiyanlar da buldukları sosyal statüleri bakılmadan cezalandırılmıştır.⁵⁶

⁴⁹ Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s.30.

⁵⁰ Frend, "Persecution: Genesis and Legacy", s. 520.

⁵¹ Croix, *Christian Persecution Martyrdom and Orthodoxy*, s. 35-36, Ayrıca bkz. Frend, a.g.m., s. 519.

⁵² Lactantius: Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte 240 ile 320 yılları arasında yaşadığı kabul edilmektedir. Diocletian zamanında imparatorun isteğiyle Afrika'dan Nicomedia'ya retorik hocası olmak üzere getirilmiştir. Daha sonra Hıristiyan olunca bu görevinden uzaklaştırılmıştır. Erken dönem Hıristiyan yazarlardandır. En önemli eseri orijinal adı "De Mortibus Persecutorum" olan "On the Deaths of Persecutors"dur. Bu kitabında Hıristiyanlara zulmeden imparatorların Tanrının gazabına nasıl uğradıkları konusunu işler. Bu nedenle Hıristiyanların Konstantin öncesi maruz kaldıkları işkencelerle alakalı çok değerli bilgiler vermektedir. Lactantius'un göze çarpan bir diğer özelliği Konstantin'in oğlu olan Crispus'a Latince öğretmenliğini yapmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. J. Stevenson, "Lactantius", *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group Publisher, Washington, 2003, VIII, 274.

⁵³ Frend, a.g.m., s. 519.

⁵⁴ Frend, a.g.m., s. 520.

⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eusebius of Caesarea, *Life of Constantine*, ing. çev. Averil Cameron, Stuart G. Hall, Clarendon Press, Oxford, 1999, s. 112.

⁵⁶ Frend, a.g.m., s. 520.

Diocletian imparatorluğun başına geçtikten sonra imparatorluk dâhilinde bugünün tabiriyle bir ulusalcılık meydana getirmeye çalışmış, Latin dilini koruma altına almış, bir bakıma tek bir millet oluşturmaya çalışmıştır. Bu süreçte muhalif olarak gözükenler cezalandırılmıştır. Bu nedenle sadece Hıristiyanlar değil Maniheiztler de Diocletian'ın gazabından nasiplerini almışlardır.⁵⁷ 303 yılında Diocletian'la başlayıp Konstantin'in 312 yılında Mexentius'u yenmesiyle sona eren döneme "Büyük Takibat" dönemi denmiştir.⁵⁸ Bunun nedeni yukarıda anlatılanların bu dönemde vuku bulması ve o ana kadar yapılan işkencelerin en şiddetli olmasıdır. Diocletian ve Maximian 305 yılında emekliye ayrıldıktan sonra Galerius ve Konstantius *Agustus*'luğa yükseltilmişlerdir. Tetraşi sistemine göre her bir *Agustus*'un kendisi birer *Kayser* atayacakken Galerius her iki *Kayser*'i de kendisi belirlemiştir. Kendisi için yeğeni Maximinus'u, Konstantius için ise Flavius Valerius Severus'u seçmiştir. Tetraşi sistemi bundan sonra kısa bir süre daha yürürlükte kalmış ve Konstantin ile sona ermiştir.⁵⁹

Diocletian'dan sonra İşkence konusuyla alakalı olmak üzere onun yerine geçen Galerius'u da zikretmek gerekmektedir. Zira Diocletian'ın tahttan çekilmesinin ardından kendisinden sonra gelen halefi Galerius'a Hıristiyan topluluklara aynen kendisi gibi davranmasını tavsiye etmiştir.⁶⁰ Galerius da Diocletian'ın tavsiyesine uymuş ve Hıristiyanlara çeşitli işkenceler uygulamıştır. Fakat Galerius'un Diocletian'dan büyük bir farkı vardır. Zira o ölüm döşeginde yaptığı işkencelerin hiçbir fayda vermediğini itiraf etmiş, bununla alakalı bir bildirge hazırlamış ve gönülsüz de olsa Hıristiyanlara bir serbesti getirmiştir.⁶¹ Dolayısıyla her ne kadar Hıristiyanlardan nefret ediyor olsa ve onlara çeşitli işkenceler uygulamışsa da ölüm döşeginde yaptığının başarısız olduğunu kabul etmiş ve 311 yılında "Hoşgörü Bildirisi"ni yayınlamıştır.⁶² Bu bildirin içinde Hıristiyanların özgür bir şekilde dinlerini yaşayabilecekleri vardır.⁶³ Bu bildiri şu açıdan da önemlidir. Zira ileride göreceğimiz üzere 313 yılında yayınlanan Milan

⁵⁷ Friend, "Persecution: Genesis and Legacy", s. 519.

⁵⁸ Friend, a.g.m., s. 522.

⁵⁹ Friend, a.g.m., s. 522.

⁶⁰ Giles Morgan, *Bizans'ın Kısa Tarihi*, çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 15.

⁶¹ Hans A. Pohlsander, *The Emperor Constantine*, Routledge Publication, London, 2002, s. 21.

⁶² Friend, *Persecution: Genesis and Legacy* s. 521.

⁶³ Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s. 31-32.

Fermanı'ndan önce Hıristiyanlara hoşgörüyü öngören bir bildirme mevcuttur, dolayısıyla zannedildiği üzere Milan Fermanı Hıristiyanlara dini hoşgörüyü öngören ilk bildirme değildir. Galerius'un ölümünden sonra onun yerine geçen Maximinus Daia, Galerius'un bu bildirisine uymamış ve yönetimde olduğu müddetçe Hıristiyanlara eziyet etmiştir.⁶⁴ Ancak bu dönem kısa süreli olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği gibi 312 yılında Konstantin'in Maxentius'u yenmesiyle yaklaşık 250 yıldır yaşanan işkence dönemi sona ermiş ve bu tarihten sonra Konstantin, yönetimi devralmıştır.

1.1.2. İmparatorluğun Hıristiyanlara Karşı Tutumunun Nedenleri ve Sonuçları

İşkence uygulamalarının imparatorluk üzerinden kısa bir tarihini verdikten sonra şimdi bu işkencenin nedenlerine ve sonuçlarına geçebiliriz. Bu bölümde şu temel sorulara cevap aranacaktır: Hıristiyanlar neden işkenceye maruz bırakıldı? Yahudilere de Hıristiyanlar gibi işkence edildi mi? Yapılan işkenceler Hıristiyanlığa mı yoksa sadece yeni bir dine karşı bir tepki olarak mı ortaya çıktı? Konstantin'e kadar süren bu durum Hıristiyanlığın yayılmasını ne kadar etkiledi?

Hıristiyanlara Roma İmparatorluğu tarafından neden işkence edildiği konusunda erken dönem Hıristiyanlık uzmanları tarafından her ne kadar üzerinde ittifak edilen bir cevap yoksa da büyük çoğunluk bunun nedeninin Hıristiyanların Roma tanrılarını reddetmeleri olduğunu söyler. Romalılar bu şekilde ülkelerinde huzurun ve refahın bozulacağını düşünmüşlerdir. Bu yüzden Roma İmparatorluğu Hıristiyanları Tanrılara adak adanması hususunda zorluyordu.⁶⁵ Hıristiyanlar ise kendi inançları gereği kendi Tanrılarını dışında başka hiçbir Tanrıya inanmıyor ve onlara kurban kesemiyordu. Bu sebeple işkencelere maruz bırakılmışlardır. Hıristiyanlara yapılan işkencelerin asıl sebebi bu olsa da buna bağlı bazı tali sebepler de mevcuttur. Mesela bunlardan bir tanesi Hıristiyanların, insanları Roma'nın geleneksel dininden alıkoyup onları Hıristiyanlaştırma çabaları olarak gösterilir.⁶⁶ Hatta bazı uzmanlar asıl sebebin bu olduğunu düşünmektedirler.⁶⁷ Croix Hıristiyanlara işkence edilmesinin üç temel sebebinin olduğunu söyler:

1-İmparatorlara itaatsizlik.

⁶⁴ Hans A. Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 21.

⁶⁵ Croix, *Christian Persecution Martyrdom and Orthodoxy*, s. 44.

⁶⁶ Croix, *a.g.e.*, s. 14.

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Croix, *a.g.e.*, s. 13-15.

2-Tanrılara tapmayı reddetme.

3-Hıristiyanlığın resmi olarak tanınmış dinlerden biri olmaması.⁶⁸

Romalıların Hıristiyanlara işkence etmesinde yasal sebep neydi veya gerçekten böyle bir yasal sebep var mıydı? Croix Hıristiyanların somut bir suçtan değil; Hıristiyan olmaktan dolayı işkenceye maruz bırakıldıklarını belirtir. Yani onlar sadece Hıristiyan sıfatına sahip olmalarından ötürü cezalandırıldıklarını söyler. Buna delil olarak da Pliny'in mektuplarının getirilebileceğini belirtir. Zira bu mektuba göre Hıristiyan ismine sahip olanlar cezalandırılmış, bu ismi inkâr edenler ise serbest bırakılmıştır.⁶⁹ Croix aynı zamanda Romalıların Hıristiyanlara nasıl bir gözle baktıklarını anlatırken Roma bakış açısını şu sözlerle aktarır:

*"Hıristiyanlar kendisini Yahudilerin kralı olarak sunan ve çarmıha gerilen birine tapıyorlardı, Roma tanrularına tapmayı reddediyorlardı, dünyanın sonunun geleceğini söylüyorlardı; gizli ritüel ve asosyal davranışları vardı. Kitaplarında Roma hakkında şiddetli nefret bulunan bir topluluk olması hasebiyle devlete olan sadakatleri şüpheliydi."*⁷⁰

Hıristiyanlar bu dönemde Roma halkı tarafından çeşitli suçlamalara maruz kalmıştır. Hıristiyanların ateist oldukları, günah işledikleri ve ensest ilişkiye girdikleri söylenmiştir. Hatta daha da ileri gidilerek onların seks partileri ve korkunç ritüeller düzenledikleri bile söylenmişti.⁷¹ Bu suçlamalar 150'li yıllarda yoğunlaşmıştı. Daha sonra 170'li yıllarda Hıristiyanlarla alakalı suçlamalar daha da ileri gitmiş ve onların yamyam olduğu bile iddia edilmiştir.

Kilise babalarından biri olan ve birinci yüzyılın sonu ile ikinci yüzyılın başlarında yaşamış Tertullian, Hıristiyanların diğer insanlar gibi ekonomiyle ve sosyal hayatla iç içe olduklarını belirtir.⁷² Çoğu apolojist 125 ile 250 yıllarında Hıristiyanların zararsız ve kimseye karışmayan insanlar olduğundan bahseder. Zaten bu dönemde imparatorluk onları devrimci bir gurup olarak görmemiştir. O dönemde problem olan tek şey

⁶⁸ Croix, "Why Were The Early Christians Persecuted? A Rejoinder", s. 122.

⁶⁹ Croix, a.g.m., s. 110. Ayrıca bkz. a.g.m. s. 128.

⁷⁰ Croix, a.g.m., s. 122.

⁷¹ Gasque, "İnancın Sorgulanması", s.84.

⁷² Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s. 13.

Roma'da geleneksel olarak kutlanan ziyafetlere katılmamaları idi.⁷³ Bununla birlikte bazı yazarlara göre Hıristiyanlara sosyal hayattan kopmak isteyen ayrılıkçı bir toplum gibi bakılıyordu. Mesela İskenderiyeli Clement⁷⁴ Hıristiyanların, tam tersine batıl inançlara sahip, her şehirde örgütlenmiş ayrılıkçı bir toplum olarak görüldüğünden bahseder.⁷⁵

Hıristiyanların yukarıda ifade edildiği üzere ateist suçlamasına maruz kalmaları o dönemde anlaşılabilir bir durumdur. Zira tarihte ateizm kelimesi çok farklı anlamlara gelmiştir. Yani sadece bizim anladığımız manada "Tanrıtanımazlık" olarak kullanılmamıştır. Bu kelime insanlık tarihinde bir gurubun, cemaatin veya dinin öğretilerini veya kurallarını her ne sebeple olursa olsun kabul etmeyenler için kullanılmıştır. Mehmet Aydın Din Felsefesi adlı kitabında bu kavramı açıklarken şu örneklere yer vermiştir:

"Spinoza'nın Tanrı kavramı, Yehova'dan daha geniş olduğu için, ateistlikle suçlanmıştır. Yine yüzyılımızın tanınmış Hıristiyan ilahiyatçılarından biri olan Paul Tillich, Tanrı'yı "varlığın bizzat kendisi" veya "var olan her şeyin gerçek temeli" şeklinde tanımladığı ve O'nu evrenin dışında bulunan tek ve şahsi bir varlık olarak düşünmediği için, ateistlikle suçlanmıştır. Dahası var: Sokrates, Yunan "popüler" tanrılarını reddettiği ve bir tür monoteizme yöneldiği için, ateistlikle suçlanmıştır. Yine eski Romalılar, kendi Tanrı anlayışlarını kabul etmedikleri için, ilk Hıristiyanları bile ateistlikle suçlayarak cezalandırmışlardır."⁷⁶

Görüldüğü üzere bu kavram bizim anladığımız manada kullanılmamış ve Hıristiyanlara bakışın nasıl olduğunu ortaya koymuştur.

⁷³ Roldanus, *a.g.e.*, s. 13.

⁷⁴ İskenderiyeli Clement: Asıl adı Titus Flavius Clemens'tir. Doğum yılı kesin olmamakla birlikte 150 yılları civarı Atina'da, ölümünün ise 215 yılında olduğu kabul edilmektedir. Birçok yere seyahat etmekle birlikte İskenderiye hayatında uzun ve etkili bir dönemi kapsadığı için Clement of Alexandria olarak anılmıştır. İskenderiye'de felsefe okulunda ders verdiği bir dönemde Hıristiyanlığı seçmiştir. Clement, Helenistik felsefeden oldukça etkilenmiş ve bu etki hem Hıristiyan algısında hem de eserlerinde kendisini çok rahat göstermiştir. Özellikle Platon ve Stoacılık onun zihin yapısında çok etkili olmuştur. Origen ve Kudüslü İskender öğrencileri arasındadır. O da Origen gibi kilise babalarından ve aziz kabul edilmektedir. En önemli eserleri "Protrecticus", "Paedagogus" ve "Stromata"dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Elizabeth A. Clark, "Clement of Alexandria", *Encyclopedia of Religion*, MI: Thomson Gale, Farmington Hills, 2005, III, 1822-1824.

⁷⁵ Roldanus, *a.g.e.*, s. 14.

⁷⁶ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 8. Baskı 1999, s. 208-209.

Roma imparatorluğunun Hıristiyanlara mı yoksa Romanın geleneksel dininin dışındaki bütün dinlere mi düşman olduğu tartışma konusudur. Zira Sherwin White bunun Hıristiyanlığa karşı olduğunu söylüyor olsa da Croix bunun bütün diğer dinlere karşı bir saldırı olduğunu iddia eder. Bunun nedeni olarak da Romalıların eğer diğer dinlere cephe almazlarsa bunun Tanrının gazabına sebep olacağını düşünmeleri olduğunu söyler.⁷⁷ Sherwin White ve onun görüşünü destekleyenler Hıristiyanlara işkence edilmesinin nedenini onların itaatsizliğine bağlamaktadır. Hâlbuki Croix bunun böyle olmadığını Pliny'in mektuplarına baktığımızda bunu anlayabileceğimizi belirtir.⁷⁸

İlk üç yüzyılda Hıristiyanların yaşadıkları zaman zaman artan zaman zaman azalan hatta bazen işkence boyutlarına ulaşan devlet baskısının kısa tarihini gördükten sonra devletin Hıristiyanları uzaklaştırma çabası ve onları toplumun bir parçası yapmayı hedefleyen takibat ve işkence uygulamalarının istenilen hedefe ulaştırıp ulaştırmadığına bakmak ilk dönem Hıristiyanlığın resmini tamamlama hususunda faydalı olacaktır. Şöyle ki bu işkenceden beklenen Hıristiyanların bundan çekinip kendi köşelerine çekilmeleriydi. Fakat bu böyle olmamış ve “gönüllü şehitler” ortaya çıkmıştır. Yahudilikten miras alınan bu şehitliği İsa'nın da acı çekerek ölmesi hikâyesi destekliyormuş gibi görünmüştür.⁷⁹ Bu işkence dönemleri Hıristiyanlar arasında bu kadar sayıda gönüllü şehidin ortaya çıkması gibi yeni bir problemi de beraberinde getirmiştir. Tanrı yolunda bile bile ölüme giden bu insanlar Hıristiyanlar arasında bir tartışma başlatmıştır. Hıristiyan otoriteler bu yolun yanlış olduğunu dile getirmiş ve gönüllü şehitlik, çoğunluğu temsil edenler tarafından eleştirilmiştir, ama yine de bunun önü alınamamıştır.

İşkence döneminin bir başka önemli sonucu da işkencelerin uzun yıllar sürmesi nedeniyle dinden dönen insanların olmasıdır. İşkencelerin zaman zaman uygulanmadığı dönemlerde bu insanların durumunun ne olacağı tartışması başlamıştır. Bazıları bunların kesinlikle bir daha cemaate kabul edilemeyeceğini, zira üç büyük günahtan biri olan mürtedliği seçtiğini söylemişlerdir. Başka guruplar ise bunlardan samimi olanların samimi bir tövbe ile cemaate tekrar geri alınması gerektiğini düşünmüşlerdir.⁸⁰ İlerleyen

⁷⁷ Croix, *Christian Persecution Martyrdom and Orthodoxy*, s.15.

⁷⁸ Croix, “Why Were The Early Christians Persecuted? A Rejoinder”, s. 122.

⁷⁹ Frend, “Persecution: Genesis and Legacy”, s. 503.

⁸⁰ Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s.18.

bölümlerde yer alan alan Donatizm meselesinde bu konu ayrıntılı bir şekilde ortaya konulduğundan burada bu kadar bilgiyle yetinelim.

Şimdi son olarak Roma İmparatorluğu'nun Yahudilere nasıl yaklaştığı ve bunun Hıristiyanlara olan yaklaşımından ne tür farklılık taşıdığı işlenecektir. Öncelikle şunun belirtilmesi gerekir ki yukarıda da ara ara değinildiği üzere imparatorluk çok uzun bir süre Hıristiyanlığı Yahudilikten bağımsız bir din olarak değil, onu Yahudiliğin bir mezhebi olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla bu iki dinin ayrışması dönemine kadar yapılan işkenceleri salt Hıristiyanlara veya salt Yahudilere yapılmış kabul etmek doğru olmaz ve bunun ayrımının yapılması da oldukça zordur. Fakat şunu da kabul etmeliyiz ki Hıristiyanlığın farklı bir din olduğunun anlaşılmasından önce imparatorluğun olumsuz tutumu daha çok Yahudilere yönelikti. Çünkü Yahudilerin Roma hakimiyetinden kurtulmaya yönelik isyankar tavırları imparatorları ciddi anlamda rahatsız ediyordu. Bunun dışında Hıristiyanlık gibi müstakilliğini henüz ispatlamamış bir dine direkt olarak o dinden dolayı zulmedilmesi çok mantıklı olmasa gerektir. Fakat Hıristiyanlığa sapık bir Yahudi fırkası olarak bakıldığından Pliny'nin mektuplarında olduğu gibi direkt Hıristiyanları hedef alan işkence dönemlerinin yaşandığını da gözden ırak tutmamalıyız. Bununla birlikte bu iki dinin en azından imparatorluğun zihninde tam olarak ne zaman ayrıştığını tespit etmek oldukça güçtür. Örneğin Neron dönemine bakacak olursak, Neron Roma'da yangın çıkardı diye hem Yahudilere hem de Hıristiyanlara işkence uygulamıştı. İkinci yüzyılda ise Hıristiyanlar arasında Yahudi kökenlilerin oranlarının azalması bu yeni dinin Yahudilikle olan ortak noktalarını zayıflatmış; bu durum da onun müstakilliğine doğru büyük bir adım olarak kabul edilmiştir.

Roma İmparatorluğu bu iki dinin ayrışmaya başlamasından sonra Hıristiyanları, Yahudilerden farklı bir muameleye tabi tutmuş mudur? Bu soruyu net bir şekilde evet diye cevaplayabiliriz. Mesela temel farkı şu şekilde ifade edilebilir: Yahudiler imparatora tapınmanın gerekli olduğu Roma'da bundan sorumlu değillerdi. Hıristiyanlar da böyle bir hak istemişlerse de onlara bu ayrıcalık tanınmamıştır.⁸¹ Yani Yahudiler kendi dinlerini yaşayabiliyorlardı, otorite onları Roma tanrılarına tapmaya zorlamıyordu. Fakat Hıristiyanlar ayinlere ve kurban törenlerine katılmak

⁸¹ Eusebius, *Kilise tarihi*, s. 82.

zorundaydılar. Örneğin bir ayinde Hıristiyanlar imparatora bir tütsü yakmamalarından ötürü vatan haini olarak görülmüştür.⁸² Peki, neden Hıristiyanlara tanınmayan bu haklar Yahudilere tanındı? Bu konu üzerinde Ross Holloway *Constantine and Roma* adlı kitabında şunları söyler:

*"Konstantin öncesi dönemde imparatorluğun Yahudilerden ziyade Hıristiyanları kabullenmek istememeleri ve onlara işkence uygulamalarının çeşitli sebepleri vardır. Zira Yahudilik eski bir dindi ve bir ulusla anılıyordu. Bununla birlikte Yahudiler dini propaganda konusunda Hıristiyanlar kadar ateşli değillerdi. Ayrıca Hıristiyanların lideri olarak görülen İsa bir isyancıydı ve onu takip edenler de öyle olmalıydı. İşte bu nedenle Hıristiyanlar Yahudilerden farklı muamele görmüşlerdir."*⁸³

Croix de konuyla alakalı Yahudilerin babalarının dinini takip ettiklerini, Hıristiyanların ise sanki onu terk etmiş bir duruma düştüklerini belirterek, Hıristiyanların Yahudilerden farklı olarak işkenceye uğramalarında böyle bir nedenin olabileceğini belirtir.⁸⁴

1.1.3. Değerlendirme ve Sonuç

Henüz filizlenmeye başlamış bir din olan Hıristiyanlığın oluşum sürecinde yaşadığı sıkıntıları anlama ve onun Konstantin döneminde ayrıcalıklara nasıl sahip olduğunu daha iyi görebilme açısından Konstantin öncesi durum ele alındı. Buraya kadar anlatılanlardan şu sonuçlar çıkarılabilir:

1. Hıristiyan kelimesinin ifade ettiği müstakil bir din anlamına sahip olması hemen vaki olmamış, bu yeni dinin Yahudilikten tam olarak ayrışması yaklaşık 150 yıl sürmüştür. Dolayısıyla imparatorluk tarafından Hıristiyanlara uygulanan kötü muamelenin en azından ilk dönemlerde her iki din için de geçerli olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Yahudiler Hıristiyanlar gibi dinlerinden ötürü değil isyankar tavırlarından dolayı baskı ve takibatlara uğruyorlardı.

⁸² Eusebius, *Kilise tarihi*, s. 82.

⁸³ Ross Holloway, *Constantine and Roma*, Yale University Press, Yale, 2004, s. 4.

⁸⁴ Croix, *Christian Persecution Martyrdom and Orthodoxy*, s. 138.

2. Konstantin'e kadar bütün imparatorlar Hıristiyanlara karşı olumsuz bir tutum sergilememişse de, bunlar içinde özellikle otoriteyi sağlamış güçlü imparatorlar Hıristiyanlara kötü muamelede bulunmuştur.
3. Hıristiyanlara uygulanan işkenceler genellikle yerel bir yapıya sahipti; yani imparatorluk sınırlarında yaşayan bütün Hıristiyanlara toplu bir şekilde işkence uygulanmıyordu. Bu durum İmparator Valerian'dan sonra değişmiş ve Hıristiyanlara uygulanan işkence politikası daha merkezi bir hale getirilip bildirgelerle imparatorluğun her tarafına yayılması sağlanmıştır.
4. İmparatorluğun Hıristiyanlara neden zulmettiği sorusuna farklı cevaplar verilmişse de buna en temel cevap Hıristiyanların, insanları Romanın geleneksel dininden alıkoyup onları Hıristiyanlaştırma çabaları olarak sunulabilir.

1.2. Kilisenin İmparatorluğa Bakışı

Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu sınırları içinde doğmuş bir inançtır ve her dinde olduğu gibi onun da dünyevi otoriteye karşı bir duruşu ve tavrı vardır. Önceki bölümde gördüğümüz üzere Konstantin öncesi Hıristiyanlar, imparatorluk tarafından bir sindirme politikasıyla karşı karşıya bırakılmış ve sayısız haksızlıklara uğramışlardır. Kilisenin ve Hıristiyanların devlete karşı tutumunu ele alırken bu durum hiçbir zaman yabana atılmamalı ve olaylar değerlendirilirken yaşanan bu durumun Hıristiyanlar üzerinde nasıl bir etki bıraktığı hesaba katılmalıdır. Zira karşılıklı ilişkiler sonucu taraflar birbirlerine karşı tutumlarını belirlerler. Başka bir deyişle İmparatorluğun Hıristiyanlara bakışı elbette Hıristiyanların da imparatorluğa karşı tutumunu etkileyecektir.

Bu konu işlenirken öncelikle Hıristiyanların kutsal kitabı Yeni Ahit'te konumuzla alakalı pasajlara işaret edilecek daha sonra bunlar ışığında uzmanların görüşleri zikredilip genel kanaat ortaya konacaktır.

Hıristiyanların genelde devlete özelde ise Roma Devletine karşı tutumu Yeni Ahit'te üç farklı yerde geçen pasajlar ışığında ele alınacaktır. Bunlardan ilk iki tanesi olumlu bir tutum ortaya koyarken üçüncüsü ise tam tersi bir duruş sergilemektedir. İlk olarak olumlu tutum sergileyenlerden başlayacak olursak *Pavlus'un Romalılara Mektubu'nda* şu ifadeler yer almaktadır:

“Herkes baştaki yönetime bağlı olsun. Çünkü Tanrı’dan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle yönetime karşı direnen, Tanrı buyruğuna karşı gelmiş olur. Karşı gelenler yargılanır. İyilik edenler değil, kötülük edenler yöneticilerden korkmalıdır. Yönetimden korkmamak ister misin, öyleyse iyi olanı yap, yönetimin övgüsünü kazanırsın. Çünkü yönetim, senin iyiliğin için Tanrıya hizmet etmektedir. Ama kötü olanı yaparsan, kork! Yönetim kılıcı boş yere taşımıyor; kötülük yapanın üzerine Tanrı’nın gazabını salan oç alıcı olarak Tanrıya hizmet ediyor. Bunun için, yalnız Tanrı’nın gazabı nedeniyle değil, vicdan nedeniyle de yönetime bağlı olmak gerekir. Vergi ödemenizin nedeni de budur. Çünkü yöneticiler Tanrının bu amaç için gayretle çalışan hizmetkârlardır. Herkese hakkını verin: Vergi hakkı olana vergi, gümrük hakkı olana gümrük, saygı hakkı olana saygı, onur hakkı olana onur hakkı verin.”⁸⁵

İkinci pasaj ise Petrus’un birinci mektubunda bulunmaktadır ve şu şekilde geçmektedir:

“İnsanlar arasında yetkili kılınmış her kuruma –gerek her şeyin üstünde olan krala gerekse kötülük yapanların cezalandırılması, iyilik edenlerin onurlandırılması için kral tarafından gönderilen valilere- Rab adına bağımlı olun.”⁸⁶

Kitabı-1 Mukaddes uzmanları Hıristiyanların devlet otoritesine bağlılığı konusunu işlerlerken bu iki pasajı delil getirirler. Zira İncil’de çok açık ve net bir şekilde, devletle, imparatorlukla veya otorite ile alakalı herhangi bir özellik belirtilmeden, Hıristiyanların bütün yöneticilere itaat etmesi gerektiği belirtilmiştir. Her iki pasajda da imparatorlar, yeryüzünde Tanrının bir nevi vekiliymiş gibi sunulmuştur. Dolayısıyla imparatora herhangi bir itaatsizliğin Tanrıya itaatsizlik olduğu açık bir şekilde ortaya konulmak istenmiştir.

Birinci bölümde imparatorluğun Hıristiyanlara karşı takındığı tavrı gördükten sonra Yeni Ahit’teki bu emri Hıristiyanların nasıl anladığı ve bunu ne şekilde uyguladığı(uygulayabildiği) sorusu gerçekten önemlidir. Burada akla gelen ilk şey pagan dinine mensup imparatorlara hele hele Hıristiyanlara sayısız eziyeti reva gören bu imparatorlara itaat nasıl olacaktı? İnsanlar bu durumu kabullenebilecek miydi? Tanrı adına hareket eden bir imparator onlara nasıl zulmedebilirdi ve veya onlara zulmeden

⁸⁵ Romalılara Mektup, 13/ 1-7.

⁸⁶ 1. Petrus, 2/ 13-14.

bir imparator Tanrı adına mı hareket ediyordu gerçekten? Bu sorulara olumsuz bir tutum sergileyen pasaj da verildikten sonra üç pasaj da beraber düşünülerek cevap aranacaktır.

Şimdi ise üçüncü ve son pasaja geçilecektir. Fakat şunun ifade edilmesi gerekir ki bu son pasajda imparatorlara yönelik takınılması gereken tavrın ne olması gerektiği yukarıdakiler gibi net ifadelerle ortaya konmamış, benzetmeler ve sembollerle imparatorluğa gönderme yapılmıştır. Vahiy kitabında geçen bu ifadeler çoğunluğa göre Roma İmparatorluğu kastedilerek oluşturulmuş benzetmelerdir.

1. Ardından gökte başka bir belirti görüldü: Yedi başlı, on boynuzlu, kızıl renkli büyük bir ejderhaydı bu. Yedi başında yedi taç vardı.⁸⁷

2. Sonra on boynuzlu, yedi başlı bir canavarın denizden çıktığını gördüm. Boynuzlarının üzerinde on taç vardı, başlarının üzerinde küfür niteliğinde adlar yazılıydı.⁸⁸

3. Bundan sonra melek beni Ruh'un yönetiminde çöle götürdü. Orada yedi başlı, on boynuzlu, üzeri küfür niteliğinde adlarla kaplı kırmızı bir canavarın üstüne oturmuş bir kadın gördüm.⁸⁹

Görüldüğü üzere mecazi bir şekilde Roma İmparatorluğu bir canavara benzetilmiş ve insanların bu imparatorluğa karşı nasıl bir tavır takınmaları gerektiği ifade edilmeye çalışılmıştır. Peki, Hıristiyanlar Pavlus'un ve Petrus'un itaat çağrısı ile vahiy kitabında yer alan Roma hakkındaki olumsuz ifadeleri nasıl beraberce düşünmüş ya da kutsal kitaplarında yer alan bu çelişkiye nasıl bir çözüm bulmuşlardı. Konuyla alakalı belirtilmesi gereken şey ele alınan konunun dönem itibarıyla karışık ve belirsiz olmasıdır.⁹⁰ Ama biz yine de konumuzla alakalı en doğru görüşe, örnekler ve delillerden hareketle ulaşmaya çalışacağız.

Vahiy kitabında yer alan ifadelerle alakalı erken dönem Hıristiyanlık uzmanlarının üzerinde ittifak ettikleri bir durum vardır ki o da şudur: Vahiy kitabının yazıldığı dönem Hıristiyanların büyük işkencelere maruz kaldıkları bir dönemdi. Kitabın yazarı ise

⁸⁷ Vahiy, 12/ 3.

⁸⁸ Vahiy, 13/ 1.

⁸⁹ Vahiy, 17/ 3.

⁹⁰ Mark Humphries, *Early Christianity*, Taylor-Francis Group, London, 2006, s. 202.

imparatorluk tarafından Roma'dan sürgün edilen biriydi.⁹¹ Dolayısıyla kitabında imparatorluğa karşı çok olumsuz bir tavır sergilemesi çok normaldi ve o da öyle yaptı. Bu tavır Yeni Ahit'in geri kalan kısmında yani Pavlus'un mektuplarında yer alan otoriteye karşı itaate zıt bir anlayıştı ama insanları etkiledi.⁹² Yani vahiy kitabı Roma'nın çok olumsuz bir portresini çizerek insanları dikkatli olmaları hususunda uyarır.⁹³

Hıristiyanların kutsal kabul ettiği kitaplarında yukarıda anlatılan pasajların bir arada yer alması onların imparatorluğa yönelik tutumunu nasıl etkiledi? Pavlus'un ve Petrus'un çağrısına mı uydular yoksa vahiy kitabında yer alanlar daha mı baskın hale geldi?

Konuya Tertullian'ın görüşleriyle başlamak uygun olacaktır. Tertullian, *Apoloji*'sinde Hıristiyan halkın Roma İmparatorluğuna karşı çok sadık bir gurup olduğunu söyler.⁹⁴ Hıristiyan bakış açısını şu ifadelerle anlatır:

*"Biz Tanrıya imparatorlarımızı güvende kılması için dua ederiz; ayrıca sürekli onların ömürlerinin uzun, güçlerinin sağlam, ailesinin güvende, ordusunun güçlü, senatosunun kendisine sadık, adamlarının dürüst, dünyalarının barış içinde olması için de dua ederiz."*⁹⁵

*"İmparatoru Tanrıdan sonra ikinci yüksek konumdaki bir varlık olarak kabul ederiz, o bütün insanlığın üzerindedir. Çünkü Tanrı onu insanları yönetmek için tayin etmiştir."*⁹⁶

Aynı zamanda Tertullian'ın *Apoloji*'sinde Hıristiyanlardan iyi niyetli, her hangi bir olumsuz hadiseye karışmayan ve imparatorluğa karşı isyan hareketinde bulunmayan uyumlu bir topluluk olarak bahsedilmektedir. Zira onların imparatorluk makamlarına

⁹¹ Vahiy Kitabı'nın yazarının kim olduğu hakkında tartışmalar bulunuyorsa da genel itibariyle bu kitabı Yuhanna'nın yazdığı kabul edilmektedir. Yuhanna'nın Vahiy kitabın imparator Neron veya imparator Domitian döneminde Hıristiyanların imparatorluk tarafından acımasız işkencelere maruz kaldıkları dönemde yazdığı kabul edilmektedir. Buradan hareketle kitabın yazılış tarihinin 55 ile 95 yılları arasında bir tarih olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için B

bkz. E. F. Siegman, J. Winkler, "Book of Revelation", *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group, Washington, 2003, XII, 182-187.

⁹² Gonzalez, *The Story Of Christianity*, I, s. 37.

⁹³ Humphries, *Early Christianity*, s. 202.

⁹⁴ Tertullian, *Apology*, İng. çev. T. R. Glover, Harvard University Press, London, 1977, s. 151-52.

⁹⁵ Tertullian, a.g.e., s. 151.

⁹⁶ Tertullian, a.g.e., s. 151.

karşı gelmeleri dinlerinin onlara haram kıldığı bir fiili yapmaya zorlamalarındandır, demiştir.⁹⁷ Aynı zamanda Tertullian, Roma imparatorluğu'nun insanlık için olmazsa olmaz olduğunu, zira dünya üzerindeki her türlü hastalık ve karışıklığı önlediğini ve insanlığın yaşamının devamı için gerekli şartları temin ettiğini bildirir.⁹⁸ Şunu da belirtmek gerekir ki Tertullian, kitabında her ne kadar imparatorluk hakkında olumlu düşüncelere sahipse de, Roma'nın Hıristiyanlara uyguladığı işkenceleri de eleştirir ve işkencelerin ne paganlara ne de Hıristiyanlara hiçbir faydasının olmadığını dile getirir.⁹⁹ Tertullian'la birlikte Origen de bu konuya kafa yormuş ve bu konuyla alakalı yazılar yazmıştır. Genel anlamda her ikisi de Roma imparatorluğunu Hıristiyanlığın yayılması için uygun bir yer olarak görmüşlerdir. Hatta Origen daha da ileri gidip İsa'nın tekrardan gelişi için bu imparatorluğun varlığının gerekliliğini bildirmiştir.¹⁰⁰ Roma imparatorluğu hakkında olumlu ifadeler kullanan yazarlar Tertullian ve Origen'den ibaret değildir. Bu ikisinin dışında Atinalı Athenagoras¹⁰¹ da imparatorlar hakkında çok olumlu yazılar yazmıştır.¹⁰²

İmparatorluk hakkında olumlu tutum sergileyen zirve yazar Kayserialı Eusebius'dur. Zira o imparatorluğu Tanrının planında insanlığın kurtuluşu için en önemli unsur görmüştür.¹⁰³ Kayserialı Eusebius işkence döneminde yaşanan zulümleri de devletin değil, imparatorların bizatihi kendilerinin yaptığını söyler. Her ne kadar çoğu tarihçi bu bilgiyi Kayserialı Eusebius'un abartması olarak görse de o, buna örnek olarak imparatorlardan Arabistanlı Philip'in Hıristiyan olduğunu hatta Origen'den mektuplar aldığını söyler. En iyi ihtimalle onun kendisinden önceki ve sonraki imparatorlar gibi Hıristiyanlara zulmetmediğini, onlarla iyi ilişkiler içinde olduğunu belirtir.¹⁰⁴ Bu şekilde imparatorluk tarafından Hıristiyanlara uygulanan bu olumsuz politikanın imparatorların

⁹⁷ Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s. 13.

⁹⁸ Roldanus, *a.g.e.*, s. 15.

⁹⁹ Humphries, *Early Christianity*, s. 203.

¹⁰⁰ Roldanus, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁰¹ Atinalı Athenagoras: 133-190 yılları arasında yaşamıştır. İkinci yüzyıl apolojistlerdendir. Kartaca'da Hıristiyan felsefesinin kurucularından kabul edilir. Hıristiyan olmadan önce Platonik düşüncelere sahipti. Hıristiyanları ahlaksızlıkla ve itaatsizlikle suçlayanlara karşı apolojik yazılar kaleme almıştır. En önemli eseri "Embassy for The Christians" adlı kitaptır. Ayrıntılı bilgi için bkz. J. H. Crehan, "Athenagoras", *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group, Washington, 2003, I, 828.

¹⁰² Humphries, *a.g.e.*, s. 203.

¹⁰³ Humphries, *a.g.e.*, s. 204.

¹⁰⁴ Humphries, *a.g.e.*, s. 204.

şahsına ait olduğunu, bunun imparatorluğun genel politikası olamayacağını anlatmaya çalışır.

Verilen örneklerde de görüldüğü gibi asıl itibariyle çoğu Hıristiyan lider Roma İmparatorluğu'na barış temin edici ve Tanrının yeryüzündeki hizmetçisi gözüyle bakmıştır.¹⁰⁵ Apolojistlere göre Hıristiyanlar her ne kadar kendilerini iman etme anlamında Roma toplumundaki diğer insanlardan ayırıyorsa da bu hareketleri imparatorluğa sadakatsizlik anlamına gelmez.¹⁰⁶ Şöyle ki, Hıristiyanlar, imparator her ne kadar Hıristiyan olmasa da onu bir Tanrı vergisi olarak görmüşler, bu nedenle de ona karşı herhangi bir isyan hareketinde bulunmamışlardır. Diğer insanlara da kendilerinin sadık vatandaşlar olduklarını her fırsatta göstermeye çalışmışlardır.¹⁰⁷ Aynı şekilde Hıristiyanlar kendilerinin imparatorluğa diğer insanlara nazaran daha çok saygı duyduklarını iddia etmişlerdir. Zira bu hususta kendilerini uyaran bir İsa'larının olduğunu düşünmüşlerdir.¹⁰⁸ Dolayısıyla şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Yeni Ahit ve erken dönem Hıristiyan yazarlar otoriteye karşı olumlu ve itaat edici bir tavır takınmışlardır. Hatta öyle ki Pavlus'un, olumsuz tutumlarıyla tanınan Neron'a bile itaat etmeyi savunduğu iddia edilmektedir.¹⁰⁹

Hıristiyanlar hiç mi imparatorluğa isyan etmedi veya imparatorluk aleyhine bir faaliyette bulunmadı? Bu kadar eziyete maruz bırakılmış bir grup hep itaatkâr mı oldu? Elbette lokal vakalar yaşanmıştır. Mesela Gotlar Karadeniz'de Roma'ya doğru ilerledikleri sırada Hıristiyanlardan büyük yardım görmüşler ve bu durum, devleti zor durumda bırakmıştır. Fakat bu hareket bazı Hıristiyan otoriteler tarafından eleştirilmiştir. Mesela Kapadokya piskoposu Gregory Thaumaturges bu konuyla alakalı bir yazı bile yazmıştır.¹¹⁰

Peki neden Hıristiyanlar imparatorlara sorgusuz sualsiz itaat edeceklerdi? Bunun nedeni güçsüz ya da yumuşak tabiata sahip olmaları olabilir miydi? Erken dönem Hıristiyan

¹⁰⁵ Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s. 11.

¹⁰⁶ Roldanus, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁰⁷ Roldanus, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁰⁸ Roldanus, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁰⁹ Lyford Paterson Edwards, *The Transformation of Early Christianity an Eschatological to a Socialized Movement*, George Banta Publishing Company, Wisconsin, 1919, s. 2.

¹¹⁰ Humphries, *a.g.e.*, s. 205.

uzmanı, aynı zamanda bu konuyla alakalı bir çalışması olan Lyford Paterson Edwards bu iki soruya da hayır diyerek, daha önce Hıristiyanlardan daha zayıf ve nüfusça daha azınlıkta olan toplulukların bile imparatoru tahttan indirebildiklerini belirterek Hıristiyanların da istedikleri takdirde bunu yapabilecekleri fakat istemediklerini belirtir.¹¹¹ Daha sonra yazarımız Hıristiyanların bu tutumunu şu ifadelerle açıklamaya çalışır ve derki, Hıristiyanların Yahudilikten aldığı ve kendilerine göre şekillendirerek kabul ettikleri önemli bir inanç Mesih'in yakında geleceği ve dünya üzerinde bir krallık kuracağı inancıydı. Bu beklenti Hıristiyan toplumu için çok önemliydi ve bunun sonucu olarak Hıristiyanlar kendilerine has bir dünya görüşünü benimsemişlerdi. Bu nedenle herhangi bir isyan hareketine bulaşmamışlardır.¹¹²

Sonuç olarak Hıristiyanların imparatorluk otoritelerine karşı tutumu üç maddede özetlenebilir:

1. Yeni ahit genel anlamda insanların imparatorluğa sadık kalmalarını öngören bir yapıya sahiptir.¹¹³
2. Hıristiyan Apolojistler genel anlamda imparatorluğa itaati savunmuşlardır.
3. İmparatora Tanrı vergisi olduğunu düşündükleri için saygı duymuşlardır fakat onu tanrılaştırmamışlardır.¹¹⁴

¹¹¹ Edwards, *The Transformation of Early Christianity an Eschatological to a Socialized Movement*, s. 2.

¹¹² Edwards, *a.g.e.*, s. 2.

¹¹³ Leif E. Vaage, "Why Christianity Succeeded (in) the Roman Empire", Ed: Leif E. Vaage, *Religious Rivalries in The Early Roman Empire and The Rise of Christianity, 253-278*, Wilfrid Laurier University Press, Waterloo,2006, s. 257.

¹¹⁴ Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s. 16.

2. KONSTANTİN VE HİRİSTİYAN OLUŞU

2.1. Konstantin'in Hayatı ve İmparatorluğu

2.1.1. Doğumu ve Gençlik Yılları

Asıl adı Flavius Valerius Constantinus olup, sonraki yıllarda “Büyük Konstantin” olarak anılır. Doğum günü ve ayı tam olarak bilinmesine karşın hangi yılda doğduğu kesin olarak bilinmez.¹¹⁵ Konstantin 27 Şubat'ta bugün Sırbistan topraklarında bulunan Naissus (Niş) kentinde doğmuştur.¹¹⁶ Konstantin'in hangi yıl doğduğu ile alakalı çeşitli iddialar vardır. Kayserialı Eusebius *Vita Constantini*'de 271-273¹¹⁷, onun dışındaki kaynaklar ise genel olarak 272-277 arası bir tarih vermektedirler. Yine Kayserialı Eusebius, Konstantin'in Büyük İskender'in iki katı kadar yaşadığını belirtir. Büyük İskender'in 32 yıl yaşadığı, aynı şekilde Konstantin'in ölüm yılının 337 yılı olduğu kesin olarak bilindiğine göre Eusebius, bu bilgilerden yola çıkarak Konstantin'in doğum yılını bulmaya çalışır. Her ne kadar tarihçiler Kayserialı Eusebius'un bu tezinde birçok çelişki olduğunu düşünmüşlerse de¹¹⁸ diğer kilise tarihçileri Sokrates ve Sozomen'in de Kayserialı Eusebius'u bu konuda takip etmiş olmaları önemlidir. Zira bu iki yazardan da aynı şekilde Konstantin'in yaklaşık 64 yıl yaşadığı ile ilgili bilgiler gelmektedir.¹¹⁹ Bütün bunlar beraber düşünüldüğünde Konstantin'in 273 yılının Şubat ayında doğma ihtimali oldukça yüksektir. Konstantin'in doğum yılının kesin olarak bilinmemesinin önemli bir nedeni de portelerinde olduğundan büyük gösterilmesidir, denilmektedir.¹²⁰

Konstantin'in babası, gerçek adı Gaius Flavius Valerius olan I. Konstantius, annesi ise Helena'dır.¹²¹ Babası devlet memurluğundan başlayarak kademeli olarak sürekli

¹¹⁵ John Holland Smith, *Constantine The Great*, Harper Collins Publisher, San Francisco, 1984, s. 1.

¹¹⁶ Smith, *a.g.e.*, s. 18.

¹¹⁷ Eusebius, *Life of Constantine*, s. 39.

¹¹⁸ Smith, *a.g.e.*, s. 1.

¹¹⁹ Charles Matson Odahl, *Constantine and Christian Empire*, Routledge Publisher, Oxford, 2004, s. 16.

¹²⁰ Noel Lenski, “The Reign of Constantine”, Noel Lenski, *The Cambridge Companion to The Age of Constantine, 59-90*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, s. 59.

¹²¹ Smith, *a.g.e.*, s. 2.

yükselip sonunda *kayser* olan başarılı bir devlet adamıydı.¹²² 250 yılı civarı doğmuş ve 306 yılında imparatorken ölmüştür. Helena ise daha sonra Konstantin'in, annesinin onuruna "Helenapolis" ismini vereceği, o dönemde Bithynia diye bilinen bölgenin Drepanum şehrinde doğduğu kabul edilmektedir. Helenapolis günümüzde Yalova'ya bağlı Altınova'nın bulunduğu yerdir.¹²³ Helena'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmiyorsa da 250 yılı civarı doğduğu kabul edilmektedir. Ölümü ise 328-330 yılları arası olduğu rivayet edilmektedir.¹²⁴

Konstantius ile Helena arasındaki ilişki tarihçiler arasında hep bir muamma olarak kalmıştır. Önceleri Helena'nın Konstantius'un birinci eşi olduğu söylenirken¹²⁵ daha sonra bazı uzmanlar Helena'nın Konstantius'un gerçek eşi değil metresi olduğunu iddia etmişlerdir. Hatta Konstantin ile tanıştığı zaman bir hizmetçi olduğu iddia edilir.¹²⁶ Gerçekten de son yıllardaki çalışmalar onun yasal olarak Konstantius'un karısı olmadığı tezlerini güçlendirmiştir. Bu nedenle modern araştırmacıların çoğu onun Konstantius'un metresi olduğu konusunda hemfikirdirler.¹²⁷ Konstantius aynı zamanda imparator Maximian'ın kız kardeşi Theodore ile de evlenmiştir. Bazı söylentilere göre kayserliğe yükseltilmesinden sonra Helena'yı bırakıp Theodore ile evlenmiş, bazılarının göre ise Theodore ile evlenmesi *kayser* olmasının bir ön şartı olduğundan *kayser* olmadan önce bu evliliği gerçekleştirmiştir.¹²⁸

Konstantius Diocletian'ın Tetrarşi sistemini getirmesiyle birlikte imparatorluğun Kuzey Batı bölgesinde Belçika ve Trier bölgelerinin imparatoru olmuştur.¹²⁹ Zira Maximian, imparatorluğa geçtiği zaman onu kendi yanına almış ve üvey kız kardeşiyle evlendirmiştir. Zaten ikinci *kayser* Galerius da diğer *agustus* Diocletian'ın kız

¹²² Odahl, *a.g.e.*, s. 16.

¹²³ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 13.

¹²⁴ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 12-13.

¹²⁵ Antik kaynakların çoğunda Helena Konstantius'un eşi olarak tasvir edilir. Eusebius da böyle düşünür. Ayrıca M.S. IV. yüzyıl sonlarında yazıldığı kabul edilen, yazarı belirsiz (anonim) *Origo Constantini Imperatoris*'da da Helena İmparator Konstantius'un birinci eşi olarak sunulur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Turhan Kaçar, "Origo Constantini Imperatoris İmparator Constantinus'un Yükselişi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sy:1, 2005, XX, 138.

¹²⁶ Lenski, "The Reign of Constantine", s. 59.

¹²⁷ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 12.

¹²⁸ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 13.

¹²⁹ Smith, *Constantine The Great*, s. 11.

kardeşiyle evlenmişti. Bu şekilde imparatorlar kendilerine *kayser* atayacakları zaman o da Konstantius'u *kayser* olarak atamıştır. Dolayısıyla Konstantius Tetrarşi siteminin içerisinde yer alan iki *agustus* ve iki *kayser* yapısındaki iki *kayser*'den biriydi.

Konstantius, Maximian'ın kız kardeşi Theodore ile evlenince Helena'nın nereye gittiği ve Konstantin'in annesinden ne zaman ayrıldığı tam olarak bilinmemektedir.¹³⁰ Konstantius oğlunun siyaset ve savaş eğitimi alması, aynı zamanda doğudaki imparatorlara da sadakatini göstermek için onu doğudaki imparatorlara göndermiştir. Bu tarihten sonra Konstantin doğu bölgelerinde, Asya'da ve Filistin'de seferlere katılmıştır.¹³¹ *Origo Constantini* adlı eserde Konstantin'in doğuya gönderilmesiyle alakalı çok az malumat bulunmakla birlikte, Diocletian ve Galerius'a rehine olarak verildiği ve onların yönetimi altında Asya'daki savaşlarda kahramanlıklar gösterdiği belirtilir.¹³² Roma İmparatorluğu'nda önemli bir kişinin oğlunun rehine olarak verilmesi zaman zaman uygulanmaktaydı.¹³³ Konstantin'in 273 yılında doğduğunu kabul edersek 19-20 yaşlarında Diocletian'a katılır ve hemen askere alınır. Bazı iddialara göre ise kısa bir eğitimden sonra askere gider. John Holland Smith her iki durumda da Konstantin'in çok iyi bir eğitim almadığının konuşmalarından rahatlıkla anlaşılabilirliğini söyler.¹³⁴

Konstantin'in ilk görevi sarayda koruma memuru olmasıdır. Zira bu görev daha yüksek rütbelere ulaşma için birinci aşama kabul edilmektedir. Konstantin bundan sonra askeriyede rütbe olarak yükselmeye başlamış ve son olarak "Tribune"¹³⁵ seviyesine ulaşmıştır.¹³⁶ Konstantin Diocletian'la birlikte hareket ettiği için onunla zaman zaman seferlere çıkmıştır. Bu seferlerde sonradan başkent yapacağı Byzantium'u da görmüştür. Aynı zamanda 295 yılında Diocletian'la birlikte Suriye seferine çıkmıştır. İleride detaylı

¹³⁰ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 13.

¹³¹ Lenski, "The Reign of Constantine", s. 59.

¹³² Kaçar, "Origo Constantini Imperatoris İmparator Constantinus'un Yükselişi", s. 138.

¹³³ Kaçar, a.g.m., s. 138.

¹³⁴ Smith, *Constantine The Great*, s. 23.

¹³⁵ Albay'a karşılık gelir.

¹³⁶ Smith, *a.g.e.*, s. 24.

olarak anlatılacak olan ve Konstantin deyince akla gelen ilk yazar olan Kayserialı Eusebius ile ilk defa burada karşılaşmıştır.¹³⁷

Diocletian 305 yılında emekliye ayrılma kararı alır. Bunu haber alan Konstantius Galerius'a mektup yazarak Konstantin'i yanına göndermesini, zira ona savaşlarda ihtiyacının olduğunu bildirmiştir. Galerius başta direnmişse de sonunda isteksizce de olsa bunu kabul etmiştir. Konstantin Galerius'un niyetinin iyi olmadığını bildiği için hemen o gece, sabahı beklemeden yola çıkmıştır. Galerius sabah kalktığı anda artık çok geç olduğunu farkına varmıştır. Konstantin de geçtiği yolları ve kullandığı atları da akıllıca seçerek Galerius'un onu bulamamasını sağlamış ve sonunda babasının yanına ulaşmıştır.¹³⁸ Konstantin Galerius'un yanında tam anlamıyla bir tutsak gibiydi. Galerius onu kasten yanında tutuyordu. Çünkü onun ileride kendisine tehlike teşkil edeceğini tahmin etmiş olmalıydı.¹³⁹ *Origo Constantini* ise Galerius'un Konstantin'e sürekli tehlikeli görevler verdiğini, savaşlarda onu en önde savaştırdığını ama Konstantin'in bunların hepsinden başarıyla çıkınca Galerius'un onu göndermek zorunda kaldığını söyler.¹⁴⁰ Konstantin babasına ulaşınca babasının artık hasta ve ömrünün sonların yaklaşmış bir imparator olduğu söylenir. Zaten kısa bir süre sonra da ölmüştür. Bunun aksine Konstantin'in babasıyla beraber bir süre savaştıktan sonra babasının öldüğünü söyleyenler de vardır.¹⁴¹ Konstantin'in hayatıyla ilgili en az malumata sahip olduğumuz dönem onun gençlik yıllarıdır. Verdiklerimiz dışında gençlik yıllarıyla alakalı bilgilerin otantikliğinde ciddi anlamda şüpheler olduğundan bunlara yer vermedik.¹⁴² Bir sonraki bölümde Konstantin'in imparatorluğa geçişinin nasıl olduğu ve aldığı tepkileri inceleyeceğiz.

¹³⁷ Smith, *a.g.e.*, s. 26.

¹³⁸ Lenski, "The Reign of Constantine", s. 61.

¹³⁹ Odahl, *Constantine and Christian Empire*, s. 76-77.

¹⁴⁰ Kaçar, "Origo Constantini Imperatoris İmparator Constantinus'un Yükselişi", s. 139.

¹⁴¹ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 14-15.

¹⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. Averil Cameron, "Constantine and Peace of The Church", Margaret M. Mitchell, Frances M. Young, *The Cambridge History of Christianity Origins to Constantine, 538-551*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 540.

2.1.2. İmparator Olması ve İlk Dönem

Diocletian ve Maximian emekli olduktan sonra Galerius ve Konstantius, *agustus* olmuşlardı. Bunlar kendileri için Maximinus Daia ve Severus'u *kayser* olarak atamışlardır. Daha sonra 25 Temmuz 306'da Konstantius ölünce Konstantin hemen babasının mor ve süslü kaftanını giyip sarayın büyük salonuna çıkmış ve yeni imparator olduğunu halka duyurmuştur.¹⁴³ Halk Konstantin'i *agustus* olarak kabul etmiştir.¹⁴⁴ Fakat Galerius bunu haber alınca karşı çıkarak Severus'u *agustus* olarak atamış ve Konstantin'in *kayser* olduğunu belirtmiştir. Konstantin de şimdilik bunu kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁴⁵

Jacob Burkhardt Konstantin'in onun Konstantius'un evli karısı yani Theodore'dan olmaması dolayısıyla tahta çıkıp çıkamayacağını tartışıldığını zira Diocletian'ın kanunlarına göre Theodore'nin çocuklarından birinin geçmesi gerektiğinin konuşulduğunu fakat Konstantin'in bu problemi aştığını belirtir.¹⁴⁶ Fakat bu hadise tarihçilere gerçekçi gelmemektedir. Zira Konstantin için önceden beri böyle bir algı olsaydı o dönemde Konstantin, imparator Diocletian ve Galerius'un yanına gönderilmez ve imparatorluk sarayında yetişmezdi. Fakat böyle olmamış, önceki başlıkta anlattığımız gibi imparator Konstantius diğer imparatorlara sadakatini göstermek için kendi oğlunu onların yanına bırakmış ve Konstantin de sarayda yetişmiştir.

Konstantin döneminde Diocletian'ın getirdiği *Tetrarşi* sistemi hala sürmekteydi. Dolayısıyla Konstantin dışında en az üç imparator daha Roma'da imparatorluk görevini devam ettirmekteydi. Elbette bu imparatorlar arasında anlaşmazlıklar, çekişmeler ve son olarak savaşlar olmuştur. Bu savaşlar neticesinde genel itibariyle yenilen imparator rakibi tarafından öldürülmüş ve toprakları, kazanan imparatorun topraklarına dâhil edilmiştir. İmparatorlar arasındaki bu çekişmelerden son olarak bir imparator hepsine üstünlük sağlamıştır.

¹⁴³ Eusebius, *Life of Constantine*, s. 78, Ayrıca bkz. Odahl, *Constantine and Christian Empire*, s. 79-80.

¹⁴⁴ Origo Constantini'de halkın Konstantin'i ilk olarak *Agustus* olarak değil *Caesar* olarak kabul ettiğini bildirir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaçar, "Origo Constantini Imperatoris İmparator Constantinus'un Yükselişi", s. 140.

¹⁴⁵ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 14-15, Ayrıca bkz. Lenski, "The Reign of Constantine", s.61-62

¹⁴⁶ Jacob Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, Routledge-Kegan Paul Ltd, London, 1949, s. 263.

Konstantin'in, babasının ölümüyle hemen imparatorluk tahtına geçtiği söylenmişti. İşte tam bu sırada emekliye ayrılan Maximian'ın oğlu Maxentius hali hazırda Severus'un hâkimiyeti alanında olan Roma topraklarında isyan etmiştir. Öncelikle halktan ve etkili isimlerden kendisine destek toplamış ve halkın imparatorluğa karşı isyan etmesini sağlamıştır. Babası Maximian'ın da onu desteklemesi üzerine bu kargaşada kendisini Roma'da imparator ilan etmiştir. Severus çok hızlı gelişen bu olaylara karşı koyamamış ve Maximian tarafından rehin alınmıştır.¹⁴⁷

Daha sonra Roma'da gücünün azaldığını gören senato Maximian'ın oğlu Maxentius'u imparator olarak kabul etmek zorunda kalmış, Severus ise ordusu zayıf olduğundan buna karşı çıkamamış ve imparatorluktan çekilmiştir.¹⁴⁸ Haberi alan Galerius Roma duvarlarına kadar gelir ve Maxentius'la görüşmek ister, Maxentius bunu reddedince elinden bir şey gelmeyen ve burada daha fazla kalmanın tehlikeli olabileceğini düşünen Galerius tekrar Nicomedia'ya geri dönmüştür.¹⁴⁹ Dolayısıyla Severus'un ve Galerius'un çabaları sonuç vermemiş, Galerius Maxentius'u kabullenmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁰

Konstantin ise bu dönemde aslında özel bir mesele gibi görünen ama o dönemde çok büyük bir siyasi hamle olan eski İmparator Maximian'ın kızı Fausta ile evlenmiştir. Bunun için kendisinden Krispus adında bir çocuk sahibi olduğu önceki eşi Minervina'yı boşamıştır. Bu konu hakkında Konstantin'in annesine yöneltilen metreslik iddiası çok ilginç bir şekilde Minervina'ya da yöneltilmiştir. Konstantin'in Fausta ile evlenmesinde ne gibi amaçları olduğu sorusunu şu şekilde cevaplayabiliriz: Konstantin bu vasıtayla bir *agustus*'un damadı olmuştur. Konstantin'in bunu yapmasında iki amacı vardır: Bunlardan birincisi önceden *agustusluk* yapmış olan birinin kızını alarak imparatorluk içerisinde bir nevi reklamını yapması; ikincisi ise *agustus* olan Maximian'ın sanki halefiymiş gibi bir izlenim bırakma çabasıdır.¹⁵¹ Bu şekilde Konstantin'in ileride *agustusluk* makamına geçişi kolaylaşacaktır.

¹⁴⁷ Lenski, "The Reign of Constantine", s.62- 63.

¹⁴⁸ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 15.

¹⁴⁹ Lenski, a.g.m., s.62- 63.

¹⁵⁰ Kaçar, "Origo Constantini Imperatoris İmparator Constantinus'un Yükselişi", s. 141.

¹⁵¹ Lenski, a.g.m., s.62-64.

Maxentius'un imparatorluğa geçişinde ona babası Maximian'ın yardım ettiğini söylemiştik. Maxentius imparatorluğa geçtiği zaman emeklilikten dönen Maximian bir süre oğlunun yanında kalmıştır. Fakat bir süre sonra Maxentius kız kardeşinin Konstantin'le evlenmesi sonucunda babası ile Konstantin'in bu kadar yakınlaşmasını hoş görmemiştir. Ayrıca babasının ileride kendisi için tehlike teşkil edebileceğini de sezmiştir. Oğlunun kendisi hakkında bu düşünceleri sahip olduğunu anlayan Maximian damadı Konstantin'in yanına kaçmıştır. Konstantin de tedbirli bir şekilde onu kabul etmiştir.¹⁵²

Bu dönemde Roma İmparatorluğu'nda imparatorlar arasında ipler iyice gerilmiştir. Zira Maximian emeklilikten geri dönmüş, Maxentius kendisini imparator ilan etmiş, Galerius Maximinus Daia ve Konstantin'i görmezden gelerek Licinius'u yeni *agustus* olarak atamıştır.¹⁵³ Dolayısıyla sahada beş imparator aynı anda imparatorluk görevinde bulunmuştur. 311 yılında Galerius'un ölümünden sonra ise dört imparator arasında *agustusluk* mücadeleleri baş göstermiştir.¹⁵⁴

2.1.3. Milvian Köprüsü Savaşı

Konstantin'le alakalı yapılan eski ve yeni çalışmaların neredeyse tamamı Konstantin'in imparatorluğundaki ve Hıristiyan dünyasındaki öneminden dolayı Milvian Köprüsü savaşından bahsetmektedir. Bu nedenle bu bölümde bu savaş ile birlikte savaş öncesi ve sonrasında yaşananlar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Konstantin ile Maxentius arasında yaşanan Milvian Köprüsü savaşının gerçek nedeni üzerinde tartışmalar yaşanmıştır. Zira zannedildiği üzere bu savaşın çıkma nedeni Konstantin'in Hıristiyanlığı kabulü neticesinde Maxentius'un paganizmi savunmak istemesi miydi gerçekten? Bu savaş hakkında önemli bir iddia Maxentius'un kendi bulunduğu bölgede yaşlı ve ayrıcalıklı insanları görevden alıp başka yere sürmesi ve kötü işlerinde sihir ve büyü kullanıyor olması halk nezdinde Maxentius'a karşı bir tepkinin oluşmasına yol açmıştı. Konstantin de bu durumu bahane ederek onunla

¹⁵² Lenski, "The Reign of Constantine", s.64–65.

¹⁵³ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 16.

¹⁵⁴ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 16.

savaşıp Roma'yı aldığı iddia edilmektedir.¹⁵⁵ Kayserialı Eusebius da konuyla alakalı Maxentius'un halkına karşı ne tür suçlar işlediğini ve halkına hangi konularda zulmettiğini anlattıktan sonra Milvian Köprüsü savaşını anlatmaya koyulur.¹⁵⁶

İki imparator arasında savaşa neden olan hadise daha öncelere dayanmaktaydı. Konstantin Galerius tarafından *agustusluktan kayserliğe* indirilince bu Maxentius için alay konusu olmuştu. Ayrıca Konstantin'in yanına sığınan Maximian orada da rahat durmamış, Konstantin'in seferde olduğu bir sırada imparatorluğunu ilan etmiş, Konstantin bunu haber alır almaz geri dönmüş ve Maximian'ı yakalatmış, bir süre hapiste tuttukten sonra da idam ettirmiştir.¹⁵⁷ Konstantin Maximian'ı öldürdükten sonra oğlu Maxentius Konstantin'den babasının intikamını alacağını açıkça belirlemiştir. Daha sonra Konstantin Licinius'la üvey kız kardeşi Konstantia'yı nişanlayınca Maxentius'la ipler iyice gerilmiştir.¹⁵⁸ Bu olaylar nedeniyle Maxentius Konstantin aleyhine karalama kampanyası başlatmış babasının kanını yerde bırakmayacağını halka duyurmuştur. Bu olaylar üzerine Konstantin ve Maxentius savaş hazırlıklarına başlamışlardır.¹⁵⁹

Milvian Köprüsü savaşı öncesi Konstantin'in yaşadığı çok meşhur bir vizyon vardır. Zira bu vizyonun, hem savaşı hem de Konstantin'in bundan sonraki hayatını derinden etkilediği iddia edilir. Bu vizyonu çok önemli kılan Konstantin'in Hıristiyan olması ile alakalı olarak anlatılmasıdır. Dolayısıyla bu vizyonun ileriki bölümde detaylı bir şekilde ele alınması daha uygun görüldüğünden bu bölümde anlatılamayacaktır.

Konstantin ve Maxentius 312 yılında savaş kararı aldıktan sonra ilk harekete geçen Konstantin olmuştur. Ordusunu toplayıp savaşın yapılacağı yerde mevzilenmiştir. Maxentius'un ordusunun da oraya gelişiyile savaş başlamıştır. Hem Hıristiyan hem de diğer kaynaklarda Maxentius'un Milvian Köprüsünde savaş için çeşitli büyülere başvurduğu belirtilir.¹⁶⁰ Sonuç itibariyle Konstantin, Maxentius'un çok sayıda farklı taktikle kendisine saldırmasına karşın savaşı kazanmıştır. Savaşın son sahnesi ise

¹⁵⁵ Paul Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, J.C. Gieben Publisher, Amsterdam, 1981, s. 9.

¹⁵⁶ Eusebius, *Life of Constantine*, s.83.

¹⁵⁷ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 16.

¹⁵⁸ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁵⁹ Lenski, "The Reign of Constantine", s. 68.

¹⁶⁰ Odahl, *Constantine and Christian Empire*, s. 100.

Kayserialı Eusebius'un anlatımı ile tarih sahnesinin unutulmaz kareler arasındaki yerini almıştır. Zira Maxentius Milvian köprüsünün yıkılmasına yol açacak bir tuzak kurmuştur. Bu şekilde Konstantin ve adamlarının köprüden geçişi sırasında bu tuzak uygulamaya konulacak ve köprü'nün yıkılmasıyla üzerinde bulunacak herkes nehre yuvarlanacaklardır.¹⁶¹ Fakat işler Maxentius'un hesapladığı gibi gitmemiştir. Köprüden Konstantin değil Maxentius'un kendisi geçmek zorunda kalmış ve bu esnada köprü yıkılmıştır. Dolayısıyla Maxentius ve adamları kendi tuzaklarına kendileri düşmüşlerdir. Kayserialı Eusebius bu hadiseyi anlatırken Konstantin'i Musa'ya, Maxentius'u da Firavuna benzetmiştir. Konstantin'in bu tuzağa düşmemesi Musa'nın Firavunla mücadelesi esnasında Kızıldeniz'in yarılp Musa ve ordularının rahatça oradan geçmelerine ve Maxentius'un köprüden geçişi esnasında köprü'nün yıkılıp o ve adamlarının nehre düşmeleri ise Firavun'un Kızıldeniz'den geçişi esnasında denizin Firavun ve adamlarını yutmasına benzetilmiştir.¹⁶²

Milvian zaferinden sonra Konstantin Maxentius'un kafasını keserek Roma'ya getirmiştir. Bu şekilde Konstantin eliyle Roma halkı zalim bir imparatorundan kurtulmuş izlenimi verilmeye çalışılmıştır. Bu savaşla alakalı yazılan methiye ve kasidelerde halkın Maxentius'tan bıktığı ve Konstantin'in onu yenmesiyle büyük bir sevince boğulduğu anlatılmaktadır.¹⁶³ Kayserialı Eusebius da Konstantin'in zaferinden sonra Roma'da kutlamaların başladığını ve Roma halkının bu durumu büyük bir sevinçle karşıladığını söyler.¹⁶⁴ Aynı zamanda pagan olan senato da Konstantin Roma'ya girdiği zaman onu karşılamış ve Konstantin'in zalim Maxentius'u yendiği için kendilerinin mutlu olduklarını dile getirmişlerdir.¹⁶⁵ Hatta savaştan sonra senatodakiler Konstantin adına bir anıt dikmişlerdir. O anıtta "Büyük, dindar, şanslı, Augustus Konstantin'e... Dininin gücü ve ruhun büyüklüğüyle, tirandan ve zalimden öç aldın. Bu zafer anıtı Konstantin içindir." yazılmıştır.¹⁶⁶ Konstantin Roma'yı Maxentius'tan aldığı zaman

¹⁶¹ Eusebius, *Life of Constantine*, s. 83- 84. Ayrıca bkz. Odahl, *a.g.e.*, s. 101-102.

¹⁶² Eusebius, *Life of Constantine*, s. 83- 84.

¹⁶³ Lenski, "The Reign of Constantine", s. 69-70.

¹⁶⁴ Eusebius, *a.g.e.*, s.85.

¹⁶⁵ A. D. Lee, *Pagans-Christians in Late Antiquity*, Routledge, London, 2000, s. 83.

¹⁶⁶ A. H. M. Jones, *Constantine and The Conversion of Europe*, 4. Baskı, The English Universities Press, Oxford, 1965, s. 91.

geleneklere göre mabede giderek orada Jüpiter'e adak adaması gerekirdi. Şimdiye kadar hep böyle olmuştu. Fakat Konstantin bunu yapmamıştır.¹⁶⁷

2.1.4. Muzaffer İmparator Konstantin

Bu savaştan sonra batının tek imparatoru Konstantin olmuştur. 313 yılına gelindiğinde imparatorluğun doğu tarafını paylaşan Licinius ile Maximinus Daia arasında büyük çekişmeler yaşanmış ve bir süre sonra doğudaki iki imparator da kılıçlarını çekerek savaşa koyulmuşlardır. Bu savaşın galibi aynı zamanda Konstantin'in kız kardeşiyle evli olan Licinius olmuştur.¹⁶⁸ Sonuç itibarıyla Konstantin Milvian köprüsünde Maxentius'u, Licinius da Maximinus Daia'yı yendikten sonra Roma imparatorluğunda sadece iki imparator kalmıştır; batıda Konstantin doğu da ise Licinius. Bu savaşlardan sonra Diocletian'ın eliyle başlatılmış olan “Büyük Takibat” dönemi sona ermiştir.¹⁶⁹ Konstantin zaferden sonra bir mektup yazarak istimlak edilen malların geri verileceğini ve haksız bir şekilde hapis yatanların serbest bırakılacağını halka duyurmuştur.¹⁷⁰

Bu zaferlerden sonra Konstantin ve Licinius ilk iş olarak 313 yılının muhtemelen şubat ayında Milan'da buluşmuşlar ve özgürlük bildirgesi olarak da bilinen “Milan Fermanı”nı yayınlamışlardır.¹⁷¹ Bu bildirgeyle Hıristiyanlık devlet tarafından resmen tanınan bir din konumuna ulaşmıştır. Bu şekilde Diocletian zamanından beri var olan işkencelere karşılık bir restorasyon dönemi başlamıştır. Bu döküman sadece Hıristiyanlığın özgürlüğünü değil bununla birlikte diğer dinlerin de serbest bir şekilde yaşanabileceğini de içermektedir.¹⁷² Özgür dini yaşam ve Milan Fermanı konusunu müstakil bir başlık altında ele alacağımız için şimdilik bu kadarla yetiniyoruz.

Konstantin ile Licinius arasındaki olumlu ilişkiler 321 yılına kadar sürmüştür. Fakat bu yıldan sonra Licinius Hıristiyanlara uyguladığı toleranstan vazgeçip onları birçok şeyden mahrum bırakmış ve Hıristiyanları imparatorluktan uzaklaştırmaya

¹⁶⁷ Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 30-31.

¹⁶⁸ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 24.

¹⁶⁹ Odahl, *Constantine and Christian Empire*, s. 98.

¹⁷⁰ Eusebius, *Life of Constantine*, s.85.

¹⁷¹ Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 42-44.

¹⁷² Keresztes, *a.g.e.*, s. 42-44.

başlamıştır.¹⁷³ Aynı zamanda piskoposlar sürgüne gönderilmiş, onların halkı eğitmesi yasaklanmıştır. Eğer kilisedekiler isyan ederlerse kiliselerin yıkılacağı bildirilmiştir.¹⁷⁴ Kayserialı Eusebius, Licinius'un en son ve en büyük çılgınlığı olarak ise orduyu kiliseye karşı saldırtması olduğunu söyler.¹⁷⁵ Kayserialı Eusebius *Life of Constantine*'de konuyla alakalı şu ifadeleri kullanır:

“Ülkenin her tarafında Hıristiyanlar mutluken bir anda doğu tarafından kötü haberler gelmeye başladı. Zira Licinius eski işkence dönemindeki gibi Hıristiyanlara zulmediyordu. Konstantin’le yaptığı Milan Fermanı’nı de çiğniyordu. Licinius öncelikle bu işkencelere kendi tarafında yaşayan piskoposlar ve Hıristiyan halkı tespit ederek başlamıştır. Bunu yapmasında Hıristiyanlara karşı herhangi bir suçlama veya Hıristiyanların işlediği bir hata neden olmamıştır. Bunu kendiliğinden yapmıştır. Daha sonra bunlara karşı bildireler yayınlanarak Hıristiyanların elde ettikleri haklar geri alınmış, piskoposların komşu illeri ve ülkeleri ziyaretleri, toplantı ve konsil düzenlemeleri yasaklanmıştır.”¹⁷⁶

Licinius bu şekilde davranarak 313 yılında Konstantin’le birlikte imzaladıkları “Milan Fermanı”nı de ilga etmiştir. Licinius’un Hıristiyanlara yönelik tam olarak ne tür davranışlar sergilediği ise tartışmalıdır. Licinius’a yöneltilen en önemli ithamların onun Hıristiyan halkın bir kısmını sürgüne göndermesi ve kapalı mekânda Hıristiyanların toplantı yapmalarını engellemesi olduğu belirtilir.¹⁷⁷ Kayserialı Eusebius hem *Ecclesiastical History* hem de *Life of Constantine*'de Licinius'un, Galerius'un ve Maxentius'un başına gelenleri unuttuğunu ve Konstantin’le yaptığı anlaşmayı bozarak kiliselere saldırmaya başladığını söyler. Aynı zamanda Licinius'un akli dengesi bozulduğunu da belirtmektedir. Sonuç olarak Licinius'un kiliselere saldırdığını bu nedenle Tanrının onun bedenine sayısız acılar vererek bu şekilde ölmesini sağladığını söyler.¹⁷⁸

¹⁷³ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁷⁴ Eusebius, *a.g.e.*, s. 91.

¹⁷⁵ Eusebius, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁷⁶ Eusebius, *Life of Constantine*, s. 90.

¹⁷⁷ Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 102.

¹⁷⁸ Eusebius, *a.g.e.*, s. 93.

Licinius'un başta iyi gibi görünmesine rağmen daha sonraları Hıristiyanlara ve kiliseye karşı baskı politikası uygulamasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler direkt Hıristiyanlarla alakalı olmayıp daha çok Konstantin'le ilişkili olduğu açıktır. Bunlardan biri Konstantin'in Licinius'un topraklarının ihlal etmesidir.¹⁷⁹ Konstantin ile Licinius arasında 324 yılındaki savaştan bir yıl önce Konstantin Gotlarla savaşırken Licinius'un topraklarına da girmiştir.¹⁸⁰ Licinius'un tavırlarının bir süre sonra değişmesinin diğer bir nedeninin de muhtemelen Hıristiyanların desteğini alan Konstantin'i kıskanması olduğu söylenir.¹⁸¹

321 yılında başlayan gerginlik 323 yılında Konstantin'in Licinius'un bölgesini barbarlara savaşmak için ihlal ettiği zaman bu hareket Licinius tarafından savaş sebebi kabul edilmiştir.¹⁸² Kayserialı Eusebius, savaş sebebi olarak Licinius'un Hıristiyanlara uyguladığı olumsuz tutumu gösterir ve bu nedenle Konstantin'in hemen harekete geçtiğini belirtir.¹⁸³ Aynı zamanda her zamanki gibi Konstantin'in her şeyden üstün Tanrıya yalvardığını söyler.¹⁸⁴ İki ordu 324 yılında savaşa başlarlar. Konstantin, oğlu Krispus'un da yardımını alarak Licinius'la yaptığı üç savaşı da kazanır. İlk iki savaşta yenildiği halde Konstantin tarafından affedilen Licinius en sonunda Hıristiyanlara uyguladığı politikalarını daha da sertleştirmiş ve iki imparator üçüncü defa karşı karşıya gelmiştir.¹⁸⁵ Savaşın sonunda Licinius yenilmesine rağmen hayatta kalır ve Nicomedia'ya kaçar.¹⁸⁶

Savaştan sonra Konstantin'in kız kardeşi Konstantia abisinin yanına gelerek kocasının hayatını bağışlamasını ister. Konstantin de bunu kabul eder. Bir süre böyle geçtikten sonra tarihçiler tarafından üzerinde ittifak edilemeyen bir nedenle Konstantin Licinius'u idam ettirir.¹⁸⁷ Bu konuyla alakalı çeşitli spekülasyonlar yapılmış olsa da bu idamın

¹⁷⁹ Kaçar, "Origo Constantini Imperatoris İmparator Constantinus'un Yükselişi", s. 144.

¹⁸⁰ Keresztes, *a.g.e.*, s. 102.

¹⁸¹ Keresztes, *a.g.e.*, s. 102.

¹⁸² Lenski, "The Reign of Constantine", s. 75-76.

¹⁸³ Eusebius, *Life of Constantine*, s. 95.

¹⁸⁴ Eusebius, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁸⁵ Kaçar, "Origo Constantini Imperatoris İmparator Constantinus'un Yükselişi", s. 146-148.

¹⁸⁶ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 42.

¹⁸⁷ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 43.

nedeni kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuyla alakalı bir sonraki yüzyıldaki tarihçi Sokrates Licinius'un barbarlarla işbirliği yaptığını söyler.¹⁸⁸ *Origo Constantini*'de ise Konstantin'in Maximian'ın yaptıklarını hatırladığını ve Licinius'un da buna yeltenebileceğini düşündüğü için onu idam ettirdiği ifade edilir.¹⁸⁹ Bu savaştan sonra Konstantin doğunun ve batının tartışmasız tek imparatoru olur. Kayserialı Eusebius bu zaferden sonra imparatorluğun hem doğusunda hem de batısında halkın kutlamalar yaptığını söyler.¹⁹⁰

Konstantin'in, Krispus, Constantine II, Constans II ve Constans olmak üzere 4 oğlu ve iki kızı olmuştur. 317 yılında Krispus ile Constantine II kayser ilan edilmişlerdir. 8 Kasım 324 yılında ise Konstantius II kayserliğe; Konstantin'in annesi Helena ve eşi Fausta ise *agusta* makamına yükseltilmişlerdir.¹⁹¹

Bu bölümde ele alacağımız son konu 326 yılında Konstantin'in ailesinde yaşanan ve kendisi yaptığı halde onu derinden etkileyen iki hadisedir. Konstantin şimdiye kadar kendisine karşı hiçbir sadakatsizliği olmadığı düşünülen ve savaşlarda en büyük yardımcısı olan ilk oğlu Krispus'u; çok kısa bir süre sonra da eşi Fausta'yı öldürmüştür. Konstantin'in bunu neden yaptığı kesinlik kazanmamış ve bu yüzden yüzyıllardır tarihçiler için merak konusu olmayı sürdürmüştür. Kayserialı Eusebius da buna açıklık getirmemiştir. Bu konuyla alakalı iddialar pagan yazarların bazılarında mevcuttur. Bu yazılarda genel anlamda Fausta ile alakalı iki iddia mevcuttur. Birincisi Fausta'nın Krispus'a âşık olduğu, Krispus'un da Fausta'yı reddetmesinden dolayı onun Konstantin'e bana tecavüz etmek istedi iftirasında bulunması şeklindedir. İkinci iddia ise Fausta'nın Krispus'a iftira atmasının nedeni onu kendi çocuklarına rakip görmesi tarzındadır. Bu iki olayın arka arkaya vaki olması tarihçilerin iki olayı beraber düşünmelerine neden olmuştur. Sonuç itibariyle Konstantin'in Fausta'ya inandığı ve Krispus'u öldürdüğü, daha sonra gerçeği anlayınca ise bu sefer Fausta'yı da banyoda vahşice öldürtmüş olduğu söylenmektedir.¹⁹² Birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen bu iki

¹⁸⁸ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁸⁹ Kaçar, *a.g.m.*, s. 146-148.

¹⁹⁰ Eusebius, *a.g.e.*, s. 101-102.

¹⁹¹ Lenski, "The Reign of Constantine", s. 77-78.

¹⁹² Lenski, *a.g.m.*, s. 79.

hadise Konstantin’i derinden etkilemiş ve Konstantin uzun bir süre yaşanan bu hadiselerin etkisinden kurtulamamıştır.

Son olarak Diocletian’ın uygulamaya koyduğu “Tetrarşi” sistemi Konstantin’in imparatorluk dâhilinde tek başına imparator olmasıyla sona ermiştir. Bu saatten sonra imparatorluğun tüm işleriyle sadece Konstantin ilgilenmektedir. Konstantin için artık hayal ettiği gibi bir imparatorluk kurmanın zamanı gelmiştir. O da imparatorluk içerisinde büyük bir yenilemeye gitmiş, dini ve sosyal anlamda birçok değişikliğe imza atmıştır. Bu tarihten sonra ölümüne kadar Konstantin’le alakalı anlatılacak şey siyasi çekişmeler ve savaşlar değil Konstantin’in ortaya koyduğu, Hıristiyanlığı ve Roma İmparatorluğu’nu derinden etkileyen yenilikleridir. Bu nedenle burada Konstantin’in ölümü ve gömülmesi kısmına geçerek bu dönemde uygulanan politikayı ve Hıristiyanların ne tür haklara sahip olduğunu bir sonraki bölüme bırakacağız.

2.1.5. Konstantin’in Ölümü ve Gömülmesi

337 yılında Konstantin Kutsal Havariler Kilisesi’ni hizmete soktukten sonra Nicomedia’da ölümcül bir hastalığa yakalanır. Kilisede günahlarını itiraf ettikten sonra imparatorluğu üç oğluna bırakır. Ölüm öncesi onun başında toplanan piskoposlardan Nicomedialı Eusebius Konstantin’i vaftiz eder ve Konstantin beyaz kaftanını giymiş bir şekilde 22 Mayıs’ta Pentakost bayramında Nicomedia’da ölür.¹⁹³ Bedeni Konstantinapol’e taşınır; ülke genelinde yas törenleri başlar. Askerler Konstantin’in tabutunu süslerler ve imparatorluk sarayında oğlu Konstantius gelene kadar beklerler. Sonrasında ise Konstantin kendisinin yaptırdığı Kutsal Havariler Kilisesi’nin altında 12 havari için oluşturulmuş 12 lahdin ortasına defnedilir.¹⁹⁴ Onun ölümüne sadece Hıristiyanlar değil Roma İmparatorluğundaki çoğu insan üzülmüştür.¹⁹⁵

Konstantin’in ölüm sahnesi anlatılırken üzerinde durulan en önemli konu onun ölüm döşeginde vaftiz edilmesidir. Zira Hıristiyan olmanın ilk şartı olan vaftizin Konstantin’e ölüm döşeginde uygulanması Konstantin’in Hıristiyanlığı meselesinde büyük tartışmalara yol açmıştır. Biz bu tartışmaları bir sonraki bölüm olan Konstantin’in

¹⁹³ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 76.

¹⁹⁴ Robert M. Grant, *Augustus To Constantine*, Westminster John Knox Press, U.S.A, 2004, s. 277.

¹⁹⁵ Grant, *a.g.e.*, s. 277.

Hıristiyanlığı Meselesinde ele alacağımız için burada yalnızca bu kadarla yetinmek istiyoruz.

2.2. Konstantin'in Hıristiyanlığı Meselesi

Büyük Konstantin Roma imparatorları arasında hakkında en fazla doküman bulunan imparator olduğu halde günümüzde hala Konstantin'le alakalı birçok belirsizlik ve muamma bulunmaktadır. Tarihi süreçte Konstantin'in Hıristiyan inancı ile ilişkisi sorunu kadar sıklıkla tartışılan ve çok farklı şekillerde cevaplandırılan pek az problem vardır.¹⁹⁶ Buradaki problem Konstantin'in gerçekten samimi olarak mı Hıristiyan olduğu, yoksa politik amaçlarla din değiştirmiş gibi mi gözüktüğüdür. Bu problemin çözümünün zor olmasının altında yatan neden, bu konuda kaynakların çokluğu ve farklılığıdır.¹⁹⁷

İmparator Konstantin'in kendisinden önce zaman zaman ciddi baskı ve takibatlara maruz kalmış Hıristiyanları tolere etmesi, bununla kalmayıp çoğu kere onları desteklemesi çok önemli bir hadisedir. Konstantin'in bu desteği onun kişisel olarak da Hıristiyanlığı kabul ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Konstantin'in Hıristiyanlara verdiği desteğin gerçekliği ve ne kadar önemli bir husus olduğu tarihçilerin tamamı tarafından itiraf edilirken, bu desteğin amacı ve Konstantin'in samimiyeti bazı tarihçiler tarafından sürekli sorgulanmıştır. Buna paralel olarak Konstantin'in Hıristiyanları ve kiliseyi politik çıkarları için kullandığı tezini savunan birçok tarihçi ortaya çıkmıştır. Tarihi süreçte sadece bu konuyu ele alan sayısız çalışma yapılmıştır. Konstantin'le ilgili kitap yazan her yazar bu konuyla alakalı görüşünü mutlaka ortaya koymuştur. Zira Konstantin'in yaptıklarını anlamlandırma adına mutlaka Konstantin'in dini durumunun bilinmesi gerekmiştir. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak Konstantin'in Hıristiyanlarla ve kilise ile bağlantılı her türlü faaliyeti bu konu etrafında mülhaza edilmiş, Konstantin'in samimi bir Hıristiyan olduğunu düşünenler Hıristiyanlığa yönelik faaliyetleri ona göre yorumlamış, tam tersine onun çıkarıcı bir imparator olduğunu iddia edenler ise bu duruma uygun bir açıklama benimsemişlerdir. Bu iki zıt görüş dışında

¹⁹⁶ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s. 42.

¹⁹⁷ A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev: Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara, 1943, s. 53.

orta bir yol benimseyen yaklaşımlar da mevcuttur, onlar da genel itibariyle daha ılımlı tezler ortaya koymuşlardır.

Bu bölümde antik ve modern dönemde Büyük Konstantin'in Hıristiyanlığıyla alakalı görüşler anlatılıp ortaya çıkan sonuç genel bir değerlendirme şeklinde sunulacaktır. Öncelikle bu konuda hangi sorulara cevap aranacağı ve Konstantin'in Hıristiyan olduğunu düşünenlerin onun hangi hadiseyle birlikte Hıristiyanlığı benimsediği konusu ortaya konup, daha sonra sırasıyla Konstantin'in Hıristiyanlığıyla alakalı olumsuz tutum sergileyen yazarların görüşleri, sonrasında Konstantin'in samimi bir şekilde Hıristiyan olduğunu düşünenlerin görüşleri ve ondan sonra ılımlı bir tutum sergileyenlerin açıklamaları, son olarak ise genel bir değerlendirme verilip bölüm tamamlanacaktır.

Bu bölümde şu temel sorulara cevap aranacaktır:

1. Konstantin, tavır ve davranışlarıyla bir Hıristiyan gibi mi hareket etti?
2. Konstantin, Hıristiyan bir imparator gibi davrandıysa bu hareketlerinde samimi miydi? Yani o gerçekten bu dini kabul etmiş miydi?
3. Konstantin bu dini gerçekten kabul etmişse, neden bazı tavır ve davranışları Hıristiyanlığın kabul edemeyeceği türdendi? Yoksa Konstantin'in Hıristiyanlıktan anladığı başka bir şey miydi?
4. Konstantin'in Hıristiyanlara ve kiliseye verdiği destek sadece kendi inancının bir gereği miydi, yoksa bunda başka etkenler de var mıydı?
5. Konstantin, Hıristiyanları politik amaçları için kullandı mı?

Bu sorulara verilecek cevaplar Konstantin'in Hıristiyanlık anlayışını kavramamıza ve ortaya koyduğu politikaları anlamlandırmamıza yardım edecektir. Konu, Konstantin'in Hıristiyanlığı meselesi olduğundan bu bölüme, Konstantin'in Hıristiyan olduğunu kabul edenlerin ne zaman ve nasıl Hıristiyan olduğu ile alakalı rivayet ettikleri hadise ve bu tartışmalarda en fazla gündeme gelen Konstantin'in vaftiz olayı anlatılarak başlanacaktır. Bu olaylar etrafında Konstantin'in inancıyla alakalı olumlu ve olumsuz görüşler delilleriyle birlikte ortaya konacaktır.

2.2.1. Milvian Vizyonu¹⁹⁸ ve Konstantin'in Vaftiz Edilmesi

2.2.1.1. Milvian Vizyonu

Konstantin'in Hıristiyanlığıyla alakalı onun samimi bir Hıristiyan olduğunu kabul edenler genel anlamda Konstantin'in Milvian Köprüsü savaşı öncesi gördüğü bir vizyondan sonra Hıristiyanlığa geçtiğini iddia ederler. Bu bölümde yaşanan bu vizyonun nasıl olduğu, hangi kaynaklardan geldiği, otantikliği meselesi, Konstantin'in vizyon sonrası davranışları konusu ele alınacaktır.

Konstantin'in Milvian Köprüsü savaşı öncesi savaş hazırlıklarını yaparken gördüğü vizyon Pavlus'un gördüğü vizyondan sonra Hıristiyan dünyasındaki ikinci en önemli vizyon olarak kabul edilmektedir. Zira bu vizyon üzerinde tarihçiler çok kafa yormuş ve sadece bu konuyu ele alan birçok çalışma ortaya koymuşlardır.¹⁹⁹ Konstantin'in gördüğü iddia edilen vizyona gelince bu hadise bize iki kanal vasıtasıyla ulaşmıştır. Bunlardan birincisi Kayserialı Eusebius'un *Vita Constantini* adlı eserinde yer alan rivayettir. Kitapta Konstantin'in Maxentius'un sihir yapmadaki ustalığı nedeniyle endişeye kapıldığını ve en büyük Tanrıya dua ettiğini söyler. Bu duadan sonra Kayserialı Eusebius yaşanan olayı Konstantin'in şu ifadeleriyle anlatır:

“Güneşin tepede olduğu bir gün gökyüzünde güneş ışığından oluşan bir haç işareti (Labarum veya Chi-Rho)²⁰⁰ gördüm ve altında güneşten bir yazıyla ‘Bununla zafere ulaşacaksınız’ yazıyordu”²⁰¹

¹⁹⁸ Konstantin'in Milvian Köprüsü savaşı öncesi gördüğü iddia edilen vizyon genel itibariyle tarihçiler tarafından Pavlus'un Şam vizyonuna benzetildiği için biz de bu vizyonu “Milvian Vizyonu” diye isimlendirdik.

¹⁹⁹ Bu eserlerin en önemlilerinden biri şu kitaptır: Raymond Van Dam, *Remembering Constantine at The Milvian Bridge*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

²⁰⁰ Labarum (Chi-Rho): Grek alfabesindeki Chi (X) ve Rho (P) harflerinin iç içe geçmesiyle oluşturulan bir şekildir. İsa'nın Christus olan Latince isminin Grekçe görünümü olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar Konstantin öncesi bu sembolün kullanıldığı bazı kalıntılarda ortaya çıkmışsa da bu sembol Konstantin ile tanınmıştır. Zira o, imparatorluk askerlerinin kalkanlarına standart olarak bu işareti yerleştirmiştir. 314 yılında Konstantin'in bastığı parada da bu işaretin yer aldığı gözlemlenmiştir. Labarum sembolü Konstantin'den sonra tarihi süreçte farklı şekiller almıştır. Genel itibariyle Labarum'un

 veya şeklinde olduğu kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi, için bkz. A. G. Gibson, “Labarum”, *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group Publisher, Washington, 2003, VIII, 263.

²⁰¹ Eusebius, *Life of Constantine*, s. 78, Ayrıca bkz. Charles Matson Odahl, *Constantine and Christian Empire*, s. 83-84.

Daha sonra Konstantin o gece uyuduğu esnada İsa'nın kendisinin rüyasına girdiğini ve bu yazıyı kalkanların üzerine yazması gerektiğini bildirdiğini söyler.²⁰² Kayserialı Eusebius yaşanan bu olayın zamanı ve mekânı hakkında bilgi vermese de Eusebius'un yazdıklarından bunun Maxentius'a karşı yapacağı savaştan önce olduğu anlaşılmaktadır. Zira Konstantin'in savaştan önce Tanrının yardımı olmaksızın bu savaşı kazanamayacağını düşündüğünü, dolayısıyla Tanrıdan yardım istediğini söyler.²⁰³

Konstantin'in gördüğü vizyon ile alakalı ikinci rivayet Konstantin'in oğlu Krispus'un hocası olan Lactantius'tan²⁰⁴ gelmektedir. Lactantius bu hadiseyi anlatırken Kayserialı Eusebius'un iddia ettiği gibi gün içinde Konstantin'in bunu gözleriyle görmesi şeklinde değil, kalkanları işlemesi gereken o işareti savaştan önce sadece uykuda gördüğünü bildirir. Yani Lactantius Konstantin'in Milvian köprüsü savaşından bir gün önce Konstantin'in rüyasında "Chi-Rho" işaretini kalkanlarına yazması gerektiğine işaret eden bir rüya gördüğünü belirtir.²⁰⁵ Tarihçiler bu iki rivayeti dikkate almışlar ve bunlardan hangisinin otantik olduğu konusunu değerlendirmeye çalışmışlardır. Kayserialı Eusebius'un rivayetiyle ilgili yöneltilen en önemli eleştiri Konstantin'in ordusuyla beraber o olaya şahit olmasına rağmen neden onu sadece kendisinin aktarmış olması ve orada bulunanların herhangi birinden bu hadiseyle ilgili en ufak bir rivayetin gelmemiş olmasıdır.²⁰⁶ Dolayısıyla Lactantius'tan gelen rivayet tarihçiler arasında daha çok kabul görmektedir diyebiliriz. Bununla birlikte her iki rivayetin de gerçek dışı olduğunu iddia eden ve böyle bir olayın hiç yaşanmadığını söyleyen yazarlar da

²⁰² Eusebius, *a.g.e.*, s. 83-84.

²⁰³ Eusebius, *a.g.e.*, s. 84.

²⁰⁴ Lactantius: Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte 240 ile 320 yılları arasında yaşadığı kabul edilmektedir. Diocletian zamanında imparatorun isteğiyle Afrika'dan Nicomedia'ya retorik hocası olmak üzere getirilmiştir. Daha sonra Hıristiyan olunca bu görevinden uzaklaştırılmıştır. Erken dönem Hıristiyan yazarlardandır. En önemli eseri orijinal adı "De Mortibus Persecutorum" olan "Zalimlerin Ölümü Üzerine"dir. Bu kitabında Hıristiyanlara zulmeden imparatorların Tanrının gazabına nasıl uğradıkları konusunu işler. Bu nedenle Hıristiyanların Konstantin öncesi maruz kaldıkları işkencelerle alakalı çok değerli bilgiler vermektedir. Lactantius'un göze çarpan bir diğer özelliği Konstantin'in oğlu olan Crispus'a Latince öğretmenliği yapmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. J. Stevenson, "Lactantius", *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group Publisher, Washington, 2003, VIII, 274.

²⁰⁵ Lactantius, "Of The Manner in Which the Persecutors Died", ed: Philip Schaff, *Fathers of the Third and Fourth Centuries, Ante-Nicene Fathers*, MI: Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids, 2005, VII, 739.

²⁰⁶ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 14-15, Ayrıca bkz. Noel Lenski, "The Reign of Constantine", s. 23.

vardır.²⁰⁷ Bunların başında Konstantin’le alakalı son dönemde yapılan çalışmalara önemli ölçüde yön veren ve oldukça eleştirel bir üslup kullanan Jacob Burckhardt ve Roma tarihini anlatan kitaplar arasında çok önemli bir yer tutan *The Decline and Fall of The Roman Empire* adlı kitabın yazarı Edward Gibbon gelir.²⁰⁸

Burckhardt, Konstantin’in Milvian Köprüsü savaşında miğferlere kazıdığı “Chi-Rho” sembolünün kim neye inanıyorsa o şekilde düşünülebileceğini yani sadece Hıristiyanların ifade ettiği gibi İsa’yı temsil etmediğini söyler. Bunu sonradan gelen Hıristiyanların uydurduğunu belirtir.²⁰⁹ Joseph Vogt, Konstantin’le ilgili kısa sunumunda Belçikalı Bizans uzmanı Henri Gregoire’in konuyla alakalı olarak Milvian köprüsü savaşında Konstantin’in gördüğü iddia edilen vizyonun Eusebios’un *Vita Constantini* adlı eserine sonradan dahil edildiği gibi bir iddiasının olduğunu söyler. Lactantius’un tarif ettiği işaret için de bu işaretin Roma rakamlarından alınma bir sembol olduğunu dolayısıyla orijinal olmadığını belirtir.²¹⁰ Aynı zamanda Milvian Köprüsündeki vizyonda kasklara yazıldığı iddia edilen Labarum işaretinin Konstantin’in her on yılda bir düzenlenen kutlamalarla alakalı olabileceğini bu yüzden de vizyonla bir ilgisinin olmadığı da iddialar arasındadır.²¹¹

Milvian Vizyonu ile alakalı başka bir iddia ise şöyledir: Konstantin’in Milvian köprüsü savaşı öncesi gördüğü vizyon Pavlus’un gördüğü vizyona benzemekle birlikte ondan önemli bir farkı vardır. Zira Pavlus o vizyon sonrası hemen Hıristiyanlığa geçmesine rağmen Konstantin’ininki ise böyle olmamıştır. Bu olay bir din değiştirme olmayıp sadece Hıristiyan Tanrısından gelen bir destekten ibarettir.²¹² Buna paralel olarak T.G. Elliot, Konstantin’in 312’de gördüğü vizyonun sadece bir vizyon olduğunu, Konstantin’in bu hadiseyle Hıristiyan olduğu görüşünün yanlış olduğunu zira onun daha önceden Hıristiyanlığı kabul ettiğini söyler. Zira Elliot, Konstantin’in babasının Hıristiyan

²⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 19- 25.

²⁰⁸ Bu tartışma için Bkz. Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 18.

²⁰⁹ Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 295.

²¹⁰ Joseph Vogt, *Eskiçağ Tarihine Dair İki Konferans: İmparator Konstantin ve Hıristiyanlık İlkçağ Tarihi ve Dünya Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1961, s. 4.

²¹¹ Andreas Alföldi, “The Helmet of Constantine With The Christian Monogram”, *The Journal of Roman Studies*, 9-23, 1932, XXII, 10.

²¹² Ross Holloway, *Constantine and Roma*, s. 3.

olduğunu, Konstantin'in de babası vasıtasıyla bu dine girdiğini belirtir. Bunu desteklemek maksadıyla da birtakım deliller sunar. Mesela "Chlorus" lakabının Konstantius'a ait olduğunu ve bunun bir Hıristiyan ismi olduğunu söyleyerek kendi görüşünü ispatlamaya çalışır. Aynı zamanda Konstantius'un daha Britanya'dayken Hıristiyan misyonuna başlaması ve Kayserialı Eusebius'un Milvian Vizyonu'nu anlatırken Konstantin'in din değiştirmesinden bahsetmemesini de delil getirir.²¹³ Gerçekten de ne Kayserialı Eusebius ne de Lactantius, Konstantin'in gördüğü vizyon sonucunda Hıristiyanlığa geçtiğinden bahsetmemişlerdir.²¹⁴

Konstantin'in Milvian Vizyonunda gerçekten din değiştirip değiştirmediğini anlamak için şimdi vizyondan sonra Konstantin'in Hıristiyanlara ve kiliseye yaklaşımında bir değişiklik olup olmadığı meselesine bakabiliriz. Bu konuda Kayserialı Eusebius *Vita Constantini'de* dini bir arayış içerisinde olan Konstantin'in gerçek Tanrısı bulması anlamında bu olayın Konstantin için çok önemli olduğunu dile getirir.²¹⁵ Johannes Roldanus ise Konstantin'in Hıristiyanlık ile ilgili somut adımlar atması ve bir Hıristiyan gibi davranmasının asıl anlamda Milvian zaferinden sonra olduğunu söyler.²¹⁶ Zira Konstantin 312'de Maxentius'u devirdiği zaman ilk ve öncelikli işinin Hıristiyanların yaralarını sarmak ve bir restorasyon kampanyası başlatmak olduğunu dile getirir.²¹⁷ Aynı zamanda Konstantin'in Milvian zaferinden sonra kutlamalara haça saygı göstererek başladığı da rivayet edilir.²¹⁸ Gerçekten de Milvian Vizyonu'nun Konstantin'in Hıristiyanlara karşı tutumuna çok olumlu bir şekilde yansıdığı söylenebilir. Bu mektuplarda ve kilise işleriyle ilgilenmesinde rahatlıkla görülebilir. Bir anlamda misyoner bir tavır sergilediğinden bile bahsedilebilir.²¹⁹ Yine Roldanus konuyla alakalı şunları ifade etmektedir:

²¹³ T. G. Elliot, "Constantine's Conversion: Do We Really Need It?", *Phoenix*, , No.4, 1987, XXXXI, 420- 421.

²¹⁴ Oliver Nicholson, "Constantine's Vision of The Cross", *Vigiliae*, No.3, 2000, LIV, 312.

²¹⁵ Eusebius, *Life of Constantine*, s. 82.

²¹⁶ Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s. 36.

²¹⁷ Roldanus, *a.g.e.*, s. 35.

²¹⁸ A. H. M. Jones, *Constantine and The Conversion of Europe*, s. 92.

²¹⁹ Vogt, *Eskiçağ Tarihine Dair İki Konferans: İmparator Konstantin ve Hıristiyanlık İlkçağ Tarihi ve Dünya Tarihi*, s. 6.

“Hıristiyanların Tanrısı Konstantin’i zafere ve başarıya ulaştırarak kendisinin gerçek dost olduğunu ortaya koymuştu. Bu nedenle Konstantin de Hıristiyanlığın bütün dünyaya yayılmasını sağlayacaktı. Özellikle Milvian zaferinden sonra Konstantin açık bir şekilde ve somut olarak Hıristiyanlığı yükseltmeye başladı ve Hıristiyanların rahat bir şekilde ibadet edebilmelerini temin etti.”²²⁰

Konstantin’in vaftiz meselesini ele almadan önce bu bölümde Konstantin’in Hıristiyanlığa geçişiyle alakalı anlatılan bir efsaneyi de belirtmeden geçemeyiz. Efsaneye göre Konstantin, önceden Hıristiyan halkı katleden baskıcı bir imparatordu. Bir süre sonra Konstantin cüzzam hastalığına tutulmuş, pagan din adamları da Konstantin’e bebek kanında yıkanmasını tavsiye etmiştir. Konstantin başta bunu yapmaya yeltenmişse de şefkati ve merhameti buna izin vermemiştir. Daha sonra Konstantin Petrus ve Pavlus’u rüyasında görmüştür. Rüyada onun Papa Sylvester’e gitmesi gerektiği bildirilmiştir. Bu olaydan bir hafta sonra Konstantin Papa Sylvester’ın yanına giderek vaftiz olmuş ve zamanla cüzzam hastalığından kurtulmuştur. Bu hikâyenin kurgudan ibaret olduğu aşikârdır. Zira Sylvester 314 yılında papa değildir. Fakat daha da ilginç olan bu hikâyenin papaların biyografilerinin yer aldığı papalar kitabına girmesidir, hatta sonraları bu hikâye daha da süslü hale getirilerek imparatorun annesi Helena, oğlu Krispus ve tüm arkadaşları da vaftize dâhil edilmiştir.²²¹ Aynı zamanda Konstantin’in bu efsanesi Roma sanatında tarihi süreçte farklı resimlerle yansıtılmaya çalışılmıştır.²²²

2.2.1.2. Konstantin’in Vaftiz Edilmesi

Konstantin’in Hıristiyanlığıyla alakalı tartışmalarda ikinci önemli olay onun vaftizi meselesidir. Zira teknik olarak Hıristiyanlığa girebilmenin temel şartı olan vaftiz ritüelinin ölüm döşeğine kadar geciktirilmesi Konstantin’in Hıristiyanlığı meselesinde önemli bir problem teşkil etmiştir. Şöyle ki Konstantin 337 yılının Nisan ayında hastalanınca Nicomedia’ya gelir ve orada bulunan piskoposlara kendisinin Ürdün nehrinde vaftiz olmak istediğini belirtir. Kayserialı Eusebius, daha sonra piskoposların

²²⁰ Roldanus, *a.g.e.*, s. 41.

²²¹ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 25-26.

²²² Pohlsander, *a.g.e.*, s. 27.

liderinin vaftiz ritüelini tertip ettiğini ve Konstantin'in vaftiz edildiğini söyler.²²³ Kayserialı Eusebius Konstantin'i kimin vaftiz ettiğini belirtmez. Eusebius'tan 40 yıl sonra yazılmış bir tarih kitabından²²⁴ Konstantin'i vaftiz edenin Nicomedialı Eusebius olduğu anlaşılmaktadır.²²⁵ Bu anlatılanlardan Konstantin'in ölüm döşeğine kadar vaftiz olmadığı, dolayısıyla da o ana kadar teknik olarak Hıristiyan olmadığı anlaşılıyor. Bu nedenle Konstantin'in vaftizi ile alakalı sayısız tartışma vuku bulmuştur. Vaftizin geciktirilmesinin nedenleri üzerinde tarihçiler farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bu tartışmalar Konstantin'in samimi Hıristiyan olup olmadığı ile alakalı tartışmalarla direkt olarak bağlantılıdır.²²⁶ Bu yüzden vaftiz oluşunun ertelenmesinin sebeplerini burada ele almak yerine alakalı olduğu Konstantin'in Hıristiyanlığı meselesinin işlendiği aşağıdaki kısma bırakıyoruz.

2.2.2. Konstantin'in Hıristiyanlığı ile Alakalı Görüşler

Burada Konstantin'in Hıristiyanlığı meselesiyle alakalı olumlu, olumsuz ve son olarak ılımlı görüşler ortaya konacaktır. Öncelikle Konstantin'le ilgili olumsuz tutum sergileyen uzmanların görüşleri ele alınacaktır.

2.2.2.1. Konstantin'in Samimi Bir Hıristiyan Olmadığını Kabul Edenler

Konstantin'in samimiyeti ile alakalı tartışmalar özellikle modern dönemde hız kazanmış ve birçok yazar Konstantin'in Hıristiyanları ve kiliseyi salt siyasi çıkarları için kullandığı iddiasını ortaya atmıştır. Jacob Burkhardt modern dönemde Konstantin'le alakalı olumsuz tutum sergileyen yazarların başında gelmektedir. Zira bu yazarın görüşleri kendisinden sonra gelen araştırmacıları derinden etkilemiş ve Konstantin çalışmalarına etkin bir şekilde yön vermiştir. Bu yazarın en önemli iddiası Konstantin'in samimi bir Hıristiyan olmadığı, Hıristiyanları sadece siyasi çıkarları için kullandığı yönündedir. Burkhardt, Konstantin'i tam bir siyaset adamı, ihtiraslarının pençesine

²²³ Eusebius, *Life of Constantine*, s. 178.

²²⁴ Pohlsander bu kitabın "The Chronicle of Jerome" olduğunu söyler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pohlsander, *a.g.e.*, s. 75-76.

²²⁵ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 75.

²²⁶ Bu tartışmalar için bkz. Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 167- 170.

takılmış ve amacını gerçekleştirmek için her şeyi yapabilecek biri olarak tasvir eder.²²⁷ Konstantin'in hareketlerinin büyük çelişkiler içerdiğini, bir taraftan miğferlere İsa amblemini kazırken diğer taraftan Jüpiter anısına zafer anıtları diktirdiğini söyler. Aynı zamanda Konstantin'in bastığı paraların üzerinde Güneş Tanrısının işaretinin olduğunu söyler. Ayrıca Konstantin'in ilk dini uygulaması olarak 308 yılında Apollo tapınağını ziyaret etmesinin de önemli olduğunu dile getirir.²²⁸ Bunları yapmaktaki amacının da Konstantin'in iki dine desteğini birlikte sürdürüp iki tarafın da gücünden faydalanmak istemesi olarak sunar.²²⁹ Burkhardt, aynı zamanda Konstantin'in çocukluktan beri imparatorluk sarayında büyüdüğünü ve seferlere katıldığını bu nedenle siyaseti ve toplumu çok iyi bildiğini belirtir. Dolayısıyla Konstantin, Hıristiyanların artık sayıları çok olan, önemli bir topluluk haline geldiğini ve Hıristiyanlara uygulanan işkencelerin de sonuç vermediğini gördüğünü söyler. Konstantin'in, uyguladığı siyaseti bütün bunları düşünerek oluşturduğunu belirtir.²³⁰ Biraz daha açacak olursak Burkhardt güçlü ve birlik içinde bir imparatorluk oluşturmak için Konstantin'in Hıristiyanları kullandığını söyler. Burkhardt bunları söylerken Konstantin'in pagan olduğunu düşünmez, aksine onun bütün dinlerin yücesi olan bir Tanrıya inandığını da belirtir.²³¹

Yukarıda Burkhardt'ın söylediği üzere Konstantin daha önce babasının koruyucusu olan Tanrı Apollo'yu ziyaret etmiştir. Orada bizzat bir vizyon gördüğünden bahsedilmektedir. Bu vizyonda Apollo'nun Konstantin'e görünerek ona şöhret tacını, uzun ve zengin bir krallığı vaat ettiği iddia edilir.²³² Bu Tanrı aynı zamanda güneş Tanrısı olarak da ifade edilmektedir. İlginç olan şey 310 yılında yaşanan bu olaydan sonra Konstantin'in bastığı paralarda bu Tanrının sembolünün yer almasıdır.²³³ Konstantin'i samimi Hıristiyan kabul etmeyen yazarlar Kayserialı Eusebius kaynaklı bilgilere eleştirel bir gözle bakarlar. Bu yazarlar Kayserialı Eusebius'un yazdıklarına itibar etmezler ve o bilgilerin tamamen Kayserialı Eusebius'un uydurması olduğunu

²²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 292-335.

²²⁸ Burckhardt, *a.g.e.*, s. 294.

²²⁹ Burckhardt, *a.g.e.*, s. 296.

²³⁰ Burckhardt, *a.g.e.*, s. 295.

²³¹ Burckhardt, *a.g.e.*, s. 297.

²³² Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 21.

²³³ Roldanus, *The Church in the Age of Constantine*, s. 35.

düşünürler. Örnek vermek gerekirse Konstantin'in 324 yılında Licinius'u alt etmesiyle birlikte paganlara eski tutumunu bırakıp onlara bu savaştan sonra kötü davrandığı özellikle Kayserialı Eusebius kaynaklı bilgiler tarafından dile getirilmektedir. Hâlbuki onlar Konstantin'in paganlara tutumunu hiçbir zaman değiştirmedığını iddia ederler.²³⁴ Aynı durum Konstantin'in pagan ayinlerini yasaklaması haberleri için de geçerlidir. Bu tür haberlerin tek kaynağının Kayserialı Eusebius olduğunu, dolayısıyla bunun kabul edilemeyeceğini söylerler.²³⁵

Burckhardt'tan sonra Konstantin'in Hıristiyanlığıyla alakalı olumsuz bir duruş sergileyen en önemli ikinci yazar Edward Gibbon'dur.²³⁶ Gibbon Konstantin'in ikiyüzlü olduğunu, imparatorluğun ilk dönemlerinde halkın desteğini kazanmak için çok yumuşak bir üslup takınırken tek başına imparator olduğu zaman gerçek zalim yüzünü ortaya çıkardığını söyler.²³⁷ Ayrıca Gibbon Konstantin'in bütün faaliyetlerinin kişisel tutku ve çıkarlarına hizmet ettiğini belirtir.²³⁸ Bu görüşlerini delillendirmek için de özellikle Konstantin'in kendi ailesi içerisindeki yaptığı kısıımı anlatır.

Ross Holloway de Burckhardt'la paralel düşünceler ortaya koymaktadır. Konstantin'in Hıristiyanlar için değil kendisi için çaba harcadığını Hıristiyanları bu amacında kullandığını belirtir. Aynı zamanda Konstantin'in Maxentius ve Licinius ile giriştiği savaşları da Hıristiyanlar için değil imparatorluğa tek başına hükmetmek için yaptığını söyler.²³⁹ O da Konstantin'in bastığı paralarda Hıristiyan sembollerin çok nadir olduğunu ve Konstantin'in ne yapması konusunda sürekli tereddütler²⁴⁰ yaşadığını söyleyerek Konstantin'in gerçek Hıristiyan olmadığını iddia etmektedir.²⁴¹

²³⁴ Lee, *Pagans-Christians in Late Antiquity*, s. 86.

²³⁵ Scott Bradbury, "Constantine and Problem of Anti-Pagan Legislation in The Fourth Century" *Classical Philology*, The University of Chicago Press, 1994, No. 2, LXXXIX, 122- 123.

²³⁶ Edward Gibbon Jacob Burckhardt'tan önce yaşamış olmasına rağmen ona göre daha az etkili olduğundan onu ikinci sırada zikretmeyi uygun gördük.

²³⁷ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çev: Asım Baltacıgil, Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları, İstanbul, 1995, s. 54.

²³⁸ Gibbon, *a.g.e.*, s. 55.

²³⁹ Holloway, *Constantine and Roma*, s. 2.

²⁴⁰ Holloway, *a.g.e.*, s. 3.

²⁴¹ Holloway, *a.g.e.*, s. 3.

Adolph Harnack, Jacob Burkhardt'la benzer fikirlere sahiptir. Zira Harnack'ın *The Mission and Expansion of Christianity in The First Three Centuries* adlı eserinde Hıristiyanların zaten Konstantin dönemine kadar iyice güçlendiğini ve Konstantin'in gençlik döneminde buna şahit olduğunu, bu nedenle de büyüyen bu güce sahip olmak istediğini belirtir.²⁴² A. A. Vasiliev de E. Schwartz'dan nakille Konstantin'in şeytani bir idraka sahip olduğunu, kilise ve devleti birleştirerek bütün gücü eline almak istediğini dile getirir.²⁴³ Vasiliev yine kitabında Victory Duruy'dan bahseder ve Duruy'a göre, Konstantin'in politik düşüncelerinin dini düşüncelerinin önüne geçtiğini ve Konstantin'in Hıristiyan değil deist olduğunu söyler.²⁴⁴

Konstantin'in gerçek bir Hıristiyan olmadığını düşünenlerin ortaya attığı başka deliller de vardır. Mesela Konstantin Maxentius'u yendikten sonra Roma'ya girdiği zaman pagan olan senato onu karşılamış ve Konstantin'in zalim Maxentius'u yendiği için mutlu olduklarını dile getirmişlerdir. Bu olay neticesinde en azından bu döneme kadar göze çarpan bir Hıristiyan imparator ortada yoktur denmektedir.²⁴⁵ Aynı zamanda gerçek bir Hıristiyanın yapması gereken şey olan pagan dinini yasaklaması gerekirken bunu yapmadığını, birçok pagan ayinine izin verdiğini, dahası buna izin vermekle kalmayıp fırsatını buldukça onlara destek verdiğini ve bazı ayinlere bizzat katıldığını iddia ederler.²⁴⁶ Aynı zamanda Konstantin'in 306 yılında imparatorluğa geçtiği zaman Hıristiyanları tolere etmesi, onun da Hıristiyanlığa geçtiği anlamına gelmediğini düşünürler.²⁴⁷

Konstantin samimiyeti ile alakalı belirtilen olumsuz görüşler genel anlamda yukarıda zikredilen iddialar etrafında gelişmektedir. Şimdi ise Konstantin'in gerçekten samimi bir Hıristiyan olduğunu düşünenler ele alınacaktır.

²⁴² Adolph Harnack, *The Mission and Expansion of Christianity in The First Three Centuries*, 2. Baskı, Harper & Row Publishers, Gloucester, 1972, s. 321.

²⁴³ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 56.

²⁴⁴ Vasiliev, *a.g.e.*, s. 56-57.

²⁴⁵ Lee, *Pagans-Christians in Late Antiquity*, s. 83.

²⁴⁶ H. A. Drake, "The Impact of Constantine on Christianity", Noel Lenski, "The Reign of Constantine", *The Cambridge Companion to The Age of Constantine, 111-136*, Cambridge University, Press Cambridge, 2007, s. 111.

²⁴⁷ Lee, *Pagans-Christians in Late Antiquity*, s. 80.

2.2.2.2. Konstantin'in Samimi Bir Hıristiyan Olduğunu Kabul Edenler

Konstantin'i samimi Hıristiyan kabul eden yazarların bu konuda dayandıkları temel kaynakları Kayserialı Eusebius'un *Vita Constantini* adlı eseridir. Her ne kadar bu kitabın içeriğinin otantikliği konusunda tarihçiler arasında ciddi şüpheler varsa da Konstantin'in Hıristiyan olduğu ile alakalı en yoğun bilgiler bu kaynaktan gelmektedir. Bu yüzden önce Eusebius'un konuya bakışı ortaya konacak daha sonra da modern dönem yazarlarının düşünceleri incelenecektir.

Kayserialı Eusebius'un ifadesiyle İmparator Konstantin Tanrıya çok yakın bir pozisyondaydı. Zira Konstantin 312 yılında Milvian köprüsünde Tanrıdan yardım istemiş ve Tanrı da onun yardım isteğine cevap vermişti. Daha sonraki barbarlarla olan savaşlarında da Tanrının yardımı gelmişti.²⁴⁸ Kayserialı Eusebius'un ifadeleri incelendiğinde onun özellikle Konstantin'in dindarlığı üzerinde durduğu görülmektedir. Zira o, Konstantin'in sürekli bunu koruduğu hatta bu konuda ailesini de gözettiğini söyler.²⁴⁹ Konstantin'in hayatı boyunca diğer krallardan önemli farkının Tanrının dinini yaşaması ve onu farklı yerlere yayması olduğunu belirtir.²⁵⁰ Bunlarla birlikte Kayserialı Eusebius'un bize naklettiği ve *Vita Constantini*'ye ek olarak sunduğu Konstantin'in azizler meclisine konuşmasında²⁵¹ da Konstantin, kendisinin açıkça Hıristiyan olduğunu dile getirir.

Kayserialı Eusebius Konstantin'in hayatını konu edindiği *Vita Constantini* adlı eserinde konuyla alakalı olarak şu ifadelere yer vermektedir:

²⁴⁸ Rudolph H. Storch, "The Eusebian Constantine", Cambridge University Press, *Church History*, No.2, 1971, XXXX, 146.

²⁴⁹ Storch, a.g.m., s. 147.

²⁵⁰ Eusebius, *Life of Constantine*, s. 71.

²⁵¹ *Constantine's Oration to The Assembly of Saints*: Konstantin'in azizler meclisine yaptığı konuşmadan ibarettir. Bununla birlikte otantikliği konusunda ciddi şüpheler olduğu söylenmektedir. Kimin kaleme aldığı kesin olarak bilinmiyorsa da Eusebius muhtemel yazar kabul edilmektedir. Bu nedenle bu konuşmaya onun kitaplarından söz edilirken *Life of Constantine* sonrasında yer verilmiştir. İlk olarak Latince kaleme alınmasına rağmen daha sonra Grekçeye çevrilmiştir. Konuşmanın yeri ve zamanı tam olarak bilinmez. Her ne kadar bu yazının 324 yılı öncesi yapıldığı düşünülüyorsa da konuşmanın içeriğine bakıldığı zaman bunun daha geç bir zamanda yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Philip Schaff, Henry Wace, *Nicene and Post-Nicene Fathers of Christian Church*, Second Series, William B. Eerdmans, Edinburg, 1991, I, s. 469.

“Tanrı Konstantin’e hükümdarlığının başından sonuna kadar başarılar vererek onu onurlandırmıştır. Tanrı insanlara dinin nasıl yüceleceğini Konstantin üzerinde ispatlar sunmuştur. Yine Tanrı nasıl örnek bir kral olacağını örneğini onunla sunmuştur. Ona din zırhını giydirerek güçlendirmiştir. Ve Tanrıya şahitlik ederek bütün insanlığı, bulunduğu kötü durumdan onun sayesinde kurtarmıştır. Bunun karşılığında Tanrı ona doğunun ve batının tek imparatoru ve birçok halka kral olma gücünü vermiştir.”²⁵²

“Konstantin kilisenin bütün işlerinde yorulmak nedir bilmeyen bir çaba sarf ediyordu. Ve Tanrının mabetlerine hizmet ediyordu. Bu nedenle de Tanrı bütün berberi halklarını onun ayakları altına serdi. Konstantin Tanrının istediği şekilde hareket ettikçe Tanrı da onu her türlü kötü durumdan kolluyor ve koruyordu aynı zamanda ona gelecekteki bazı olayları önceden bildiriyordu.”²⁵³

Yukarıda *Vita Constantini*’den aldığımız iki alıntı genel anlamda bize Kayserialı Eusebius’un Konstantin algısını sunmaktadır. Gördüğümüz gibi Kayserialı Eusebius Konstantin’i direkt olarak Hıristiyan Tanrısıyla iletişim kuran ve Tanrının deyim yerindeyse yeryüzündeki vekili olarak görmektedir. Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere Kayserialı Eusebius Konstantin’in sıradan bir Hıristiyan olmadığını Tanrının ona bir misyon yüklediğinden bahsetmektedir. Tanrının Konstantin’i Hıristiyanları gözetleyici ve kollayıcı bir imparator olarak gönderdiğini iddia etmektedir. Buna paralel olarak Kayserialı Eusebius, Hıristiyanlar için merkezine İmparator Konstantin’i koyduğu “İmparatorluk Teolojisi” sistemini oluşturmuştur. Bu sistemde imparator çok önemli bir konuma sahiptir. Bu sisteme ileriki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde yer vereceğimizden şimdilik bu kadarla yetiniyoruz.

Lactantius da Konstantin’in pagan Tanrılarını reddeden ve Hıristiyanlığa yönelen ilk imparator olduğunu ve onun yaptıklarının sürekli kiliseyi yükseltmeye yönelik olduğunu bildirir.²⁵⁴ Hatta Konstantin’in daha sonraki yıllarda ileride göreceğimiz

²⁵² Eusebius, *Life of Constantine*, s. 69.

²⁵³ Eusebius, *a.g.e.*, s. 88-89.

²⁵⁴ Lactantius, “Of The Manner in Which the Persecutors Died”, s. 717.

Milan Fermanı'nda sunulan tarafsızlığını bozarak Hıristiyanlık yanlı tutumlarını sıklaştırdığı ve açıktan bir Hıristiyan gibi davrandığı belirtilir.²⁵⁵

Konstantin'in Hıristiyanlığı konusunda antik Hıristiyan kaynaklar genel itibariyle Kayserialı Eusebius ve Lactantius'un bize sunduğu biçimde Konstantin'i anlatmaktadır. Şimdi ise modern dönem Konstantin çalışmalarındaki olumlu Konstantin algısını ortaya koymaya çalışacağız.

The Emperor Constantine adlı kitabın yazarı Hans A. Pohlsander Konstantin'in Hıristiyanlara yaptığı iyilikleri, kendisi Hıristiyan olduğu için yaptığını, siyasi çıkarları için Hıristiyanları kullanmadığını savunur. Çünkü Pohlsander o dönemde Hıristiyanların özellikle Batı'da azınlıkta olduğunu, Konstantin'in de eğer gerçekten siyasi çıkarlar için bunu yapmış olsaydı azınlığa değil çoğunluğa yani diğer imparatorlar gibi pagan dinine mensup olanlara daha çok yardım etmesi gerektiğini söyler.²⁵⁶ Milan Fermanı'nda Hıristiyanlara reva görülen işkencelere son verilmesi, istimlâk edilen malların geri verilmesi, hangi dinden olursa olsun herkesin dinini rahatça yaşayabilmesini de Konstantin'in Hıristiyan olduğuna işaret eden durumlar olduğunu söyler.²⁵⁷ Aynı zamanda Pohlsander, Konstantin'in ne denirse densin en azından Hıristiyanlığa bir sempati duyduğunun aşikâr olduğunu belirtir. Konstantin'in Hıristiyanlığının samimi olup olmaması hususunda tartışılan en önemli hadiselerden biri olan Konstantin'in vaftizi meselesi için ise Pohlsander, sırf bu sebeple onun gerçek bir Hıristiyan olmadığını söylemenin büyük bir hata olacağını, zira o dönemin Hıristiyanlık anlayışında vaftizin yaşamın son anına kadar geciktirildiğini, hatta Konstantius II, Theodosius I gibi imparatorların da hayatlarının son demlerinde vaftiz olduklarını söyler.²⁵⁸ Pohlsander aynı zamanda Konstantin'in her ne kadar Hıristiyan olsa da devlet içinde bunun gereklerini hemen yerine getirmediğini, çünkü senatodaki soyluların hala pagan olduklarını ve bunların tepkisini almak istemediğini söyler.²⁵⁹ Bu nedenden dolayı da Konstantin'in Milvian zaferinden sonra zafer onuruna yapılan kutlamalarda

²⁵⁵ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 44.

²⁵⁶ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 23.

²⁵⁷ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 24.

²⁵⁸ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 24.

²⁵⁹ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 23.

dini anlamda tarafsız bir tutum sergilediğini aynı zamanda yine bu nedenden dolayı paralarda ve sanatta Hıristiyan etkisinin hemen değil yavaş yavaş görülmeye başlandığını belirtir. Pohlsander sonuç itibariyle Konstantin'in imparatorluğu döneminde yaptığı fiillere bakıldığı zaman onun imparatorluğu yavaş yavaş pagan etkisinden çıkarıp Hıristiyan bir imparatorluk haline getirmeye çalıştığını²⁶⁰ bu yüzden de Konstantin'in yaptıklarından ötürü onun samimi bir Hıristiyan olduğunu kabul etmek durumunda olduğumuzu söyler.²⁶¹

Konstantin, Hıristiyanlara karşı hoşgörü politikası izlemeye başladığı zaman, bu dinin mensupları, Roma İmparatorluğu'nun genel nüfusu içerisinde küçük bir azınlıktılar. Bununla birlikte senatonun ve yüksek sınıftaki insanların tamamı pagandı. En önemlisi ordu pagandı.²⁶² Hıristiyanların Konstantin dönemindeki sayısı ve bu sayının genel nüfusa oranıyla ilgili tahminler yürütülmüştür. O dönemde sayılarının toplam 60 milyon²⁶³ olan Roma nüfusu içerisinde 5 ya da 7,5 milyon olabileceği tahmin edilmiştir.²⁶⁴ Bu şekilde Hıristiyanların genel nüfusa oranı yüzde on civarında olmaktadır. Konstantin'in samimi olduğunu düşünen yazarlar onun az olan Hıristiyan nüfusun tarafını tutarak aslında bir risk aldığını söylerler.²⁶⁵ Alexander A. Vasiliev kendi kitabında Profesör V. Bolotov'dan nakille Hıristiyanların bütün Roma nüfusuna oranla onda bir olması nedeniyle bir devlet adamının sadece politik çıkarlar amacıyla bütün politikalarını onda bir nüfusa sahip Hıristiyanlara hasretmesinin pek akıllıca bir iş olmadığını söylemektedir.”²⁶⁶

Konstantin'in samimi Hıristiyanlığına delalet eden önemli hususlardan biri de onun kiliseye verdiği mali destektir. Zira Konstantin'in 312-313 yıllarında yazmış olduğu üç mektubunda da kiliseye nasıl mali destek sağladığı gayet açık bir şekilde görünmektedir. Konstantin, birinci mektubunu Kartaca piskoposu Caecilian'a sonraki iki mektubunu ise Afrika valisi Anullius'a göndermiştir. Özellikle üçüncü mektubunda

²⁶⁰ *The Emperor Constantine*, s. 40.

²⁶¹ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 23.

²⁶² Jones, *Constantine and The Conversion of Europe*, s.79.

²⁶³ Rodney Stark, *The Rise of Christianity*, Harper Collins Publisher, San Francisco, 1997, s. 7.

²⁶⁴ Stark, *a.g.e.*, s. 6.

²⁶⁵ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 56.

²⁶⁶ Vasiliev, *a.g.e.*, s. 55.

kiliseleri imparatorluk için vazgeçilmez bir unsur olarak görmesi kayda değerdir.²⁶⁷ Konstantin, kiliselere mali destek sağlamasının yanında onlara çok fazla ayrıcalıklar da tanımıştır: 318 yılında piskoposlara yargılama yetkisi verilmiş, kiliseye miras bırakılmasının önü açılmış, kiliseye köle azat etme yetkisi verilmiştir. Aynı zamanda Konstantin yeni kiliseler inşa ettirmiş ve yıllık olarak bu kiliselere büyük miktarlarda maddi bağışlar yapmıştır. Dolayısıyla Konstantin'in yaptıkları dini pozisyonunu ortaya koymaktadır.²⁶⁸ Justo Gonzalez kitabında şunları söylemektedir:

*Kesin olarak söylenebilecek olan şudur ki Konstantin İsa'nın gücüne samimi bir şekilde inanıyordu. Yani aslında Konstantin Hıristiyanların değil Hıristiyanların Tanrısının yardımını istiyordu. Zira Milvian köprüsünde savaşta onun yardımıyla zafere ulaşmıştı.*²⁶⁹

“Konstantin ve Hıristiyan İmparatorluğu” adlı makalesinde Richard A. Todd ise konuyla alakalı olarak şunları söylemektedir:

*“Konstantin imparator olduktan sonra Hıristiyan kilisesine yaklaşımı ve çıkardığı yeni yasalar en başlarda Hıristiyan inancını tam olarak anlamamakla birlikte Hıristiyanlığa sadakatinin gerçek olduğunu gösterir.”*²⁷⁰

Son olarak Joseph Vogt Konstantin'le alakalı kısa yazısının sonunda özetle şunu rahatlıkla söyleyebileceğini belirtir:

*“Konstantin'in son yıllarından kalan arkeolojik kanıtlar imparator Konstantin'in bir Hıristiyan hükümdar olduğunu ispat etmektedir.”*²⁷¹

Konstantin'in, Hıristiyan olduğu halde imparatorluk içerisinde neden paganlara hoşgörü gösterdiği sorusuna ise uzmanlar yukarıda ifade edilen Pohlsander'in görüşlerine paralel açıklamalar getirmektedirler. Konstantin, yönetimde bulunduğu ilk zamanlarda geleneksel dinle alakalı herhangi bir olumsuz tavır takınmamıştır. Hatta Licinius'u

²⁶⁷ Jones, *Constantine and The Conversion of Europe*, s. 83.

²⁶⁸ Jones, *a.g.e.*, s.99.

²⁶⁹ Gonzalez, *The Story Of Christianity*, I, s. 122.

²⁷⁰ Richard A. Todd, “Constantinus ve Hıristiyan İmparatorluğu”, Ed. Tim Dowley, Pat Alexander, *Hıristiyanlık Tarihi*, 141-153, çev. Sibel Sel, Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 142.

²⁷¹ Vogt, *Eskiçağ Tarihine Dair İki Konferans: İmparator Konstantin ve Hıristiyanlık İlkçağ Tarihi ve Dünya Tarihi*, s. 9.

yenene kadar madeni paralarda Hıristiyanlık işaretleri de yer almaz.²⁷² Konstantin'in tahtta bulunduğu süre içerisinde kişilik olarak kendini açık bir şekilde belli etmemesi ve dini inancını ihtiyatlı bir şekilde ortaya koymasının çeşitli sebepleri vardır. Zira pagan bir imparatorluğun başındaki Hıristiyan bir imparator olarak düşünüldüğünde Konstantin'in biraz ihtiyatlı olması gerekmektedir ve öyle de yapmıştır.²⁷³ Mesela bu politikaya paralel olarak Konstantin pagan dinine sahip olanlara bir işkence uygulamamış, sadece onları eski konumlarından mahrum bırakmış, onların yerini Hıristiyanlar almaya başlamıştır.²⁷⁴ Konuyla alakalı olarak Justo Gonzalez şunları söyler:

“Konstantin akıllı bir politikacıydı zira o Hıristiyanların tarafını tutmasına ve onların gücünü bilmesine rağmen pagan tapınaklarına herhangi bir baskı yapmadı çünkü hayalini gerçekleştirme sürecinde onlarla karşı karşıya kalmak istemezdi. Bu nedenle eski Tanrılar asla unutulamazdı. Zira kökleşmiş aristokrasi içinde Hıristiyanlık henüz çok ilerlememişti ve yönetici kesiminin çoğu hala diğer Tanrılara inanıyordu.”²⁷⁵

Konstantin'in pagan mabetlerini zamanla kapattığı dile getirilen önemli hususlardan bir tanesidir. Zira konuyla alakalı olarak Kayserialı Eusebius, Konstantin'in 331 yılında bazı mabetleri istimlak ettiğini belirtmektedir. Eusebius bu dönemde özellikle üç önemli mabedin yıkıldığından bahseder.²⁷⁶ Ayrıca Eusebius Konstantin'in bütün pagan ritüellerini açıkça yasakladığını belirtir.²⁷⁷ Her ne kadar Konstantin'in samimiyeti konusunda çok olumsuz bir tutum sergilemişse de Jacob Burkhardt da Konstantin'in hayatının son yıllarında pagan ayinlerinin büyük ölçüde yasaklandığını kabul etmektedir. Hatta Burkhardt pagan mabetlerindeki anıtların Konstantin tarafından alıkonulduğunu bunlardan değerli olanların eritildiğini diğerlerinin ise paganlara

²⁷² Grant, *Augustus To Constantine*, s. 275.

²⁷³ Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 172.

²⁷⁴ Roldanus, *The Church in The Age of Constantine*, s. 41.

²⁷⁵ Gonzalez, *The Story Of Christianity*, I, s. 122.

²⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eusebius, *Life of Constantine*, s. 143-146. Ayrıca bkz. Grant, *Augustus To Constantine*, s. 276.

²⁷⁷ Eusebius, *a.g.e.*, s. 161.

bırakıldığını söylemektedir.²⁷⁸ M.S. IV. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış olan Konstantin'in kısa bir biyografisi içeren ve yazarı belirsiz *Origo Constantini Imperatoris*²⁷⁹ adlı eserde bu dönemde kan dökülmeden pagan tapınaklarının kapatılmasını emreden bir ferman yayınlandığı belirtilmektedir.²⁸⁰

Pagan ritüellerinin Konstantin tarafından yasaklandığını belirten iddialar genel itibariyle Eusebius'tan alınmaktadır. Bu nedenle bazı uzmanlar Eusebius'tan gelen bu bilgiyi kabul etmezler ve ritüellerin Konstantin tarafından değil de oğlu Konstantius II tarafından yasaklandığını söylerler. Zira Konstantin'in bunu yapması içingerekli olan dini ve politik altyapının henüz oluşmadığını düşünürler.²⁸¹ Bu konuyla alakalı bir makalesi bulunan Scott Bradbury, Konstantin'in pagan ayinlerini yasaklamasını pek muhtemel görmez, bununla birlikte Konstantin'in paganların Hıristiyanlığa geçişini istediğini ve destekleyici nitelikte emirnameler yayınladığını düşünür. Fakat bu emirnamelerde önceki dini yasaklayıp Hıristiyanlığa geçişi zorunlu hale getiren maddelerin bulunduğu pek ihtimal vermediğini söyler.²⁸² Jacob Burkhardt da paganların ilk ciddi hoşnutsuzluğunun 319 yılında çıkarılan bir yasayla olduğunu söyler. Bu yasaya göre kapalı kapılar ardında yapılan özel dini ritüeller sakıncalı görüldüğü için yasaklandığını belirtir.²⁸³

Konstantin'i samimi kabul etmeyen yazarlar, en önemli eleştirilerini Kayserialı Eusebius'a yöneltmektedirler. Zira o yazarlar Konstantin'in Hıristiyan oluşu ile alakalı bilgilerin Kayserialı Eusebius kaynaklı olduğunu bu yüzden bu yazılara güvenilemeyeceğini söylerler. Kayserialı Eusebius'un Konstantin'in gözüne girmek için bu yazıları kaleme almış olduğu ona yöneltilen ithamların en önemlisidir. Bununla ilgili olarak Timothy Barnes, Kayserialı Eusebius'un kitabında yer alan mektuplarla ilgili yaptığı araştırmanın sonucu olarak bu mektupların otantik olduklarını söyler. Zira 341 yılında İmparator Konstans tarafından bu mektupları destekleyecek bir bildirinin

²⁷⁸ Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 304.

²⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaçar, "*Origo Constantini Imperatoris*-İmparator Constantinus'un Yükselişi", s. 136.

²⁸⁰ Kaçar, a.g.m., s. 150.

²⁸¹ Bradbury, "Constantine and Problem of Anti-Pagan Legislation in The fourth Century" s. 120.

²⁸² Bradbury, a.g.m., s. 124.

²⁸³ Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 297.

yayınlandığını belirtir.²⁸⁴ Scott Bradbury, Timothy Barnes'in imparatorların mektuplarını yorumladığı zaman, Barnes'e göre Konstantin'in pagan ayinlerini yasaklamak istediğini belirtir. Bununla birlikte Konstantin'in 324'te pagan ayinlerini yasaklayıcı kanunlar yayınladıktan sonra büyük bir ayaklanmanın çıkacağını düşündüğü için bunu ilga ettiği belirtilmektedir. Fakat Timothy Barnes'in bunu kabul etmediğini yani bu yasaların ilga edilmediğini düşündüğünü söyler.²⁸⁵

2.2.2.3. Konstantin'in Hıristiyanlığıyla Alakalı Orta Yolu Benimseyenler

Konstantin'in Hıristiyanlığıyla alakalı salt olumlu veya olumsuz tutumlar dışında daha ılımlı bir yol benimseyen görüşler de bulunmaktadır. Konstantin'in tutumları önceki bölümler de anlatıldığı üzere oldukça müphem olduğundan onun inancının mahiyeti ve keyfiyeti ile alakalı tartışmalar ve iddialar da çoğalmıştır. Bu iddialardan bir tanesi de Konstantin'in Hıristiyan Tanrısına değil "Üstün Güç" veya "Üstün Tanrı" diye tanımlanan aynı zamanda "Güneş Kültü" ile de eşit görülen bir Tanrıya inandığıdır.²⁸⁶ Konuyla alakalı olarak Konstantin'in tutumları incelendiği zaman onun Hıristiyan Tanrısı ile Güneş kültü Tanrısını uyumlu gördüğü, bir nevi onun üstün tek bir güce farklı bakış açıları ile bakmak gibi algıladığı iddia edilmektedir.²⁸⁷ Yani Konstantin'in Hıristiyan Tanrısı ile Güneş Tanrısı arasında bir zıtlık veya çelişki görmediği belirtilmektedir. Konuyla alakalı verilen örneklerden birisi ise şudur: Konstantin 324 yılında bir bildiri yayınlayarak bütün askerlerin Üstün Tanrıya tapmalarını istemiştir. Konstantin bunu öyle bir günde yapmıştır ki hem Hıristiyanların, İsa'nın yeniden dirilişinin yıl dönümü kutladığı, hem de güneş kültü dininin kutsal saydığı bir güne denk getirmiştir. Dolayısıyla iki taraf da buna karşı çıkmayarak bugünü kutlamıştır.²⁸⁸ Georg Ostrogorsky "*Bizans Devleti Tarihi*" adlı kitabında bu duruma dair şöyle der:

"Konstantin'in içinde yaşadığı dini heyecan devrinin aynı zamanda birçok muhtelif külte birden inanmanın pek tabii sayıldığı bir dini senkretizm devresi olduğu da

²⁸⁴ T. D. Barnes, "Constantine's Prohibition of Pagan Sacrifice", *The American Journal of Philology*, No.1, 1984, CV, 71.

²⁸⁵ Bradbury, "Constantine and Problem of Anti-Pagan Legislation in The fourth Century", s. 125.

²⁸⁶ Roldanus, *The Church in The Age of Constantine*, s. 37.

²⁸⁷ Gonzalez, *The Story Of Christianity*, I, s. 122.

²⁸⁸ Gonzalez, *a.g.e.*, I, s. 123.

unutulmamalıdır. Konstantin'in Hıristiyanları ve kiliseyi desteklemesi onun kendini tamamen Hıristiyanlığa verdiği, bütün putperest geleneklere kesin olarak yüz çevirdiği ve sonraki Bizans halefleri gibi Hıristiyan olduğu anlamına gelmez. Zira onun putperest inanç ve adetlerine de yardımdan vazgeçmediği, hatta bizzat bu adetlerden bazılarını sadık kaldığı malumdur. Konstantin'in özellikle güneş kültüne bağlı olduğu rahatça görülebilmektedir.”²⁸⁹

Bazı modern araştırmacılar da Konstantin'in Hıristiyanlığını sorgularken onun ikiyüzlü olmadığını, Hıristiyanlık içinde senkretik bir inanca sahip olduğunu belirtirler. Ya da en azından, onun din konusunda çok radikal biri olmadığını daha mütesahil bir yol izlediğinin iddia ederler.²⁹⁰

Konstantin'in samimi olarak Hıristiyan olduğunu düşünenler onun bazen anlam veremediğimiz yani teknik olarak bir Hıristiyanın yapmaması gereken davranışlarda bulunmasına yukarıdakilerden farklı gerekçelerle açıklarlar. H. A. Drake “Impact of Constantine on Christianity” adlı makalesinde bu gerekçeleri şöyle dile getirir:

“Konstantin zamanında Hıristiyanlık denince akla ne geliyordu? Şuan anladığımız manada bir Hıristiyan cemaati ve yine şimdi anladığımız manada kabul edilen ortak bir inanç metni var mıydı? İşte Konstantin'in Hıristiyanlığını bu soruların cevabını göz önüne alarak düşündüğümüzde çok daha iyi anlayabiliriz. Zira o dönemde Hıristiyanlar küçük topluluklar halinde yaşıyorlardı ve ortak bir dünya görüşüne sahip değillerdi. Bazıları koyu Hıristiyan olup Hıristiyan olmayanlara karşı sürekli bir kin ve savaş içindeyken diğer bazıları gayri Hıristiyanlarla birlikte çok normal bir şekilde yaşamlarını sürdürebileceklerini düşünüyorlardı. İşte bu nedenle bizim burada sormamız gereken Konstantin'in Hıristiyan olup olmadığı değil aksine Konstantin'in ne tür bir Hıristiyan olduğudur. Bu bize Konstantin'in Hıristiyan olmayanlara uyguladığı hoşgörü politikasını hatta yer yer desteğini açıklamamıza yardımcı olacaktır.”²⁹¹

Drake'nin ifadelerinden Konstantin'in henüz keskin çizgileri oluşmamış bir din olan Hıristiyanlık içerisinde mütesahil bir yol izlediği anlaşılmaktadır. Yani o dönemde

²⁸⁹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 43.

²⁹⁰ Mark Edwards, *Constantine and Christendom*, 2. Baskı Liverpool University Press, Liverpool, 2007, s. XII.

²⁹¹ Drake, “The Impact of Constantine on Christianity”, s. 112.

Hıristiyan bir imparator olarak Konstantin'in bu faaliyetlerinin kilise tarafından eleştirilmemesi bunların o dönemde normal davranışlar olduğunu göstermiştir. Konstantin'den önceki pagan imparatorlar pagan olmayan halka baskı uygulamıştır. Dönemin şartları düşünüldüğünde pagan din adamlarının, imparatorların bu zulmünü desteklemesi imparatora daha da cesaret vermişti, aynı zamanda pagan dininde diğer dinlere bir mücadele de yoktu. Fakat Konstantin için Hıristiyan olma, bir dini benimseyip diğerlerine açıkça düşmanlık besleme anlamına gelmiyordu.

Bunun dışında Konstantin, uyguladığı yönetim biçiminden dolayı da bazı kesimler tarafından eleştirilmiştir. Hâlbuki Konstantin'i sadece bir politikacı veya sadece dini kaygılarla imparatorluğu bu şekilde yöneten biri olarak düşünmek yanlıştır. Zira o dönemde müstakil olarak kilise ve devlet ayrımının olmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla Konstantin gibi bir imparatorun dini bir kenara bırakıp sadece politika ile yetinmesi imkânsızdı ve başarılı da olamazdı. İlk dönem araştırmacılarının Konstantin'in Hıristiyanlığı devletin çıkarı için kullandığı tezi bu nedenle yetersizdir. Zira birçok kere devlet din lehine birçok karar almıştır.²⁹² Roldanus bu konuyla ilişkili olarak Diocletian ile Konstantin'i dini baz alma anlamında birbirine benzetmiştir. Şöyle ki, Diocletian döneminde geleneksel din olan pagan dininin etkin konumda olduğunu ve pagan dinine alternatif diğer dinlerin yaşamasına izin verilmediğini söyler. Bu nedenle imparatorun bu büyük gücü kendisine destek vermesi için arkasına almak istediğini belirtir. Konstantin'in ise hızla gelişen ve zamanla büyük nüfusa sahip olan Hıristiyanlığı seçtiğini, bu yeni dinin geleceğinin parlak olacağını düşündüğünü, dolayısıyla onların safında yer aldığını düşünür. Ancak her iki imparator için de sırf politik amaçlarla bu dinleri kabul ettiler demenin yanlış olacağını söyler.²⁹³

2.2.2.4. Değerlendirme ve Sonuç

Roma ve Hıristiyanlık tarihine damgasını vurmuş bir imparator olan Büyük Konstantin'in Hıristiyanlara verdiği desteğin samimi olup olmadığı meselesi tarihte tartışılan en önemli problemlerden biri olmuştur. Zira Konstantin'in tavırları düşünüldüğü zaman her iki zıt görüş için de kendi tezlerini ispatlamak için yeterli

²⁹² Drake, "The Impact of Constantine on Christianity", s. 112.

²⁹³ Roldanus, *The Church in The Age of Constantine*, s. 26-27.

derecede malzeme bulunmaktadır. Yani dışarıdan bakıldığında Konstantin'in zaman zaman bir Hıristiyan gibi davrandığı bazen de bir Hıristiyanın teknik olarak yapmaması gereken hareketler sergilediği görülmektedir.

Yapılan yanırlardan biri Konstantin değerdendirildiği zaman ortamın siyasi ve dini şartlarının bu değerdendirme esnasında düşünülmemesi, bu nedenle sağlıksız sonuçlara ulaşılmıştır. Konstantin'in yüzyıllardır kökleşmiş pagan geleneğini bir anda söküp atmayı tedrici bir üslup takınması onun Hıristiyan olmadığı suçlamasına maruz kalmasına sebep olmuştur. Jacob Burkhardt'ın başını çektiği ve Konstantin'in sırf politik amaçlarla Hıristiyanlara destek verdiği görüşü modern dönemde çokça taraftar bulmuştur. Zira Konstantin'in tam anlamda bir Hıristiyan gibi hareket etmemesi ve zaman zaman paganları desteklemesi veya en azından onlara karşı olumsuz bir tutum takınmaması böyle düşünen yazarların en önemli delilleri olmuştur.

Konstantin'in Hıristiyanlığı anlatılırken kısa bir süre önce müstakil bir din haline gelmiş olan ve diğer dinlere karşı duruşunu henüz sistematik anlamda oluşturmamış bir dinden bahsedildiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla Konstantin'in Hıristiyanlara ve paganlara uyguladığı politikalar bu minvalde incelenmelidir. Genel itibariyle bakıldığı zaman bu dönemde Hıristiyanların sahip olmayı belki hayal bile edemediği bazı haklara ulaşması, Konstantin hakkında olumlu düşüncelerin daha çok ağırlık kazanmasına sebep olmuştur. Zira onları yaşadıkları baskı ve zulümden kurtarıp tolere etmesi Konstantin'in Hıristiyanların desteğini alması için yeterli olacaktır. Fakat Konstantin'in bununla yetinmeyip, Hıristiyanlara kendilerinin de belki beklemediği bir şekilde yardım etmesi onun dini kimliğini ortaya koymaktadır.

Konstantin'in Hıristiyan kimliğine sahip olması onun Hıristiyan gücü arkasına almak istemesine engel değildir. Yani aynı zamanda kendisinin de mensup olduğu bir dinin desteğini görmeyi istemesinden daha doğal bir şey olamaz. Dolayısıyla Diocletian'nın paganları arkasına alması ve onların gücünden faydalanması ne kadar doğalsa Konstantin'in de Hıristiyanları arkasında görme isteği de o kadar doğaldır. İleriki bölümlerde işlenecek olan İznik Konsili ve Donatistler meselesinde Konstantin hadiselere bizzat müdahil olmuş ve kilisenin birliğinin bozulmaması için maddi ve manevi ciddi çabalar harcamıştır. Elbette işin siyasi boyutu da bu olaylarda Konstantin

için önemlidir. Fakat Konstantin'in bu olaylara müdahalesini ve yumuşak tutumunu pagan bir imparatorundan beklemek bizce doğru olmasa gerektir.

Genel itibariyle ortaya konan değerlendirmeler ve açıklamalar Konstantin'in belki mütesahil ve Hıristiyanlığı tam olarak anlamamış fakat samimi bir Hıristiyan olduğunu ortaya koymaktadır.

3. KONSTANTİN'İN KİLİSEYE VE HİRİSTİYANLARA YÖNELİK POLİTİKALARI

Buraya kadar zikredildiği üzere Konstantin mazlum bir toplum olan Hıristiyanlara uygulanan işkencelere son vermiş ve yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu dönemde Hıristiyanlar Roma içerisinde baskın dini yapıyı oluşturmaya başlamıştır. Şimdi ise Konstantin'in Kilise ve Hıristiyanlara genel anlamda nasıl baktığı, onlara ne gibi haklar tanıdığı ve onlara yönelik hangi yenilikleri getirdiği kısaca Hıristiyan dünyasında nasıl bir iz bıraktığı konusu işlenecektir.

3.1. Konstantin'in Hıristiyanlığa Karşı Genel Tutumu ve Dini Politikaları

Konstantin Hıristiyanlara ne kazandı? Konstantin Hıristiyanlarla ne kazandı? Bu iki soru birbirinin içine geçmiş olduğu için beraberce cevaplanması gereken sorulardır.

Konstantin'in Hıristiyan dünyasına bıraktığı izi görebilmek için önümüzde sayısız örnekler vardır. Mesela şu basit örnekle konumuza başlayabiliriz: Konstantin 306 yılında tahta ilk çıktığı zaman imparatorluk merkezinde Hıristiyanların bütün izleri silinmeye çalışılıyorken, Konstantin'in 337 yılında ölümünde Hıristiyan liderler imparatorluk içinde rütbe ve yüksek görevlere gelmişlerdi. Hatta dördüncü yüzyılın sonlarına doğru ibre tamamen tersine dönmüş ve geleneksel din yasaklanmıştı.²⁹⁴

Konstantin tahta geçtiği ilk günden itibaren Hıristiyanlar lehine bir tecdit faaliyeti başlatmıştır. İmparatorluğun başına geçtiği 306 yılındaki ilk faaliyeti 303 yılında Diocletian ve Maximian tarafından Hıristiyanlar aleyhine yayınlanan bildireleri iptal etmek olmuştur ve süreç bu hadiseyle başlamıştır.²⁹⁵ Hem kilise ve piskoposlara hem de Hıristiyan halka yönelik birçok kanun çıkarılmıştır. Öncelikle Konstantin'in kiliseye ve mensuplarına sağladığı ayrıcalıklardan bahsedecek olursak Konstantin diğer pagan rahiplerinin sahip olduğu özel hakları piskoposlara da vermiştir. Mesela bunlardan bir tanesi onların vergiden muaf tutulmalarıdır.²⁹⁶ Bunun dışında piskoposlara yargılama yetkisi verilmiştir. Sivil yargı meselelerinde istenildiği takdirde piskoposlara yargılama

²⁹⁴ Drake, "The Impact of Constantine on Christianity", s. 111.

²⁹⁵ Edwards, *Constantine and Christendom*, s. X.

²⁹⁶ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 63-64.

izni verilmesi, son olarak da piskoposların kararı sivil kurumlar tarafından da uygulanmak ve uygulatmak zorundadır denmiştir.²⁹⁷

Konstantin'in Roma İmparatorluğu'nda yaşayan tüm halka yönelik yenilikleri de önemli ve köklü yeniliklerdir. Bunlardan en önemlileri şunlardır: Haça gerilme, yüzyıllardır Roma geleneklerinde yapılan gladyatör dövüşleri ve işlediği günah sebebiyle yüze vurulan damga yasaklanmıştır.²⁹⁸ Aynı zamanda pazar gününü 321 yılında güneşe saygı günü ilan etmiş ve o gün bütün dükkânlar ve mahkemelerin kapatılması kararını almıştır. Aynı zamanda şehirde yaşayan insanlar da o gün dinlenecekler köyde yaşayanlar ise ürün mahsulünü kaçırmamaları için o gün de çalışmaya devam edebilecektir. Birkaç ay sonra bu yasağı daha belirginleştiren bir yasa daha çıkmıştır.²⁹⁹ Konstantin pagan geleneklerini yavaş yavaş kaldırma düşüncesiyle güneşe saygı gününü kaldırmış, bunun yerine Pazar gününü "Rabbin Günü" ilan etmiştir.³⁰⁰ Bu güne böyle genel bir isim verildiğinden bu günü hem Hıristiyanlar hem de paganlar kutlamıştır.³⁰¹

Konstantin kiliseye ve Hıristiyan halka özel bir önem vermiş ve daha çok Licinius zaferinden sonra kiliseye mali anlamda imparatorluk hazinesinden çokça yardımda bulunmuştur.³⁰² Kilisede tütsü kullanılması, mum taşınması ve sunağın çevresine perdelerin yerleştirilmesi uygulamaları bu dönemdeki serbesti sırasında benimsenmiş olan uygulamalardır.³⁰³ Aynı zamanda Hıristiyanlıkta kutsal sayılan evlilik ve nikâhla alakalı da yeni düzenlemeler yapılmıştır.³⁰⁴ Konstantin, Hıristiyan askerlere kilise ayinlerine katılma zorunluluğu getirmiştir. Bununla birlikte askerlerin miğferlerine Milvian Vizyonunda gördüğü "Labarum"u standart bir şekilde yazdırmıştır.³⁰⁵ Ayrıca

²⁹⁷ Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 307-308.

²⁹⁸ Roldanus, *The Church in The Age of Constantine*, s. 41.

²⁹⁹ Jones, *Constantine and The Conversion of Europe*, s. 100.

³⁰⁰ Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 179.

³⁰¹ Burckhardt, *a.g.e.*, s. 298.

³⁰² Burckhardt, *a.g.e.*, s. 307-308.

³⁰³ Michael A. Smith, "Tapınma ve Hıristiyan Yılı", Ed. Tim Dowley, Pat Alexander, *Hıristiyanlık Tarihi, 154-159*, çev. Sibel Sel, Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 155.

³⁰⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Roldanus, *a.g.e.*, s. 41.

³⁰⁵ Roldanus, *a.g.e.*, s. 41.

Hıristiyanlar için Noel kutlamalarının da ilk kez 336 yılında başladığı belirtilmektedir.³⁰⁶

Konstantin, eski pagan gelenekleri ile ilgili de bazı kısıtlamalar getirmiştir. Bazı pagan mabetleri ve korkunç ritüellerin düzenlendiği mekânların hemen kapatılması için bildirimler yayınlanmıştır. Bunların yanı sıra falcılık yasaklanmış, sihrin yapılmasına ise bazı kısıtlamalar getirilmiştir.³⁰⁷

Hıristiyanlara, birçok konuda sahip oldukları hakların verilmesi ve halka yönelik bazı yenilikler yukarıda da gördüğümüz üzere Konstantin döneminde yapılmıştır. Konstantin bunları neden yaptı? Hıristiyan olması bunları yapması için yeterli bir sebep miydi gerçekten? Konstantin ile ilgili söylenen şeylerden birisi de onun hayalinin selefleri Decius ve Diocletian gibi Roma'nın eski şanını yeniden oluşturmaktır. Fakat Konstantin'in diğerlerinden farkı bunu paganizm ile değil Hıristiyanlık ile ancak başarabileceğini düşünmesidir denmektedir.³⁰⁸ Önceki bölümde de işlendiği üzere Konstantin'in hem Hıristiyanları hem de paganları elde tutma politikası gerçekten de çok zekicedir. Bu şekilde iki topluluğu da elinde tutarak hayalini gerçekleştirmek istemiştir.³⁰⁹ O bu hayalini gerçekleştirirken Hıristiyanlardan ve kiliseden ciddi anlamda yardım almıştır. Mesela dönemin etkin piskoposlarından Kayserialı Eusebius Konstantin'in Tanrı tarafından seçildiğini düşünmektedir. Kayserialı Eusebius Konstantin'i hem kilise, hem de imparatorluk için zirve bir konumda görmüştür.³¹⁰ Konstantin, hayalini gerçekleştirme sürecinde Hıristiyan halka desteğini açık açık ortaya koyarken diğer taraftan pagan halkı da küstürmemeye çalışmıştır. Zira Putperest halkla uzlaşma sağlamak için çoğu kere putperest simgelere bağlı kaldığını göstermiştir.³¹¹

Konstantin bu politikaları sonucu hangi tepkilerle karşılaştı? Elbetteki üç yüz yıl boyunca dinlerini rahatça yaşayamamış Hıristiyanlar bunu sevinçle karşılamışlardır. Zira toplum içerisinde azınlık bir şekilde yaşayıp dinlerinden ötürü hakir görülen halk

³⁰⁶ Smith, "Tapınma ve Hıristiyan Yılı", s. 157.

³⁰⁷ Roldanus, *The Church in The Age of Constantine*, s. 41.

³⁰⁸ Gonzalez, *The Story Of Christianity*, I, s. 118.

³⁰⁹ Gonzalez, *a.g.e.*, I, s. 119.

³¹⁰ Gonzalez, *a.g.e.*, I, s. 124.

³¹¹ Todd, "Constantinus ve Hıristiyan İmparatorluğu", s. 142.

bir anda hâkim konuma geçmiştir. Bununla birlikte işkence ve zulüm döneminden sonra Konstantin döneminde imparatorluğun Hıristiyanlara karşı tutumu Hıristiyanların politik ilişkilerinde yeni prensipler oluşturmasını da zorunlu kılmıştır.³¹² Aynı zamanda Konstantin'in Hıristiyanlara sağladığı bu fırsat Hıristiyan kesimde çok farklı yankılar yapmıştır. Şöyle ki çoğu Hıristiyan bu durumun büyük bir fırsatla birlikte bir tehlike oluşturabileceğini de düşünmüştür. Bununla alakalı olarak bazı Hıristiyanlar asıl sadakat göstermeleri gereken kimsenin sadece Tanrı olduğunu bu nedenle imparatora sadakatlerini bildirmenin çok sakıncalı olduğunu düşünmüşlerdir.³¹³ Aynı zamanda Konstantin'in Hıristiyan olmasının bir sonucu olarak çok farklı düşünce akımları da ortaya çıkmıştır. Mesela bu akımlardan bir tanesi bu dönemden sonra çok güçlü bir şekilde kendini göstermiş olan keşişliktir. Zira bazı Hıristiyanlar artık işkenceler bitip şehitlik ortadan kalktığına göre bizim cemaat ve birlik olmayı bırakıp manastırlarda tek başımıza bir keşiş hayatı sürmemiz gerekir diye düşünmeye başlamışlardır. Bu düşünceye sahip olan birçok insan evlerini terk edip çöllerde yaşamlarını sürdürmeye başlamışlardır.³¹⁴

Konstantin'in Hıristiyanlara sağladığı bu toleransa Hıristiyan kesim tarafından başka olumsuz tepkiler de olmuştur. Bazı Hıristiyanlar kilisenin artık imparatorluk kilisesi olduğunu ve onun çıkarlarına hizmet ettiğini söyleyip kiliseden ayrılmışlardır.³¹⁵ Aynı zamanda Konstantin, Hıristiyanlar lehine buyruklar yayınlayınca buna ilk karşı çıkan Donatistler olmuştur. Zira onlar her ne kadar daha sonraları bazı konularda imparatora müracaat etseler de imparatorun neden kiliseyle ilgilendiğini sorgulamışlardır.³¹⁶ Gerçekten de Konstantin'in açıkça uzmanlık alanı dışında yer alan kilisenin iç işlerine karışmasını kilisenin kabul etmesi önemli bir husustur. Kilisenin bu durumu kabul etmesinin nedeni muhtemelen imparatorluğun gücünü arkasına almak istemesidir.³¹⁷ Bununla ilgili olarak Konstantin kilise ile ilgili, aralarında konsil ve sinodların yapılıp

³¹² Bilal Baş, *Ecclestial Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian "Imperial Theology" on The Justification of Imperial Policies*, (Basılmamış Doktora Tezi, McGill University, 2008), s. 30.

³¹³ Gonzalez, *The Story Of Christianity*, I, s. 125.

³¹⁴ Gonzalez, *a.g.e.*, I, s. 124.

³¹⁵ Gonzalez, *a.g.e.*, I, s. 124.

³¹⁶ Todd, "Constantinus ve Hıristiyan İmparatorluğu", s. 144.

³¹⁷ Todd, *a.g.m.*, s. 144.

yapılmayacağı, zamanı ve mekânı gibi önemli hususların da bulunduğu kararlar almıştır.³¹⁸ Bu tür kararlar Konstantin'in Roma'da önceden beri var olan din-devlet birliğini bir nevi kilise-devlet birliği şeklinde oluşturmak istediğinin işaretleri olarak görülmüştür.³¹⁹

Diocletian ile Konstantin'in yaptıklarının ve amaçlarının özde aynı olduğu iddia edilir. İki imparatorun da din vasıtasıyla halk üzerinde egemenliğini oluşturmak ve sağlamlaştırmak için çabaladığı belirtilir. Zira Diocletian bunu geleneksel Roma diniyle Konstantin ise imparatorluğun geleceğini kendisinde gördüğü için bunu Hıristiyanlıkla yapmıştır denilmektedir.³²⁰ Konstantin'in dinin devleti destekleyen bir konumda olmasını istediği, bununla bağlantılı olarak da dini bir misyon olarak ülkeyi yönettiğini göstermeye çalıştığı belirtilmektedir. Yine aynı şekilde Konstantin'in bu dini görevin kutsal ve Tanrı tarafından verilmiş bir görev olduğunu her fırsatta göstermeye çalıştığı iddia edilmektedir.³²¹

Yakın bir zamanda Yahudilikten bağımsızlığını kazanmış bir din olan Hıristiyanlığa mensup bir imparatorun Yahudilere karşı tavrı da bu anlamda önemlidir. Bu yüzden Konstantin'in Yahudilere nasıl davrandığı konusuna gelince, Konstantin döneminde genel anlamda Yahudilere bir baskı politikası yoktur. Sadece önceki zamanlarda onlara ait olan bazı ayrıcalıklarını kaybetmişlerdir. Önceden Yahudilerin kent konsillerinde üye buldurmalarına izin verilirken, Konstantin döneminde ise bu hakk ellerinden alınmıştır. Fakat daha sonra Konstantin bu maddeyi kaldırıp Yahudilere geniş haklar vermiş hatta onların din adamlarının da piskoposlarla eşit haklara sahip olacağını kabul etmiştir.³²² Bütün bunlara rağmen bu dönemde Yahudiler dinlerini çok da rahat bir şekilde icra edememişlerdir. Zira onların Hıristiyanlığa geçişini açık bir şekilde

³¹⁸ Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 311.

³¹⁹ Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 309.

³²⁰ Roldanus, *The Church in The Age of Constantine*, s. 27.

³²¹ Roldanus, *a.g.e.*, s. 43.

³²² Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 180.

destekleyen maddeler çıkarılmıştır.³²³ Roldanus da bu dönemde Halkın Yahudiliğe geçişinin yasaklanıp Hıristiyanlığa geçişlerin teşvik edildiğini söyler.³²⁴

Konstantin'in kiliseye ve Hıristiyanlara yönelik politikalarının ele alındığı bu bölüme Konstantin'in Hıristiyanlara karşı genel tutumuyla ve bazı spesifik dini politikalar konusu ile başlandı. Bu bölümün en başta işlenmesinin nedeni Konstantin'le alakalı genel bilgilerin verilip ileriki bölümlerin daha rahat bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır.

3.2. Milan Fermanı ve Özgür Dini Yaşam

Konstantin'le birlikte Hıristiyanlar için açılan yeni sayfanın en önemli ayağı onların dinlerini özgürce yaşayabilmesi durumudur. Bu başlık altında söz konusu özgür dini yaşam Konstantin ve Licinius'un ortaklaşa yayınladıkları Milan Fermanı etrafında işlenecektir.

Konstantin 312 yılındaki Milvian zaferinden kısa bir süre sonra 313 yılının muhtemelen başında Milan'da Licinius'la buluşmuştur. Bu buluşmanın görünen sebebi olarak Licinius ile Konstantin'in kız kardeşi Konstantia'nın evliliğini kutlama gösterilir.³²⁵ Buluşmanın sebebi ne olursa olsun bizim için önemli olan bu toplantı esnasında iki imparatorun birlikte çıkardıkları ve Hıristiyanlık tarihinde bir dönüm noktası kabul edilen bildiridir. Bu bildiri bize iki kanal vasıtasıyla gelmektedir. Biri Kayserialı Eusebius'un *Ecclesiastical History*, diğeri ise Lactantius'un *De Mortibus Persecutorum* adlı kitaplardır. Milan Fermanı'nın orijinal metninin Grekçe olduğu söyleniyorsa da günümüze ulaşan Latince çevirisidir.³²⁶ Kayserialı Eusebius, Konstantin'in henüz delirmemiş olan Licinius'la birlikte bu bildiriye yayınladığını belirtmektedir.³²⁷ *Ecclesiastical History*'de yer alan Kayserialı Eusebius'un naklettiği bildirge şöyledir:

³²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Keresztes, *a.g.e.*, s. 180.

³²⁴ Roldanus, *a.g.e.*, s. 41.

³²⁵ Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 47.

³²⁶ Keresztes, *a.g.e.*, s. 46.

³²⁷ Eusebius, *Kilise Tarihi*, s. 240.

“Daha önceden bilinen dini özgürlükler reddedilemez. Herkes kendi seçtiği inanca uygun şekilde yaşamalıdır. Hıristiyanlar da en az diğerleri kadar kendi inançlarını ve geleneklerini korumalıdır.

Biz bu emirleri sırasıyla verdiğimiz ve her geçen gün yenilerini eklediğimizden bu yana kimi insanlar bazı kurallara uymamış olabilirler.

Biz Konstantin Augustus ve Licinius Augustus olarak nezaket kurallarına uygun olarak Milano kentinde bir araya geldik. Diğer konularda olduğu gibi bu konuyu da çözümlerken temel çıkış noktamız başkalarının inançlarına saygılı olmaktı. Bu nedenle Hıristiyanlar da dâhil olmak üzere insanların seçtikleri dine inanmalarını kararlaştırdık. Göksel varlık nasıl bir şey olursa olsun ülkemizi koruyabilir.

Bu nedenle Hıristiyanların ve diğerlerinin diledikleri şeyi yapabilmelerine izin verdik. Herkesin kendince ve Tanrısının tanımlarına göre bir özgürlük anlayışı bulunmaktadır.

Ardından konuştuğumuz bu şeyleri yazılı hale getirmeye karar verdik. Eskiden Hıristiyanlarla ilgili sert kararlar alınırken artık bunların yumuşatılmasının daha doğru olacağını düşündük. Her kim yaşamını bir Hıristiyan olarak sürdürmek isterse bunu dilediği gibi yapabilir.

Böylece bu sorunu çözümledik ve kendi dinine inananlara tam bir özgürlük sağladık.

Onlara bu dini özgürlüğü tanırken diğerlerinin de diledikleri gibi Tanrılarına tapınmalarına izin veriyoruz. İnsanlar kendilerini daha çok memnun edecek Tanrı’yı seçerek diledikleri gibi ibadette bulunabilirler. Biz ise hem Tanrılar arasında bir sıralama yapmayacağız hem de bir ayırmda bulunmayacağız.

Öte yandan Hıristiyanların biraz daha fazla gözetilmelerini ve diledikleri zaman bir araya getirilmelerini sağlamak istiyoruz. Eskiden size gönderilen mektuplarda farklı emirler verilmişti. Eğer bir şekilde Hıristiyanların hazinelerinden aldıysanız bu parayı herhangi bir geciktirme, tereddüt ya da başka yerden para bekleme bahanesi olmaksızın hemen geri ödemelisiniz.

Yine aynı şekilde Hıristiyanlardan alınanlar aynı şekilde geri verilmeli ve diledikleri şeyler yerine getirilmelidir.

İnsanlar Hıristiyan olduklarından dolayı mallarına el konulmuştu. Bunların hepsini toplayıp bir araya getirin. Hatta başka yerlerdeki de alın. Bunları kanunlara uygun bir şekilde hiç tereddüt etmeksizin eski sahiplerine geri vereceksiniz. İşte o zaman son derece erdemli insanlar haline geleceksiniz. Tabii ki onlar kullanımı bir karşılığı ya da mallarının değer kaybetmesinden ötürü sizden bir tazminat bekleyebilirler.

Yapmanız gereken şey Hıristiyan toplumunun çıkarına olacak her şey yapmaktır. Emirlerimiz hızla yerine getirilebilir ve böylece de çabucak kamu düzeni yeniden kurulabilir.

Daha önceden de söylediğimiz gibi Tanrı, iyilik yaptığımız her işte ve daima yanımızda bulunacaktır.

Bütün bu kararların herkes tarafından bilinmesi ve konudan haberdar olmayan hiç kimsenin kalmaması için bu ferman her yerde ilan edilecektir.”³²⁸

Lactantius’un rivayet ettiği metin ise Kayserialı Eusebius’un metnine göre biraz daha özet bilgiler içermektedir. İki metin arasında küçük farklar olsa da çeviri metinler olduğunu düşününce bunun normal olduğu görülebilir. Lactantius’un metnini birkaç cümleyle özetleyecek olursak şöyle der:

Biz (Konstantin ile Licinius) Milan’da görüş alışverişi için bulduğumuzda yapmamız gereken ilk işin Hıristiyanlara ve diğer din mensuplarına dinlerini yaşamak serbestisi getirmek olduğuna karar verdik. İnsanlar rahatça dinlerinin yaşayabilmeli, her türlü ritüele katılabilmelidir. Bu nedenle biz Hıristiyanlara ve diğer din mensuplarına özgürlük tanyacağız. Hıristiyanların bütün zararları tazmin edilecek, onlara haklar verilecek, sürgündeki Hıristiyanlar geri getirilecektir.”³²⁹

Kayserialı Eusebius bu fermanın Tanrının mükemmel işlerinin bir göstergesi olduğunu belirtmektedir.³³⁰ Bu ferman yayınlanmadan önce Konstantin batı bölgesinin tek imparatoruyken doğu bölgesinde hala iki imparator vardı. Yani Licinius, Maximin Daia

³²⁸ Eusebius, *Kilise Tarihi*, s. 261- 262.

³²⁹ Lactantius, “Of The Manner in Which the Persecutors Died”, VII, 741.

³³⁰ Eusebius, *a.g.e.*, s. 240.

ile beraber Doğu bölümünün imparatorlarıydılar. Yayımlanan Milan Fermanı'nın Maximin Daia'ya da gönderildiği belirtilmektedir. Fakat Kayserialı Eusebius, Maximin Daia'nın bunu kabul etmediğini; üstelik onun Licinius'un topraklarına saldırdığını söyler.³³¹ Bu saldırılar sonucunda Licinius Maximin Daia'yı yenmiş, Maximin Daia son çare olarak bir ferman yayınlayarak aslında kendisinin de Hıristiyanları tolere eden mektupları geçen sene valilere yazdığını, fakat valilerin bunu yanlış anladığını söyler. Bu saatten sonra da Hıristiyanlara çok iyi davranacağını belirtir.³³² Daha sonra Licinius Maximin Daia'yı yenerek doğu bölgesinin tek imparatoru olur.

Bu mektup imparatorluğun farklı yerlerinde farklı zamanlarda yayınlanmıştır. Nicomedia'da muhtemelen 13 Haziran 313 yılında yayınlanmıştır.³³³ Yukarıda Milan Fermanı'nın 313 yılının ilk aylarında yayınlandığı söylenmişti. Verilen bu tarihin Milan Fermanı'nın tarihi değil sadece bu metnin Licinius tarafından yayınlanmasının tarihi olduğunu söyleyen bazı kişiler de vardır. Onlar 312 yılının yaz aylarında zaten Konstantin'in bunu kendi bölgesinde yayınladığını iddia etmektedirler. Fakat Konstantin'in bu tarihten sonraki tavırları düşünüldüğünde bu bildirinin toplantıdan sonra yayınlanmasının daha mantıklı olduğu söylenmektedir.³³⁴ Bu durumla ilgili başka iddia da Henri Gregoire'den gelmektedir. Zira Paul Keresztes Henri Gregoire'den bu bildiriye sadece Licinius'un yayınladığını ve bildirinin Konstantin'le bir alakasının olmadığı iddiasını nakleder. Fakat bu görüş çoğu tarihçi tarafından hatalı olarak kabul edilmiş, bu bildirinin hazırlanmasında asıl rolün Konstantin'e ait olduğu ifade edilmiştir.³³⁵

Şimdi şu soruya cevap aranacaktır: Milan Bildirisi'nden önce herhangi bir imparator Hıristiyanlara karşı bir hoşgörü bildirisi yayınladı mı? Bu soruya evet demekle beraber şu açıklamayı getirmemiz gerekmektedir. Konstantin taraftarlarınca kaleme alındığı için zalim olarak sunulan Maxentius kendi bölgesinde yaşayan Hıristiyanlara tolerans göstereceğini bildirmiştir. Fakat bu tolerans istimlak edilen ve alınan malları içermez

³³¹ Eusebius, *a.g.e.*, s. 240.

³³² Eusebius, *a.g.e.*, s. 240.

³³³ Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 46.

³³⁴ Keresztes, *a.g.e.*, s. 47-48. Ayrıca Milan Fermanı'nın nasıl yayımlandığı, hangi etkenlerin etkili olduğu, ne tür süreçlerden geçtiği aile alakalı tartışmalar için bkz. Keresztes, *a.g.e.*, s. 44-57.

³³⁵ Keresztes, *a.g.e.*, s. 49.

sadece dinlerini özgürce yaşayabilme imkânı sunar. Ayrıca bundan başka Galerius ölüm döşeğinde Hıristiyanlara yapılan işkencelerin faydadan çok kendilerine zarar verdiğini tam tersine onların iyice yayıldığını bildirmekte ve Hıristiyanlara bundan sonra gönülsüz de olsa özgürlük verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Fakat ölümünden sonra kendisinin yerine geçen Maximian Daia buna uymamıştır. Bu iki imparatorun yayınladıkları hoşgörü bildireleri görüldüğü üzere dar kapsamlı ve geçici bildirelerdir. Köklü çözümler getirmemiştir. Aynı zamanda bu iki imparatorun Hıristiyan olmadığı kesindir. Her ne kadar Konstantin'in samimi Hıristiyan olup olmadığıyla alakalı çeşitli spekülasyonlar varsa da bu bildirinin içeriği bize gerçek Hıristiyan olan birinin kaleminden çıkmış havası vermektedir. Dolayısıyla Milan Fermanı'nın bu anlamda ilk hoşgörü bildirisi kabul edilmesi doğru bir tespit olsa gerektir.

Milan Ferman'ı incelendiğinde özellikle üç şeyin üzerinde durulduğunu görülmektedir:

1. Hıristiyanlara uygulanan işkencelere son verilmesi,
2. Hangi dinden olursa olsun herkesin dinini rahatça yaşayabilmesi,
3. Hıristiyanların istimlâk edilen mallarının geri verilmesi.

Milan Fermanı'nın göze çarpan en önemli tarafı her ne kadar özelde Hıristiyanlara yönelik hazırlanmışsa da bütün dinlerin özgür bir şekilde yaşanmasına müsaade etmesidir. Bu fermanla imparatorluğun bütün din mensuplarına hoşgörüyle yaklaşacağı belirtmiştir.

Milan Fermanı'ndan sonra Konstantin, Hıristiyanlık konusunda açıkça taraf olduğunu göstermiş, kiliseye ve Hıristiyanlara her türlü yardımı yapmıştır. Licinius ise başta iyi gibi görünmüşse de sonraları Hıristiyanlara ve kiliseye karşı bir baskı politikası uyguladığı belirtilir. Bunun nedenleriyle alakalı tartışmalar önceki bölümlerde verildiği için burada değinilmeyecektir.

3.3. Siyasi ve Dini Ayrılıklara Son Verme

Konstantin'in hayali imparatorluk içerisinde tefrikaya sebep olabilecek her türlü ayrılığı sona erdirip birlik içerisinde güçlü bir imparatorluk oluşturmaktı. Bunu sağlayabilmek için de bizzat kendisi devlet sınırları içerisindeki ihtilafları ve çekişmeleri çözme

amacıyla müdahale etmiştir. Bu ihtilafların siyasi boyutları olduğu kadar dini boyutları da vardır. Konstantin bu şekildeki derin problemlere köklü çözümler getirememişse de kendi döneminde yaşanan çekişmeleri elinden geldiğince yatıştırmaya çalışmıştır.

Konstantin, ihtilaf halinde olan pek çok Hıristiyan okulunu uzlaştırma çabası içinde olmuştur. Bu dönemde kilise içindeki ekol ve eğilimler, Hıristiyanlığın kapsayıcı ve meşru bir yorumuna ulaşmak amacıyla onun isteğiyle birçok toplantı düzenlemişlerdir.³³⁶ Mesela ileride ele alacağımız Donatistlerle alakalı problemde Konstantin meselenin çözümü için kendi adamlarının da katılımıyla taraflara birçok toplantı düzenletmiştir.

Hıristiyanlara yönelik devlet politikasının bir sonucu olarak kilisenin bastırılmış olan dinsel ayrılıkları özgür bir dini yaşam oluşmasından dolayı gün yüzüne çıkmış ve neredeyse imparatorluğun toplumsal dokusuna zarar verebilecek hale gelmiştir. Konstantin bu durumu imparatorluğun geleceği için önemli bir tehdit olarak gördüğünden bizatihi bu tür dini tartışmalara müdahale ederek onları çözüm yoluna gitmiştir. Bunların en bilinen ikisi olan Donatistler ve Arius meselesi örnek olmak üzere nispeten ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

3.3.1. Donatistler

Donatizm, dördüncü yüzyılın başlarında Kartaca bölgesinde ortaya çıkmış, önceleri siyasi bir hareketken sonraları teolojik tartışmaların da yer aldığı, Roma İmparatorluğuna ve Roma kilisesine muhalif yerel kiliseye dönüşmüştür.³³⁷ Donatizm her ne kadar ismini Donatus'tan almışsa da bu akımın kökü biraz daha eskiye dayanmaktadır. Şöyle ki Konstantin öncesi işkence döneminde Kartaca piskoposu Caecilian'ın selefi piskopos Mensurius, Diocletian'ın bütün İncil nüshalarını toplama kararı nedeniyle İncilleri toplamak için gelen görevlilere elindeki heretik kitapları teslim etmiştir. Mensurius'un bu hareketi Numidia piskoposu Secundus tarafından eleştirilmiş ve bu hareketi nedeniyle yanlış yaptığı ifade edilmiştir.³³⁸ 312 yılında Mensurius'un

³³⁶ Giles Morgan, *Yeni Roma ya da Konstantin Şehri Bizans'ın Kısa Tarihi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010, s. 10.

³³⁷ Ramazan Turgut, *Donatizm*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s. 1.

³³⁸ Jones, *Constantine and The Conversion of Europe*, s. 104- 105.

ölümünden sonra Kartaca piskoposluğuna yeni piskopos seçilmesi için bir seçim yapılır. Normalde bu seçime Numidia'dan gelen piskoposların da katılması gerekirken onlar kasten beklenmez ve alelacele bir seçim yapılarak Caecilian piskopos olur. Bunun üzerine Numidia piskoposu Secundus diğer piskoposlar ile birlikte Kartaca'ya gelerek Caecilian'ı piskopos olarak tanımaz ve onun yerine kendi adayı olarak Majorinus'u Kartaca piskoposu olarak atadığını bildirir.³³⁹ Bu tarihten sonra Kartaca'da iki farklı baş oluşmuş olur. Donatizm'in kurucusu kabul edilen Donatus da Majorinus'un ölümünden sonra onun yerine geçen kişidir.³⁴⁰

Donatistlerin yaşadıkları siyasi ihtilaflar zamanla teolojik tartışmaların da yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Yukarıda ifade edilen Kutsal Kitap nüshalarını imparatorluk yetkililerine veren insanlar günahkar kabul edilmişlerdir. Bunların günahkar olmaları bir suçu işlemelerinden değil aksine bu günaha ısrar etmeleri ve doğru olanın bu olduğunu düşünmelerindedir denmektedir.³⁴¹ Buna paralel olarak bu suçu işleyen birinin Donatist cemaate kabul edilebilmesinde yeniden vaftiz şart koşulmuştur. Bunun dışında Donatistler en başta imparatorluğa karşı olumlu düşünceler beslerlerken yaşadıkları tecrübeler sonucunda imparatorluğun kilise ile ilgilenmesini sorgulamışlar ve hoş karşılamamışlardır.³⁴² Donatistlerin bir diğer özelliği kendilerinin "Katolik" sıfatına sahip olduklarını iddia etmeleridir. Zira asıl kilisenin Roma değil, kendi kiliseleri olduğunu düşünmüşler ve resmi yazışmaların bazısında bu ismi kullanmışlardır.³⁴³

Donatistlerin Kuzey Afrika'da bu şekilde problemler çıkarması üzerine Kayserialı Eusebius, Konstantin'in durumu haber alınca üzüldüğünü ve buna hemen bir çözüm aramaya başladığını, bu sorunu kendisine dert edindiğini ve bizzat kendisinin ilgilendiğini söyler.³⁴⁴ Kayserialı Eusebius, Konstantin'in zaman kaybetmeden güvendiği ve dini konulardan anlayan birini görevlendirerek onunla İskenderiye'ye bir mektup gönderdiğini belirtir. Bu mektupta öncelikle amacının -özet olarak- birliği

³³⁹ Jones, *a.g.e.*, s. 105-106.

³⁴⁰ Turgut, *a.g.e.*, s. 25-26.

³⁴¹ Turgut, *Donatizm*, s. 40-41.

³⁴² Turgut, *a.g.e.*, s. 44.

³⁴³ Turgut, *a.g.e.*, s. 39.

³⁴⁴ Eusebius, *Life of Constantine*, s. 115.

sağlayıp dine hizmet etmek olduğunu belirterek bu problemi çözmeleri gerektiğini bildirir.³⁴⁵

Konstantin 313 yılında Afrika'ya gönderdiği mektubunda Ortodoks³⁴⁶ kilisesinin Caecilian'ı tanıdığını belirtir.³⁴⁷ Konstantin Kartaca piskoposu olarak Caecilian'ı tanımakla kalmayıp ona yüksek miktarda maddi yardımda da bulunmuştur.³⁴⁸ Bu durumu kabullenemeyen Caecilian karşıtları imparator Konstantin'e mektup yazarak Caecilian hakkında çeşitli ithamlarda bulunmuş ayrıca kendilerine bu durumdan dolayı Galyalı hâkimler göndermesini istemişlerdir. Konstantin önce bu mektuba çok sinirlenmiş fakat daha sonra Kartaca valisine mektup yazarak hem Caecilian hem de karşıtlarından 10 piskoposun kendisine getirilmesini, davalarının burada görüleceğini söylemiştir. Sonuç olarak Papa Miltiadesin hakemliğinde imparatorun eşi Fausta'nın evinde toplantı yapılmasına karar verilmiştir.³⁴⁹ Caecilian karşıtlarına bu toplantıda Donatus liderlik yapmıştır. Toplantının ilk gününe Donatus katılmışsa da ikinci gün davadan saf dışı bırakılmıştır. Dolayısıyla mahkemeyi Caecilian ve taraftarları kazanmıştır.³⁵⁰

İlk toplantının aldığı karardan memnun kalmayan Donatus ve taraftarları imparatora tekrar başvururlar. Konstantin de 314 yılında Arles'te bir sinod düzenler. Bu toplantının sonucu da önceki gibi olur ve Donatistler haksız bulunur. Donatistler toplantıda Caecilian'ı kutsayan piskoposun bir "traditor"³⁵¹ olduğunu dolayısıyla onun

³⁴⁵ Eusebius, *a.g.e.*, s.116. Konstantin'in gönderdiği mektuplar için bkz. Eusebius, *a.g.e.*, s. 116-119.

³⁴⁶ Burada kullanılan "Ortodoks" kelimesi bugünkü anladığımız manada Hıristiyan mezheplerden biri değil, azınlığın veya heterodoks gurupların karşısındaki ana gövde Hıristiyan kilisesi anlamına gelir. Zira Ortodoks terimi kendini çoğunluğun inancını ifade eden merkezi din anlayışıyla ve egemen siyasal güçle özdeşleştiren dinsel yorum anlamına gelmektedir. Günümüzdeki ana Hıristiyan mezheplerden biri olan Ortodoksluğun kendini bu şekilde isimlendirmesi bu nedenledir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, "Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi-Heresi Kavgası", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1-19, Sy:9, 2004, 10-11.

³⁴⁷ Grant, *Augustus To Constantine*, s. 266.

³⁴⁸ Turgut, *a.g.e.*, s. 30.

³⁴⁹ Turgut, *Donatizm*, s. 30.

³⁵⁰ Turgut, *a.g.e.*, s. 30.

³⁵¹ Traditor: 303 ile 305 yılları arasında Diocletian'ın Hıristiyanlara uyguladığı büyük işkence döneminde Diocletian tarafından bütün Kutsal Kitap nüshaları toplanmak istenmiştir. İmparatorluk askerleri ev ev gezip bu kitapları topladığı esnada onlara Kutsal Kitabı veya Kutsal Kitaba benzeyen bazı heretik kitapları teslim edenler için kullanılan hain anlamında bir kelimedir. Bu kelime genel itibarıyla diğer Hıristiyanlara nazaran dini konularda daha radikal bir tutuma sahip olan "Donatistler" tarafından

kutsamasının geçersiz olduğunu bildirirler.³⁵² Sonuç itibariyle bu toplantıda da iki grup arasında problem çözülemeyince 315 yılında ortaya yeni bir fikir atılmıştır. Hem Caecilian hem de Donatus bu iddialarından vazgeçecek üçüncü bir kişi piskopos seçilecekti. Bu teklif imparator tarafından kabul edilmişse de Donatistler atanan piskoposları kabul etmedikleri için uygulanamamıştır.³⁵³ Son olarak 316 yılında Milan'da bir toplantı daha yapılmış fakat yine sonuç alınamamıştır.³⁵⁴

317 yılında Konstantin Donatist kiliselerinin istimlak edilmesi kararını almıştır. Bu karardan sonra Kuzey Afrika'da isyanlar patlak vermiş, bu isyanlar neticesinde Donatistler gurubundan "Circumcellions"³⁵⁵ adında terörist bir grup ortaya çıkmıştır. Durumun daha da kötüye gideceğini anlayan Konstantin 321 yılında Donatistler'e özgürlük tanıyan bir bildirge yayınlamak zorunda kalmıştır.³⁵⁶

335 yılında Papa Miltiades ölmüş yerine Papa Sylvester gelmişti. Bu tarihte yeni papaya Donatistler hakkında gönderilen bir raporda onlardan hiçbir otoriteye ve geleneğe saygısı olmayan kişiler olarak bahsediliyordu.³⁵⁷ Bütün bunlara rağmen IV. yy'da Kuzey Afrika'ya Donatistler hakim olmuştur. Özellikle Hippo şehri tamamen Donatistlerin eline geçmiş olduğunu söyleyebiliriz.³⁵⁸

Bütün bu yaşananlar neticesinde şöyle bir portre ortaya çıkmıştır: Caecilian ve taraftarları imparatorluk tarafından ılımlı ve makul tarafı; Donatistler ise isyancı tarafı

kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. D. Faul, "Donatism", *New Catholic Encyclopedia*, Thomson Gale, Washington, 2003, IV, 861.

³⁷¹ Grant, *Augustus To Constantine*, s. 268.

³⁵³ Turgut, *a.g.e.*, s.31-32.

³⁵⁴ Faul, *a.g.m.*, s. 862.

³⁵⁵ Circumcellions: Kuzey Afrika'da IV. yüzyılda türbelerin çevrelerinde yaşayan fakir Hıristiyanlar zenginlerin mallarına karşı saldırılar düzenlemişlerdir. Taraftarları tarafından özgürlük savaşçıları, muhalifleri tarafından da terörist olarak görülmüşlerdir. Zamanla yaşadıkları yere atfen hücrenin etrafındakiler etrafında "circumcellions" ismini almışlardır. Bu isim Latince de circum ile cellion kelimelerinden türetilmiştir. Buna karşılık olarak Türkçe'de "Türbe Savaşçıları" şeklinde bir kullanım uygun gözükmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Turgut, *a.g.e.*, s. 6.

³⁵⁶ Faul, "Donatism", s. 862.

³⁵⁷ Turgut, *a.g.e.*, s. 31.

³⁵⁸ Turgut, *a.g.e.*, s. 31-32.

temsil etmektedir.³⁵⁹ Konstantin'in neden Donatistler'e müdahale etme gereği duyduğu sorusuna H. A. Drake şöyle bir açıklama getirmiştir:

“Sonuç itibariyle Donatistler de imparatorluk sınırları içerisinde yaşıyorlardı ve çıkan bir karışıklıktan imparatorun haberdar olmaması ve ona müdahale etmemesi imkânsızdı. Dolayısıyla o dönemde imparatorun hele hele Hıristiyanlara ve kiliseye ayrıca önem veren bir imparatorun bunu yapması gayet normaldi.”³⁶⁰

Konstantin'in yukarıda anlatılan Donatist-Ortodoks çekişmesinde Ortodoks tarafı desteklemesinin çeşitli nedenleri vardır. Zira Donatistler kuralcı, sert, ödün vermez ve militan bir yapıya sahiptiler.³⁶¹ Bu nedenle Konstantin siyasi ve dini anlamda kafa yapısı olarak Donatistler'e uzaktır, çünkü o, daha geniş ve müsamahakâr olmanın politik amaçlarına daha çok yarayacağını düşünmektedir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Konstantin'in başını ağrıtan en önemli olaylar Donatistlerle alakalı hadiselerdir. Zira seleflerinin uyguladıkları baskı ve zorlamaya başvurmayan Konstantin bu olayda deyim yerindeyse kendini zor tutmuştur.³⁶² Ama sonuç itibariyle sabırlı davranmıştır. Donatistler olayında Konstantin'in tavrı, ifade edildiği üzere olayı yatıştırıp problem büyümeden çözmeye çalışmaktır. Zira imparatorluk içerisinde birliği sağlamak onun hayal ettiği güçlü imparatorluk için olmazsa olmazdı. O da bu birliği sağlamak için her türlü girişimde bulunmuştur.

Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki bu hadisede Donatistler'in Konstantin'den yardım istemesi Hıristiyanlık tarihinde dini anlamda siyasi otoriteden istenen ilk yardım olması açısından da önemlidir.³⁶³

3.3.2. Aryüsçülük ve İznik Konsili

Aryüsçülüğe ismini veren Arius ile ilgili ilk bilgiler her ne kadar 313 yılında İskenderiye piskoposluğunda görev aldığı zamana denk geliyorsa da görüşlerini açıkladığı 318 yılına kadar Arius hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Doğum yeri

³⁵⁹ Jones, *Constantine and The Conversion of Europe*, s. 107.

³⁶⁰ Drake, “The Impact of Constantine on Christianity”, s. 122.

³⁶¹ Drake, a.g.m., s. 118.

³⁶² Drake, a.g.m., s. 120.

³⁶³ Drake, “The Impact of Constantine on Christianity”, s. 118.

ve tarihi ile alakalı kesin bilgilere sahip olmasak da kaynaklarda 250 yılı civarı Libya’da doğduğu kabul edilmektedir.³⁶⁴ Piskopos Peter, Melitus ve arkadaşlarını görüşleri nedeniyle kiliseden kovunca Arius buna karşı çıkmıştır. Arius’un bu karşı çıkışı nedeniyle piskopos, onu da kiliseden aforoz etmiştir. Peter’den sonra onun yerine geçen Achillas Arius’u tekrar kiliseye kabul etmiştir.³⁶⁵ Arius, fikirlerini 318 ile 319 yılları arasında yaymaya başlayınca o dönemde piskopos olan Alexander bir toplantı tertip edip Arius ve karşıtlarının bu toplantıda tartışıp anlaşmaya varmasını sağlamaya çalışmıştır. Fakat toplantıda herhangi bir anlaşmaya varılamamıştır. Bu nedenle piskopos Alexander bir sinod düzenlemiş ve Arius ve arkadaşlarına fikirlerinden dönme çağrısı yapmıştır. Arius de buna olumsuz yanıt verince kilise, Arius ve arkadaşlarını aforoz etmiş ve İskenderiye’den sürmüştür.³⁶⁶ Arius kiliseden aforoz edildikten sonra pes etmemiş arkadaşlarına mektuplar yazarak kendisinin haksız bir şekilde mahkûm edildiğini bildirmiştir. Bununla birlikte bu dönemde Kayserialı Eusebius ve Nicomedialı Eusebius’un yanına sığınmış³⁶⁷ ve onları görüşleri konusunda ikna etmiştir. Aynı zamanda diyar diyar gezerek kendi fikirlerini halka anlatmış ve kendi düşüncelerini içeren *Thalia* adlı eserini yazmıştır.³⁶⁸

Konstantin’in yaşanan bu tartışmadan 324 yılında haberi olmuş ve sorunu halletmek için İskenderiye’ye güvendiği Kurtuba piskoposu Hosius’u iki ayrı mektupla birlikte yollamıştır. Konstantin, Hosius’la beraber Alexander ve de Arius’a gönderdiği mektupta, ikisi arasındaki ihtilafı, imanla ilgili tali bir mesele hakkındaki bir anlaşmazlığın aşırı büyütülmesi olarak görür.³⁶⁹ Ona göre mesele büyütüldüğü kadar önemli olmayıp bir ayrılığı da gerektirmemektedir. Konstantin’in gönderdiği mektuptaki ana düşünce budur. Dolayısıyla böyle nedenlerle halkı ihtilafa düşürmenin yanlış olduğunu belirtir.³⁷⁰

³⁶⁴ Bilal Baş, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), s. 36.

³⁶⁵ Baş, *a.g.e.*, s. 36.

³⁶⁶ Baş, *a.g.e.*, s. 37.

³⁶⁷ Kaçar, *Geç Antikçağda Hıristiyanlık*, s. 62.

³⁶⁸ Baş, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük*, s. 37.

³⁶⁹ Konstantin’in gönderdiği mektubun aslı için bkz. Eusebius, *Life of Constantine*, s.116-119.

³⁷⁰ Kaçar, *Geç Antikçağda Hıristiyanlık*, s. 63.

Hosius İskenderiye'ye gitmiş fakat problemi çözmede başarısız olmuştur.³⁷¹ Hosius'un problemi çözememesinin nedeni Alexander'ın tarafını tutup Aryüsçüleri baskı altına almasından dolayı birliği sağlayamamasıdır, denmiştir.³⁷² Bütün çabalara rağmen çözülemeyen problem Konstantin tarafından ekümenik bir konsilin düzenlenmesi gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır.³⁷³ Önce Ankara daha sonra ise karar değiştirilerek İznik'te toplanmak üzere bir konsil düzenleme kararı alınır. Konstantin, katılacak bütün piskoposları İznik'e davet edip bütün masrafları kendisinin karşılayacağını bildirmiştir. Konsile 200 ile 300 arasında piskoposun katıldığı belirtilmektedir. Papa Sylvester toplantıya katılmaz ve kendi yerine iki elçisini gönderir.³⁷⁴

20 Mayıs 325 tarihinde Konstantin kendisi için yapılmış ve bütün bir toplantıya hâkim bir konuma yerleştirilmiş kürsü üzerinde imparatorluk kaftanını giymiş bir şekilde açılış konuşmasını yaparak konsili başlatır. İmparator, onursal başkan olarak bazı oturumlara bizzat başkanlık yapar.³⁷⁵ Konuşmasında kilise içinde birliği vurgular ve ayrışmadan duyduğu üzüntülerini dile getirir. Konstantin, aynı zamanda özgür bir tartışma ortamı oluşturduğunu da konuşmasında belirtir.³⁷⁶ İznik Konsili'nde farklı yörelerinden gelmiş piskoposlar yüzyıllar süren işkence döneminden sonra imparatorluk tarafından masraflarının karşılanması ile davet edilmeleri onlar için büyük bir mutluluk kaynağı olmuştur. Bu sevinçle toplantıya gelen taraflar kendi görüşlerini bir uzlaşma içinde sunma düşüncesinde olmuşlardır, fakat Aryüsçüler görüşlerini açıkladıktan sonra bütün ipler kopmuş ve piskoposlar arasında gerginlikler başlamıştır.³⁷⁷

Aryüsçülerin bu kadar ihtilafa sebep olan görüşlerini soracak olursak? Her şeyden önce Arius'un Tanrı anlayışı diğerlerinden farklıydı. Ona göre Tanrı yalnızca bir taneydi doğmamıştı, doğurmamıştı, başı ve sonu yoktu. Oğul ise babadan farklıydı ve onunla aynı özden (ousia) değildi. O Tanrı değildi. Sadece Tanrının ilk yarattığıydı. Yani o

³⁷¹ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 47.

³⁷² Kaçar, *a.g.e.*, s.63.

³⁷³ Baş, *a.g.e.*, s. 38. Ayrıca bkz. A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 67.

³⁷⁴ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 47.

³⁷⁵ Kaçar, *a.g.e.*, Turhan Kaçar, s. 74.

³⁷⁶ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 48.

³⁷⁷ David F. Wright, "Konseyler ve İnanç Bildirgeleri", Ed. Tim Dowley, Pat Alexander, *Hıristiyanlık Tarihi, 166-189*, çev. Sibel Sel, Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, s. 165-166.

ezeli değildi ve sonradan yaratılmıştı. Tanrı İsa'yı yarattıktan sonra ona dünyayı yaratma yetkisi vermiş o da Tanrının verdiği güçle mahlûkatı yaratmıştı. Onun asıl görevi insanlarla Tanrı arasında bir aracı görevi görme durumudur. Kutsal Ruh, İsa tarafından yaratılmıştır ve ondan aşağı derecededir.³⁷⁸ Arius'un bu görüşlerine İskenderiye'den gelen Alexander ve Athanasius tarafından şiddetle karşı çıkmıştır. Bu iki piskoposla birlikte konsildeki piskoposların çoğu Arius'un bu görüşünü onaylamamışlardır. Nicomedia'lı Eusebius her ne kadar Arius'un görüşlerini destekleyici açıklamalar yapmışsa da diğer piskoposlar tarafından bunlar da kabul görmemiştir. Kayserialı Eusebius da her ne kadar Arius'un görüşünü destekliyorsa da bu düşüncelerin kabul görmeyeceğini anlayınca kendisi iki görüşü de içine alabilecek orta noktada yeni bir kredo ortaya atmıştır.³⁷⁹ Kayserialı Eusebius, bu orta yolu benimseyen kredoyu piskoposlara sunmuş fakat Alexander ve taraftarları bunu da kabul etmeyerek hali hazırda İznik Kredosu dediğimiz metni ortaya atmışlardır. Bu kredoda baba ile oğlunun aynılığı kesin bir şekilde vurgulanmış ve aynı özden olduğu karara bağlanmıştır.³⁸⁰ Daha sonra bu kredo 5 kişi hariç konsilde bulunan diğer bütün piskoposlar tarafından imzalanmıştır. Konstantin, birliği sağlamak için bunu özellikle yapmıştır. Sürgüne gönderilenler arasında Arius ve onun güçlü destekleyicisi Nicomedialı Eusebius da vardır.³⁸¹ İznik Kredosu şu ifadeleri içermektedir:

“Göğün ve yerin, görünen ve görünmeyen kâinatın yaratıcısı, kadir-i mutlak tek bir baba Tanrıya; Tanrının biricik oğlu, tek bir Rab İsa Mesih'e, yegâne doğrulmuş, babanın özünden (ousia) doğmuş, Tanrıdan Tanrı, nurdan nur, gerçek Tanrıdan gerçek Tanrı olduğuna, tevlid edildiğine, yaratılmadığına, baba ile aynı özden (homoousius) olduğuna, gökte ve yerde bulunan her şeyin onun vasıtasıyla yapıldığına, biz insanlar ve bizim kurtuluşumuz için semadan indiğine, bedenleştiğine ve insan olduğuna (çarmıha gerilerek) ıstırap çektiğine, üçüncü gün

³⁷⁸ Baş, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük*, s. 39.

³⁷⁹ Mustafa Sinanoğlu, “Hıristiyan ve İslam Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dini Toplantı: İznik Konsili”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 1-16, Sy:6, 2001, s. 9.

³⁸⁰ Baş, *a.g.e.*, s. 49-50.

³⁸¹ Baş, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük*, s.54. Ayrıntılı bilgi için bkz. Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 313- 316.

mezardan dirildiğine ve göğe yükseldiğine, ölüleri ve dirileri yargulama üzere geri geleceğine ve Kutsal Ruh'a inanırız.”³⁸²

Konstantin toplantının başında sessizliğini korumuş herhangi bir görüş dile getirmemiş ve toplantıda ağırlığın hangi tarafta olacağını beklemiştir. Daha sonra ise ağırlığın Arius karşıtları tarafından sağlandığını görünce de bu kredonun icbari bir şekilde kabul edilmesi yoluna gitmiştir. Zira onun amacı kilise birliğini sağlamaktır.³⁸³

Konstantin ileriki yıllarda Arius'u kiliseye kabul etmişse de bunun ne zaman olduğu tartışmalıdır. Bazıları 327 yılında ikinci bir İznik Konsili'nde Arius'un kiliseye kabul edildiğini düşünür.³⁸⁴ Bazıları ise Arius'un 335 yılında Tyre veya Kudüs konsillerinde kiliseye kabul edildiğini belirtirler.³⁸⁵ Arius kiliseye kabul edildikten sonra İskenderiye'ye dönmesi gerektiği halde Athanasius'un istememesi nedeniyle dönememiştir. Bu tarihten sonra memleketi Libya'da yaşamaya başlamıştır. Bir süre sonra Arius, Konstantin'e mektup yazarak kendisine İskenderiye'ye dönüşünde yardım etmesini aksi takdirde Libya'da bağımsız bir kilise oluşturacağıyla alakalı bir mektup yazınca Konstantin kızar ve Arius'a ait bütün metinlerin yakılmasını emreder. Ayrıca onun metnini üzerinde taşıyanların idam edileceğine dair bir ferman yayınladığı iddia edilmektedir.³⁸⁶ Fakat Konstantin'in İznik kredosundan sonra Arius taraftarlarına yaklaşımı düşünüldüğünde anlatılan bu hadisenin gerçek bir hikâye olduğu ciddi anlamda şüpheli hale gelmektedir.

İznik Konsili'ni her ne kadar kâğıt üzerinde Arius karşıtları kazanmışsa da olayların sonraki gidişatına bakıldığında zaman Arius ve taraftarları imparatorlukta hâkim konumdadır. Zira iki Eusebius, Konstantia ve diğer pek çok etkili kişi Arius'un tarafındaydı. Aynı zamanda Aryüsçülerin baskın olmasında diğer bir etkenin pagan kökenli Hıristiyanların teolojik benzerlik nedeniyle Arius'u desteklemeleridir denmektedir.³⁸⁷

³⁸² Sinanoğlu, “Hıristiyan ve İslam Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dini Toplantı: İznik Konsili”, s.9.

³⁸³ Baş, *a.g.e.*, s. 55-56.

³⁸⁴ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 50.

³⁸⁵ Baş, *a.g.e.*, s. 38.

³⁸⁶ Kaçar, *Geç Antikçağda Hıristiyanlık*, s. 64.

³⁸⁷ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 68. Ayrıca bkz. Bilal Baş, *Aryüsçülük*, s. 57.

İzник Konsili'nden sonra on yıl boyunca Aryüsçüler ve karşıtları sürekli bir çekişme içinde olmuş bu çekişmelerin sonucu İmparatorun emriyle 335 yılında Tyre konsili düzenlenmiştir. İmparatorun amacı yine karışıklığı önleyip birliği sağlamaktır. Bu konsilde Arius taraftarları tarafından Athanasius'a karşı çok çeşitli iddialar öne sürülmüştür. Bu sinodda Athanasius her ne kadar kendini aklamışsa da sinodun sonunu beklemeden imparatorun yanına kaçması onun suçlu bulunmasına neden olmuştur. Athanasius İmparatora şikâyetini bildirdikten sonra imparator konsildeki piskoposları çağırtmıştır. Fakat onlar Athanasius hakkında başka iddialar da öne sürünce Konstantin Athanasius'u sürgüne göndermek zorunda kalmıştır.³⁸⁸

İzник Konsili'nin bu problemler dışında başka toplanma sebepleri de olduğu söylenmektedir. Mesela bunlardan bir tanesi İskenderiye'de sorun teşkil eden Meletianizm³⁸⁹ probleminin çözülmesidir. Bunun dışında İskenderiye'de Hıristiyanlar arasında paskalya bayramının ne zaman kutlanacağı ile alakalı bir tartışma vuku bulmuştur. Bazı Hıristiyanlar bu bayramın Yahudilerle aynı tarihte kutlanması gerektiğini bildirirlerken diğer bazıları ise Hıristiyanlara ait olan başka bir tarihte kutlanması gerektiğini söylüyorlardı. Bu da konsilde konuşulan konulardan biriydi.³⁹⁰ Bununla birlikte İzник Konsili Konstantin'in imparatorluğunun yirminci yılı anısına toplandığı da söylenmektedir.³⁹¹ Son olarak İzник Konsili'nin toplanmasının önemli bir nedeninin de Konstantin'in Roma dünyasının tek hâkimi olmasından sonra Hıristiyanlığa verdiği desteğin geniş çaplı bir katılımı ile ilan edilmesi, aynı zamanda bu

³⁸⁸ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 50-51.

³⁸⁹ Meletianizm: Hareketin kurucusu Likopolisli Meletius'dur. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmiyorsa da 325 yılından sonra öldüğü kabul edilmektedir. Hayatıyla alakalı malumat az ve karışıktır. Önceleri İskenderiye piskoposu Peter'in yardımcısı iken Diocletian döneminde Peter ile birlikte hapse atıldığı söylenmektedir. Meletius önceleri işkence dönemlerinde zorla Hıristiyanlıktan dönenlerin bir daha cemaate alınmayacağını savunurken daha sonra bu görüşünün tersine bu tip insanların cemaate kabul edilmesi gerektiğini savunmuş ve bu düşünce üzerine Meletianizm akımını başlatmıştır. Meletius bu arada Likopolis piskoposu olmuş, zamanla taraftar toplamış ve Hıristiyanlar içinde dinden dönenleri tekrar kiliseye kabul etmesiyle meşhur olmuştur. Bu düşüncesi nedeniyle eski arkadaşı piskopos Peter onun Hıristiyanlar içerisindeki huzuru bozduğunu söylemiştir. Bu problem 325 yılında yapılan İzник Konsili'nde görüşülmüş, konsil sonucunda Melitius önceki pozisyonunu korurken bazı yetkileri elinden alınmıştır. Bu akımdakiler genel itibarıyla Aryüsçüdürler ve bu dönemde onlarla birlikte hareket etmişlerdir. Hatta Arius'u Meletius'un diyakoz olarak atadığı iddia edilmektedir. Bu akım 5. yy'a kadar devam etmiş sonra kaybolmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. L. W. Barnard, "Athanasius and the Melitian Schism in Egypt", *The Journal of Egyptian Archaeology*, 181-189, 1973, LIX, 181-185.

³⁹⁰ Baş, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük*, s. 46.

³⁹¹ Kaçar, *Geç Antikçağda Hıristiyanlık*, s. 64.

toplantıda imparatorun ve imparatorluğun ihtişamının detaylı olarak ortaya konulmasıdır, denilmektedir.³⁹²

Konsille alakalı tarihi süreç anlatıldıktan sonra şimdi yaşanan bu hadiselerin analizine geçebiliriz. Konstantin kiliseyi ilgilendiren bir konuya neden müdahale etme gereği duymuştu? Buna iki şekilde cevap verilebilir. 1-Dini endişeleri müdahil olmasının gerektirmişti. 2- Kiliseyi kendi politik amaçları için kullanmak maksadıyla müdahale etmek zorunda kalmıştı. Bu iki cevabın da doğru olması veya doğruluk payı taşıması muhtemeldir. Konstantin'in bir devlet başkanı olarak hem dine hem de siyasete müdahil olması o dönemde din-siyaset ayrımının henüz tam olarak oluşmamasına bağlıdır.³⁹³

Konsiller sadece kilisenin bir sorunu değil, aynı zamanda devletin de bir sorunu olmuştur. Dolayısıyla imparator toplantı yerinin tespitinden, konsilde görev alacak devlet görevlilerinin belirlenmesine kadar her alanda belirleyici bir fonksiyon icra etmiştir.³⁹⁴ Konstantin'in konsil öncesinde, konsil sırasında ve sonrasında konuyla alakalı verdiği tepkiler onun konuya nasıl yaklaştığını gözler önüne sermektedir. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki Konstantin'in tartışmadan haberi olduğu ilk zamanda Alexander ve Arius'a gönderdiği mektupta aralarında küçük görüş farklarının olabileceğini bunun ayrılmaya sebep olmaması gerektiğini, filozofları kendilerine örnek alabileceklerini bildirmiş, aynı zamanda bu tartışmadan duyduğu rahatsızlığı da dile getirmiştir.³⁹⁵ Konstantin bu tartışmanın imana müteallik bir tartışma olmadığını kişisel çıkarlar nedeniyle ortaya çıkmış kelimeler üzerinde cereyan eden bir tartışma olduğunu düşünmüştür.³⁹⁶ Bu ifadelerden Konstantin'i ilgilendiren şeyin meselenin teolojik boyutu değil tamamen siyasi boyutu olduğu rahatça anlaşılmaktadır.³⁹⁷ Zira o bütün piskoposların bir konu üzerinde ittifak etmelerini istiyordu. Çünkü bu, kilise birliğini sağlayacaktı.³⁹⁸ İmparator için önemli olan İsa ile baba arasındaki ilişkiyi tanımlanırken hangi terimin kullanılması gerektiği değil hangi terimin daha geniş tabanlı bir birlik

³⁹² Kaçar, *a.g.e.*, s. 71.

³⁹³ Kaçar, *a.g.e.*, s. 78.

³⁹⁴ Kaçar, *a.g.e.*, s. 70.

³⁹⁵ Drake, "The Impact of Constantine on Christianity", s. 124.

³⁹⁶ Baş, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük*, s. 46.

³⁹⁷ Baş, *a.g.e.*, s. 45.

³⁹⁸ Baş, *a.g.e.*, s. 46.

yaratacağıydı.³⁹⁹ Aynı zamanda şu da çok rahatlıkla anlaşılabilir ki imparator meselenin teolojik boyutuyla alakalı eksik şeyler bilmektedir veya en azından bunun ne kadar önemli bir fark olduğunu kavrayamayacak kadar dini bilgisi yetersizdir.

Son olarak söylenebilecek şey Konstantin'in İznik konsili ile alakalı kendisiyle gurur duymasıdır. Zira ortak bir kredonun çıkmasını bir başarı olarak görmektedir.⁴⁰⁰ Fakat yukarıda da ifade edildiği üzere Arius problemi İznik sonrası sona ermemiş aksine iki taraf arasındaki çekişmeler uzun yıllar sürmüş İmparator bu problemle ilgilenmeye devam etmiştir. Ele aldığı konuyu nihai olarak çözüme kavuşturamamış olsa da İznik Konsili'nin, Roma devletinin Hıristiyanlaştırılmasındaki en önemli adımlardan biri olarak tarih sahnesinde yerini aldığı kesin olarak söylenebilir.⁴⁰¹

3.4. Konstantinapol'ün İnşası

Konstantin adım adım hayal ettiği Hıristiyan imparatorluğunu kurarken bir taraftan da bu süreçte kendisi için gereken siyasi ve sosyolojik altyapıyı da oluşturmaya çalışıyordu. Bu sürecin önemli bir adımı olarak da Roma'dan farklı yeni bir başkent kurmayı düşündü. Konstantin'in Roma dışında yeni başkent kurmak istemesinin bazı sebepleri vardı. Zira Roma'daki aristokrat aileler ve senatodaki insanlar pagan dinine mensuptu. Başkenti buradan taşıyarak onların gücünü kırmak istiyordu.⁴⁰² Aynı zamanda Konstantin, güçlü bir otorite tesis etmek istiyordu. Bu güçlü otoriteye sahip olmak ancak senatodan bağımsız yeni bir şehir ile mümkün olabileceğini düşünmekteydi.⁴⁰³ Zira hem siyasi hem de dini anlamda sadece kendisinin etkin olabileceği Roma'nın dışında bir mekân olmalıydı.⁴⁰⁴ Bu düşüncesini gerçekleştirmek için harekete geçti. İşi çok zordu çünkü önceki imparatorlar da hep doğuya ilgi duymuşlar ancak Roma dışında doğuda bir başkent kurmaya teşebbüs bile edememişlerdi. Mesela Diocletian Nicomedia'yı kendisine mesken edinmiş fakat orayı başkent yapmaya kalkışmamıştı veya en azından böyle isteği olsa dahi bunu

³⁹⁹ Turhan Kaçar, *Geç Antikçağda Hıristiyanlık*, s. 83.

⁴⁰⁰ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 49.

⁴⁰¹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 44.

⁴⁰² Gonzalez, *The Story Of Christianity*, I, s. 123.

⁴⁰³ Smith, *Constantine The Great*, s. 259.

⁴⁰⁴ Ramsay Macmullen, *Constantine*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1969, s. 142.

başaramamıştı. Sadece Diocletian değil Maximian Sirmium’u, Galerius Selanik’i başkent yapmak istemişler fakat başaramamışlardı.

Konstantin’in Kutsanmış Şehri adlı kitabın yazarı Önder Kaya Konstantinapol şehrinin kurulması ile alakalı şunları söyler:

“Tarihsel süreç içinde Roma imparatorları devletin uğradığı zaafılara karşı bir tedbir olarak veya bazı durumlarda askeri harekâtları kolaylaştırmak amacıyla kendilerine ikinci bir merkez arayışına girmişlerdir. Mesela Sezar’ın bu nedenle İskenderiye’yi kendisine merkez edinmeye çalıştığı belirtilir. Diocletian için de İzmit olduğu söylenmektedir. Fakat (Konstantin’e kadar) hiçbir imparator radikal bir kararla kendisine yeni bir başkent tasarlama yoluna gitmemişti.”⁴⁰⁵

Konstantin’in Konstantinapol’ü kurmasının yukarıda belirtildiği üzere en önemli nedenlerinin başında Hıristiyanlığın tesisi ile alakalı sebepler gelmektedir. Konstantin, yeni bir şehir kurup orayı Hıristiyanlığın merkezi yapmayı hedefliyordu. Konstantin Byzantium’u “Yeni Roma” yapmak için kollarını sıvadı.⁴⁰⁶ Burada kullanılan Roma kelimesinin bilinen Roma değil, başkent anlamına geldiği açıktır. Konuyla alakalı merak edilen sorulardan bir tanesi de Konstantin neden Byzantium’u seçti? Konstantin’in hangi şehri başkent yapacağı konusunda çok tereddüt yaşadığı belirtilir. İhtimaller arasında doğduğu yer olan Niş, Belgrad, Sofya ve Nicomedia gibi şehirler vardır. Fakat o Byzantium’u tercih etmiştir. Bunun en önemli nedenleri arasında Byzantium’un bulunduğu jeopolitik ve coğrafi konumun etkili olduğu belirtilir.⁴⁰⁷ Gerçekten de Byzantium’un bulunduğu fiziki ve tarihi konum birçok kişi tarafından biliniyordu. Zira orası dünyada eşine az rastlanır özelliklere sahipti. Bulunduğu jeopolitik konum, denizlere hâkimiyeti, medeniyetler arasında bir köprü olması, hem doğunun hem de batının merkezlerine yakınlığı onu Konstantin için cezbedici kılmıştır.⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ Önder Kaya, *Konstantin’in Kutsanmış Şehri*, Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s. 26.

⁴⁰⁶ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 60.

⁴⁰⁷ Smith, *Constantine The Great*, s. 260.

⁴⁰⁸ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 69.

Byzantium şehri yaygın efsaneye göre ilk defa bir Magara kolonisi olarak Byzas önderliğinde M.Ö. 659 tarihinde kurulmuş, ismini kurucusu Byzas'tan almıştır.⁴⁰⁹ Coğrafi konumu ve stratejik önemi nedeniyle devletlerin hep ilgisini çekmiştir. Tarihi süreçte Byzantium'u sırasıyla Traklar, Yunanlılar, Spartalılar ve son olarak Romalılar yönetmiştir.⁴¹⁰ Asya ile Avrupa arasında köprü olması, merkezi yerlerin tam ortasında yer alması ulaşım olanaklarına konum itibarıyla çok uygun olması orasını tarihte hep bir cazibe merkezi haline getirmişti.⁴¹¹

A. Vasiliev, tarihçi Sozomen'in Konstantin'in Byzantium'u seçmeden önce başka bir şehir düşündüğünü fakat Tanrının bir gece Konstantin'in rüyasına girip ona Byzantium'u ilham ettiğini söylediğini bildirir. Bu olaydan sonra da Konstantin'in Byzantium'u seçtiğini iddia eder.⁴¹² Bir başka iddia ise daha ilginçtir. Zira daha önce Licinius'un topraklarına dâhil olan Byzantium, Konstantin savaşı kazandıktan sonra zaferin sanki bir sembolü veya alametiymiş gibi Konstantin'in kasti olarak Byzantium'u tercih ettiği de iddialar arasındadır.⁴¹³ Jacob Burckhardt ise Konstantin'in Byzantium'u seçmesinde jeopolitik önemin yanında siyasi ve sosyolojik etkenlerin de önemli olduğunu belirtir.⁴¹⁴

Konstantinopol'ün inşasına bir rivayete göre 324, başka bir rivayete göre ise 325 yılında başlanmış ve 11 Mayıs 330 tarihinde şehrin açılışı haftalarca süren bir merasimle yapılmıştır.⁴¹⁵ Konstantin'in yeni şehrin sınırlarını nasıl belirlediği ile alakalı anlatılan hikâye çok çarpıcıdır. Önceki kentin sınırları dar olduğundan Konstantin sınırları genişletmek için bayağı bir yürümüş, yanındaki adamı Konstantin'e daha nereye kadar yürüyeceklerini sorduğunda Konstantin de "Beni yürüten bana dur diyene kadar" diye cevaplamıştır.⁴¹⁶ Bu olay Konstantin'in Milvian vizyonundan sonra ikinci bir vizyon gördüğü ve şehrin kuruluşunda ilahi bir talep ve yardım aldığı iddialarını gündeme

⁴⁰⁹ Işın Demirkent, "İstanbul", *DİA*, XXIII, 205.

⁴¹⁰ Demirkent, *DİA*, XXIII, 205.

⁴¹¹ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 59.

⁴¹² Vasiliev, *a.g.e.*, s. 71.

⁴¹³ Smith, *Constantine The Great*, s. 260.

⁴¹⁴ Burckhardt, *The Age of Constantine The Great*, s. 345.

⁴¹⁵ Kaya, *Konstantin'in Kutsanmış Şehri*, s. 27.

⁴¹⁶ Smith, *Constantine The Great*, s. 265.

getirmiş fakat tarihçilerin çoğu bunun bir efsaneden ibaret olduğunu düşünmüşlerdir. Bu hikâye 4. ve 5. yüzyıllarda yaşamış ve kilise tarihini yazmış tarihçi Philosorgius tarafından rivayet edilmiştir.⁴¹⁷

Konstantin Byzantium’u başkent yapabilmek için bütün imkânları kullanmış ve şehrin her yerinde bir inşaat faaliyeti başlatmıştır. Sütunlar, anıtlar, kiliseler ve diğer başka inşaatlar... Şehrin yapımına bol para harcanmış ve hiçbir lüksten kaçınılmamıştır. Hatta bu kadar harcama tepkilere neden olmuştur.⁴¹⁸ Çünkü o kadar çok para harcanmış ki imparatorluk kasasının bu nedenle çok sarsıldığından söz edilmektedir.⁴¹⁹

Konstantin, yeni bir şehir inşa edeceğinden bu şehri kendi zevkine göre oluşturabilirdi. O da istediği yere bulvar, cadde, meydan ve hipodrom yapmıştır. Ayrıca Konstantin, örneğin Gotlara karşı kazandığı zaferin ansısına bir anıt diktirmişti. Şu anda Sultanahmet Camii’nin olduğu yere imparatorluk sarayını yaptırmıştır. Saraydan bakıldığı zaman hem Ayasofya’nın bugünkü bulunduğu yer hem de hipodrom yani bütün merkezi yerler görülebiliyordu.⁴²⁰ Konstantin, şehri kurduğu zaman kendisinden önceki yapıları da onarmış onları daha da güzelleştirmiş ve onlara kendi ismini vermiştir.⁴²¹ Aynı zamanda şehri güzelleştirmek için İskenderiye, Atina ve Roma’dan pek çok abideyi özellikle getirtmiştir.⁴²²

Şehrin dikdörtgen bir planda yapıldığı söylenir. Şehrin her tarafı heykellerle ve yapılarla donatılmıştır.⁴²³ Konstantin ayrıca eski Severan kapısının önüne yuvarlak veya elips şeklinde bir forum inşa ettirmiştir. Ayrıca oradaki meydanın ortasına kendi sütununu diktirmiştir. Bu sütunla alakalı tarihçiler farklı hikâyeler anlatmıştır. Pohlsander tarihçi Sokrates’den nakille Konstantin’in Helena’nın Kudüs’te bulduğu İsa’nın çarmıha gerildiği haçın bir parçasını buraya gömdüğünü belirtir.⁴²⁴ Konstantin’in diğer bir

⁴¹⁷ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 61.

⁴¹⁸ Smith, *a.g.e.*, s. 268.

⁴¹⁹ Kaçar, “Origo Constantini Imperatoris İmparator Constantinus’un Yükselişi”, s. 149.

⁴²⁰ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 63-64.

⁴²¹ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 65.

⁴²² Kaya, *Konstantin’in Kutsanmış Şehri*, s. 29.

⁴²³ Smith, *a.g.e.*, s. 269.

⁴²⁴ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 65.

önemli yapısı "Milion" sütunudur. Günümüzde sadece Milion taşı kalmıştır. Bu taş o dönemde şehrin diğer şehirlere uzaklığının ne kadar olduğunu belirten bir taştır. O taştan bir tane de Roma'da vardır. Diğer bir önemli yapı ise Kutsal Havariler Kilisesi'dir. Bu kiliseyle alakalı tarihçiler arasında iki görüş vardır. Bazıları onun Konstantin tarafından yaptırıldığını ya da en azından o dönemde yapımına başlandığını söylemektedir. Diğer bazıları ise o kilisenin II. Konstantius döneminde yapıldığını söylerler.⁴²⁵ Ayrıca Konstantin'in emriyle Ayasofya Kilisesi'nin ilk hali de yapılmaya başlanmış fakat Konstantin'in ömrü onu görmeye yetmemiştir. Bu yapının üstü ahşapla örtülü uzun bazilika şeklinde olduğu ifade edilmektedir.⁴²⁶ Günümüzde İstanbul'daki Ayasofya Camii Konstantin'in yapımını emrettiği kilisenin daha da büyütülerek ve süslenerek oluşturulmuş halidir denilmektedir.⁴²⁷ Fakat bu yapının Konstantin döneminde temelinin atılmasına rağmen ancak oğlu Konstantius döneminde bitirilebildiğini düşünenler de vardır.⁴²⁸

Kayserialı Eusebius da Konstantin'in şehirde birçok yapı inşa ederek oraya çok özel bir önem verdiğini belirtir.⁴²⁹ Kayserialı Eusebius aynı zamanda Byzantium'u pagan kalıntılarından temizlediğini, her türlü batıl inancı yok ettiğini söyler.⁴³⁰ Konstantin kendi şehrinde inşaat faaliyetlerini tamamladığı zaman 11 Mayıs 330 yılında Konstantinopol'ün açılışı yapılmıştır.⁴³¹ Açılış gününün belirlenmesini ise Konstantin'in daha sonra öldüreceği pagan kâhin Sopater yapmıştır. Günün anısına Hıristiyanlığı sembolize eden üzerinde haç işaretleri de bulunan paralar basılmıştır.⁴³²

Konstantinopol'ün Roma'ya benzeyen birçok yönü vardı. İki şehir de yedi tepe üzerine kurulmuştu ve 14 yönetim merkezi vardı. Aynı şekilde şehri yöneten bir senato da vardı. Fakat bu senatonun üyeleri Roma'daki senatodan rütbe bakımından aşağıydılar.

⁴²⁵ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 65.

⁴²⁶ Ahmet Akgündüz, Said Öztürk, Yaşar Baş, *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2005, s. 77.

⁴²⁷ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 65.

⁴²⁸ Semavi Eyice, "Ayasofya", *DİA*, IV, 207.

⁴²⁹ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 140.

⁴³⁰ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 140.

⁴³¹ MacMullen, *Constantine*, s.146.

⁴³² Pohlsander, *a.g.e.*, s. 62.

Roma'nın aksine Konstantinapol'de bir değil iki senato binası vardı. Burada yaşayan insanlar Roma'dakiler gibi devlet tarafından tahıl yardımı alıyorlardı.⁴³³

Konstantin'in belirlediği İstanbul'un sınırlarını bugün tespit etmek çok zor olsa da insanlara teşvik edici ve çekici teklifler sunmasından dolayı nüfusunun 200.000'den fazla olduğu belirtilmektedir.⁴³⁴

Konstantin, Konstantinapol için birçok yapı inşa ettiği halde o dönemden kalma pek de bir yapı kalmamıştır. Kalan yapılardan en önemlilerinden biri Sultanahmet meydanında bulunan Yılanlı ya da Burma Sütun'dur. Aynı zamanda şuan Topkapı sarayının Bab-u Hümayun kapısından girince sol taraftaki Aya İrini Kilisesi de Konstantin döneminden kalma eserler arasında zikredilmektedir.⁴³⁵

Konstantin, yukarıda zikredilen Byzantium'un siyasi ve ekonomik tüm avantajlarını kullanmıştır. Bütün ticaret yollarını kontrolü altına almıştır. Aynı zamanda Konstantin cihanın merkezini Byzantium yaparak Hıristiyanlığın yayılmasına müsait bir muhit yaratmıştır. Konstantin sonrasında da Byzantium imparatorluğun ekonomik, siyasi ve kültürel merkezi olmuştur.⁴³⁶ Roma'nın önemi ve nüfuzu durmadan gerilerken yeni başşehir önüne geçilemez bir şekilde büyümüştür. Kuruluşunun üzerinden daha yüzyıl geçmeden Roma'dan daha fazla nüfusa sahip olup 6. Yüzyıl içinde herhalde yarım milyonluk bir nüfusa ulaşmıştır.⁴³⁷ Bunda tabii ki 395 yılında Roma'nın ikiye bölünmesinden sonra Bizans diye bilinen Doğu Roma'nın başkenti olması da önemli etkindir, diyebiliriz.

3.5. Kiliselere Yardım ve Yeni Kiliselerin Yapılması

Konstantin artık açık açık Hıristiyanları tolere etmekle yetinmeyip imparatorluk içerisinde yaşayan diğer halklara nazaran Hıristiyanlara daha çok önem veriyordu. Hıristiyanlara verilen bu desteğin önemli göstergelerinden bir tanesi de Konstantin'in

⁴³³ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 62.

⁴³⁴ Pohlsander, *a.g.e.*, s. 61. Ayrıca bkz. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 72.

⁴³⁵ Kaya, *Konstantin'in Kutsanmış Şehri*, s. 29.

⁴³⁶ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 72-73.

⁴³⁷ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.42.

Hıristiyanların ibadet yerlerine verdiği önemdi. Zira o hâlihazırda bulunan kiliselere maddi destek verirken birçok yere de yeni kiliseler inşa ettirmiştir.⁴³⁸

Konstantin'in inşa ettiği kiliseler batıyla sınırlı kalmamış imparatorluğun en ücra noktalarına da çokça kilise yapılmıştır. O dönemde yapılan kiliselerin en önemlileri şunlardır:

1. Roma'da Aziz Peter kilisesi ile Lateran Bazilikası,
2. Kudüs'te İsa'nın gömüldüğü yere Kutsal türbe, Zeytin dağına Yükseliş Kilisesi, Beytlehem'e de Doğu kilisesi,⁴³⁹
3. Konstantinapol'de Havariyyun ve Aya İrini kiliseleri,
4. Antakya'da Altın Kilise, bunlar arasında sayılabilir.⁴⁴⁰

Bunların dışında Nicomedia'da ve diğer bölgelerde de yeni kiliseler inşa edilmiştir. Mesela bunlardan bir tanesi Kayserialı Eusebius'un naklettiği Filistin'deki Mamre mabedinin dönüştürülmesiyle ortaya çıkan kilisedir.⁴⁴¹

Konstantin'in etkisi Hıristiyan mabetlerinde de rahatlıkla görülebilmekteydi. Konstantin öncesi Hıristiyanların mabet yerleri çok basitken Konstantin döneminde yapılan kiliseler gayet şaşalı kiliselerdir.⁴⁴² Aynı zamanda bu dönemde Hıristiyan mabetlerde birçok yenilik yapılmıştır. Şöyle ki mabetler imparatorluk protokolünden etkilenmişlerdir. İmparatora saygı ifadesi olarak kiliselerde tütsü kullanılmaya başlanmıştır. Her gün yeni ve şık elbiseler giyen ve kilisedeki ayini yöneten kişiler atanmıştır. Ayrıca şu anda Hıristiyan ibadetlerinde kullanılan bazı işaretler o dönemde imparator girmeden önce ona saygı amaçlı kullanılan el işaretleri olduğu söylenmektedir. Kilisede ilk defa koro halinde ilahi okuma töreni de yine bu dönemdeki yeniliklerdendir.⁴⁴³

⁴³⁸ Eusebius, *Life of Constantine*, s. 110.

⁴³⁹ Eusebius, *a.g.e.*, s. 137.

⁴⁴⁰ Keresztes, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, s. 178.

⁴⁴¹ Eusebius, *a.g.e.*, s. 140.

⁴⁴² Gonzalez, *The Story Of Christianity*, I, s. 125.

⁴⁴³ Gonzalez, *a.g.e.*, I, s. 125.

Konstantin döneminde Kudüs'te yapılan kiliseyle alakalı tarihçilerin rivayet ettiği ilginç bir olay vardır. Konstantin'in annesi hac vesilesiyle Kudüs'e geldiği zaman orada İsa'nın çarpmıha gerildiği haçı bulduğu rivayet edilmektedir. İşte Kudüs'te yapılan bu kilisenin haçın bulunduğu yere yapılan kilise olduğu söylenmektedir.⁴⁴⁴ MS. 70 yılında imparator Titus'un mabedi tahrip etmesinden sonra öneminin azaldığı düşünülen Kudüs, Konstantin döneminde yeni kiliseler yaptırılarak ve oraya çok önem verilerek eski konumuna kavuşmuştur.⁴⁴⁵

Konstantin'in inşa ettiği yapılardan üzerinde durmamız gereken ikinci yapı Konstantinapol'de yaptığı Havariyyun kilisesidir. Konstantin'in kiliseye bu ismi vermesi ve amacı önemlidir. Zira o, 12 havarinin kemiklerini bu kiliseye getirmek istemiş ve bunlar için de kilisede özel bir mekân inşa etmiştir. Fakat bu hayalini gerçekleştirmeye ömrü yetmemiştir. Oğlu Konstantius zamanında Matta'nın ve Andreas'ın kemiklerinin de içinde bulunduğu bazı kutsal kalıntılar getirilmiştir.⁴⁴⁶ Konstantin'in gömülmesi bölümünde de söylendiği üzere Konstantin bu kilisede yer alan ve 12 havari için yapmış olduğu lahitlerin ortasına gömülmüştür. Kalıntıları günümüze ulaşmamış Havariyyun kilisesinin bugün İstanbul'da Fatih Camii'nin olduğu yerde yapıldığı bilinmektedir. Kilisenin üç bölümden ibaret olduğu tahmin edilmektedir. Bunlar Kilise, Şehitlik ve Mezar bölümleridir. İnşaata Konstantin döneminde başlandığı halde 356 yılında Konstantius tarafından bitirilmiştir.⁴⁴⁷ Havariyyun kilisesi ile alakalı anlatılan önemli hadiselerden birisi ise 358 yılında Konstantinapol'de deprem olunca orada yaşayan halk bir aziz olarak gördükleri Büyük Konstantin'in mezar lahдинin çevresinde toplanmalarıdır.⁴⁴⁸

Konstantin yeni kiliseler yapmanın dışında piskoposlara da bazı haklar vermiştir. Yargılama yetkisiyle birlikte rahatça seyahat etmeleri ve birbirleriyle haberleşebilmeleri için imparatorluğun posta servisini onların hizmetlerine sunmuştur.⁴⁴⁹ Aynı zamanda

⁴⁴⁴ Todd, "Constantinus ve Hıristiyan İmparatorluğu", s. 142.

⁴⁴⁵ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 64-65.

⁴⁴⁶ Kaya, *Konstantin'in Kutsanmış Şehri*, s. 33.

⁴⁴⁷ Kaya, *a.g.e.*, s. 30.

⁴⁴⁸ Kaya, *a.g.e.*, s. 33.

⁴⁴⁹ Gonzalez, *The Story Of Christianity*, I, s. 123.

kiliseye miras bırakılmasının önünü açmış ve kiliseye köle azat etme yetkisi vermiştir.⁴⁵⁰

3.6. Konstantin Dönemi İmparatorluk-Kilise İlişkileri ve Otorite Meselesi

Hıristiyanların ve kilisenin kendilerini tolere eden, hatta bununla yetinmeyip kendilerine sürekli her türlü desteği veren Konstantin ile ilişkileri, elbette önceki imparatorlar gibi olmayacaktı. Hıristiyan bir imparator olan Konstantin’le yeni ve pozitif ilişkiler kurulmalıydı. Zira imparatorluğun Hıristiyanlık algısı Konstantin’le değişmişti ve bunun bir karşılığı veya geri dönüşü olmalıydı. Yani Hıristiyanlar da imparatorluğa ve imparatora karşı daha olumlu ilişkiler geliştirmeliydi. Bununla birlikte Konstantin Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra Hıristiyanlar bir otorite problemiyle karşı karşıya kalmışlardı. Tek üstün güç olarak tek Tanrıya inanan bir topluluk olarak Hıristiyanlar, Hıristiyan bir imparatora nasıl bakacaklardı? Bütün âlemlerin Tanrısı olan bir güçle birlikte yeryüzündeki imparatoru nasıl benimseyeceklerdi? İşte bu problem sonucunda bazı Hıristiyan âlimler buna çözüm arayışına girmişlerdir.⁴⁵¹ Bu dönemde kilise, ortamın müsaitliğini de çok iyi bir şekilde kullanarak kendi “Politik Teoloji”sini oluşturmuştur. Bu bölümde bu düşüncenin nasıl oluştuğu, keyfiyeti ve sonuçları ele alınacaktır.

3.6.1. Kayserialı Eusebius ve Kilisenin Konstantin’e Bakışı

Konstantin öncesi kilisenin ve Hıristiyanların imparatorluğa ve yönetime karşı nasıl bir tavır takındıkları konusu birinci bölümde işlenmişti. Burada ise Konstantin döneminde ortaya çıkmış ve bundan sonra kilisenin imparatorluk algısını genel anlamda oluşturmuş yeni bir politik-teolojik sistem üzerinde durulacaktır. Asıl konuya girmeden önce düşünceleriyle ve yazılarıyla bu sistemin altyapısını oluşturmuş olan Kayser piskoposu Eusebius kısaca tanıtılacaktır.

⁴⁵⁰ Jones, *Constantine and The Conversion of Europe*, s. 99.

⁴⁵¹ Harry J. Magoulias, *Byzantine Christianity; Emperor, Church and The West*, Wayne State University, Detroit, 1970, s. 6.

3.6.1.1. Kayserialı Eusebius

Kayserialı Eusebius, apolojist, Kutsal Kitap yorumcusu, kilise tarihçisi olup 260 yılında doğmuş 339 yılında ölmüştür. Hayatının erken dönemiyle alakalı fazla bilgi bulunmamaktadır. Ailesi hakkında da hiçbir şey bilinmez, fakat vaftiz olduğunda Kayser’de olduğu, genç olduğu ve piskoposlar arasına girdiği söylenir.⁴⁵² Kayserialı Eusebius genç yaşlarda öğrenciliğe başlamıştır. Kayser’de Pamphilus’la⁴⁵³ birlikte ömrünü İncil çalışmalarına ve Hıristiyan tarihine adanmıştır.⁴⁵⁴ Pamphilus’la birlikte Hıristiyanlıkla alakalı kitapları toplatıp Kayser’de çok zengin bir kütüphane oluşturmuşlardır.⁴⁵⁵

313 veya 314 yılında Kayser piskoposu olmuştur.⁴⁵⁶ Kayser o dönemde Roma’ya bağlı olan Filistin bölgesinin başkenti ve yönetim merkezi konumundadır. Bütün hayatı boyunca Kayser’de kurduğu kütüphanede Origen ve eserlerini işlemiş ve bu kitaplar üzerine çalışmalar yapmıştır.⁴⁵⁷ Origen’in yolundan giderek Kutsal Kitap yorumu ve metin kritiği yapmıştır. Bu nedenle Origen geleneğinin mirasçısı kabul edilmektedir.⁴⁵⁸

Kayserialı Eusebius bir piskopos olarak ölümüne kadar kilise politikasının oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Bir Origenist olarak Arius ve onun görüşlerini desteklemiştir. Aryüsçülük probleminin çıktığı ilk günlerde Arius’u destekleyen bir yazı kaleme almıştır. Onun Baba ile Mesih arasındaki ilişkiyi açıklarken Origen’in yolundan gittiği

⁴⁵² J. Stevenson, “Eusebius of Caesarea”, *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group Publisher, Washington, 2003, V, 451.

⁴⁵³ Pamphilus: Doğum tarihi kesin olmamakla beraber 3. Yüzyılın ortalarında doğduğu kabul edilmektedir. En yakın arkadaşı ve öğrencisi Kayserialı Eusebius’un Pamphilus’un hayatını konu edindiği kitabı kayıp olduğundan Pamphilus’la alakalı bilgiler daha çok Eusebius’un “Filistin Şehitleri” adlı kitabından alınmaktadır. Kendi memleketindeki evini ve bütün eşyalarını satıp fakirlere dağıttıktan sonra eğitim için çok farklı yerlere gitmiştir. En sonunda Kayser’e yerleşip orada teolojik çalışmalar için bir okul kurup aynı zamanda ulaşabildiği bütün kitapları Eusebius’la birlikte toplayıp kendi döneminde göre gayet büyük bir kütüphane oluşturmuştur. Kendini Kutsal Kitap çalışmalarına adanmıştır. Bunun yanında Origen’in eserleri üzerinde de derin çalışmalar yapmıştır. Bu nedenle Eusebius’la birlikte Origen geleneğinin bir halkası kabul edilmektedir. 309 yılında Diocletian’ın Büyük işkence döneminde şehit olduğu kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. F.J. Bacchus, (1911). “St. Pamphilus of Cæsarea”, *The Catholic Encyclopedia*, Robert Appleton Company, New York, Retrieved May 8, 2014 from New Advent: <http://www.Newadvent.org/cathen/11436b.htm>.

⁴⁵⁴ Timothy D. Barnes, “Eusebius of Caesarea”, *The Expository Times*, , Sy:1, 2009, CXXI, 2.

⁴⁵⁵ Stevenson, *Eusebius of Caesarea*, s.451.

⁴⁵⁶ Robert M. Grant, “Eusebius”, *Encyclopedia of Religion*, Thomson Gale, U.S.A, 2005, V, 2884.

⁴⁵⁷ Barnes, a.g.m., s. 2.

⁴⁵⁸ Grant, a.g.m., s. 2884.

ve iki varlık arasında subordinatist⁴⁵⁹ bir görüş benimsediği görülmektedir.⁴⁶⁰ Hatta bu görüşleri nedeniyle 324 yılındaki Antakya Konsili'nde geçici olarak aforoz edildiği dahi söylenmektedir.⁴⁶¹

Timothy Barnes Kayserialı Eusebius'un tarih boyunca çeşitli nedenlerden dolayı yanlış anlaşıldığını söyler. Zira onun değerlendirilirken pagan ve Yahudi yazarların eserleri kaynak olarak alındığından objektif bilgilerle değerlendirilemediğini belirtir.⁴⁶² Barnes bunların dışında iki sebep daha olduğunu ileri sürer. Birincisi Kayserialı Eusebius'un Konstantin'e çok yakın olduğunun zannedilmesi, ikincisi ise Kayserialı Eusebius'a ait olmayan ve içerisinde felsefi konular işleyen bir kitabın ona atfedilmesi olduğunu söyler.⁴⁶³ Son olarak Barnes, Kayserialı Eusebius'un anlaşılmasıyla alakalı olarak Jacob Burkhardt'ın ilk basımı 1853 yılında yapılmış *Büyük Konstantin Dönemi* adlı kitabın okuyucunun üzerinde bıraktığı olumsuz Eusebius algısının da Eusebius'un anlaşılmasında çok olumsuz bir etki bıraktığını belirtir.⁴⁶⁴

Kayserialı Eusebius, imparatora bu kadar yakın zannedilmesine rağmen Konstantin'le sadece 4 defa görüşmüştür. İlk görüşmesi 325 yılında İznik Konsili'nde, ikinci görüşme 327 veya 328 yılında Arius'u tekrar kiliseye kabul etmek için Nicomedia'da tertip edilen toplantıda, üçüncüsü 335 yılında Tyre Konsili'nde, dördüncü ve son görüşme ise Konstantinapol Konsili'nde olmuştur.⁴⁶⁵

Kayserialı Eusebius'un farklı alanlarda kitapları olmasına karşın en önemlileri *Historia Ecclesiastica* (Church History) ile *Vita Constantini* (Life of Constantine)'dir.

Kayserialı Eusebius Konstantin'in ölümünden sonra çok yaşamamış, 31 Mayıs 339 yılında ölmüştür. Kayserialı Eusebius'un konumuzla alakalı en önemli metni

⁴⁵⁹ Subordinatist: İki güç arasında derecelendirme yapan kimse. Şöyle ki bu kelime Tanrı ile İsa'nın eşit olmadığını İsa'nın derece olarak Tanrıdan daha aşağıda bir konumda olduğunu kabul eden kimseler için kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. P. J. Hamell, "Subordinationism", *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group Publisher, Washington, 2003, XIII, 566-67.

⁴⁶⁰ Barnes, a.g.m., s. 3.

⁴⁶¹ Turhan Kaçar, "İznik Konsili'nde İmparator ve Piskoposlar", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 66-69, 2004, XXII, 68.

⁴⁶² Barnes, a.g.m., s. 1.

⁴⁶³ Barnes, a.g.m., s. 1.

⁴⁶⁴ Barnes, a.g.m., s. 1-2.

⁴⁶⁵ Barnes, a.g.m., s. 2-4.

imparatorluğunun 30. yıl kutlamalarında “Tricennial Oration” olarak adlandırılan Konstantin’e sunduğu metindir. Konstantin dönemi kilisenin imparatora ve imparatorluğa karşı nasıl yeni bir algı geliştirdiğine büyük ölçüde Kayserialı Eusebius’un bu eserinde rastlamaktayız.

3.6.1.2. Kilisenin Konstantin’e Bakışı

Konstantin dönemi ve Konstantin sonrası kilisenin imparator algısının oluşumunda en önemli kişi Kayserialı Eusebius’dur. Zira Eusebius imparatorluğunun 30. yılında Konstantin’e hitaben yaptığı konuşma kilisenin “İmparatorluk Teolojisi” veya “Politik Teoloji”sini oluşturmuştur. Elbette Kayserialı Eusebius, bu sistemi tamamen kendisi oluşturmamış, kendisinden önce yaşamış pagan ve Hıristiyan yazarların düşüncelerinden etkilenmiştir.

Konstantin döneminde imparatorluğun Hıristiyanlara ve kiliseye bakışının değişmesi yeni bir politik teolojinin kurulmasını zorunlu kılmıştır. İşte tam burada devreye giren Kayserialı Eusebius Hıristiyan-Roma tarihine deyim yerindeyse damgasını vurmuştur. Konu ile alakalı Peter Brown şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Doğuyu fethettiği zaman Konstantin Kayserialı Eusebius tarafından selamlandı. Piskopos kalemini öyle beceri ve heyecanla imparatorun emrine verdi ki, hiçbir geleneksel Grek hatip, Konstantin’in eski dönemde yaşamış öncüleri olan Diocletian ve Galerius için kalemini böyle oynatmamıştı.”⁴⁶⁶

Kayserialı Eusebius’un getirdiği sistem tam olarak neydi? Hıristiyanlara ve Roma üzerinde nasıl bir etki bıraktı? İmparatora nasıl bir misyon yükledi? Tanrı ile imparator arasında kurduğu ilişki nasıldı?

Hıristiyanlar en baştan beri evrensel kurtuluş mesajını içlerinde Roma’nın da olduğu ulaşabildikleri bütün ülkelere yaymaya çalışıyorlardı. Hıristiyanlık bütün insanlığı kurtuluşa erdirmeye gayesine sahip olduğundan farklı coğrafyalarda misyon hareketleri yapmış ve çok farklı bölgelerden insanlar Hıristiyan olmuştur. Bu insanların yaşadığı bölgelerde Grek-Roman kültürleri yaygındır. Bu nedenle felsefi tartışmalar insanları sürekli meşgul etmiş ve Hıristiyanların da buna bir tedbir alması ve cevap vermesi

⁴⁶⁶ Peter Brown, *Geç Antik Çağda Roma ve Bizans Dünyası*, çev. Turhan Kaçar, Türkiye Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 52

gerekmıştır. Dolayısıyla Hıristiyanlar yayıldıkları Roma topraklarında diğer inanç ve kültürlere karşı kendilerini savunma ihtiyacı duymuşlardır. Bu savuma için de Yunan felsefesi ve literatürünü kullanmışlardır. 4. yüzyıldan önce Hıristiyanlar Greko-Romen dünyasının felsefi ve politik problemlerine karşı kendi görüşlerini ortaya koymuşlardır.⁴⁶⁷ Bu süreçte Kayserialı Eusebius'tan önce de kilise babaları farklı teolojik-politik fikirler ortaya atmışlardır. İşte bu fikirler Eusebius'un ortaya attığı düşüncelerin çekirdeğini oluşturmuştur.⁴⁶⁸

Eusebius Hıristiyanların ve Roma'nın bu geçiş dönemiyle tam olarak ilgilenmiş ve bunları eserlerinde konu edinmiştir. Dolayısıyla Eusebius, hem “İmparatorluk Teolojisi” düşüncesinin yaratıcısı hem de bu döneme ışık tutma anlamında bizim temel kaynaklarımızın en önemlisidir. Eusebius bu kavramı *Oration in Praise of Constantine* adlı konuşmasında detaylıca açıklamakta ve bu kavramla amaçlarını dile getirmektedir. Eusebius'un bu düşünceleriyle alakalı “politik felsefe”, “politik teoloji” ve “imparatorluk teolojisi” kavramları kullanılmıştır.⁴⁶⁹ Bunlardan “imparatorluk teolojisi” Türkçe kullanımda daha yaygın olduğu düşünüldüğünden bu kavram kullanılacaktır. Ayrıca Eusebius'un *Oration in Praise of Constantine* adlı konuşmasına çok atıf yapılacağından bölüm içerisinde bu kitabın isminin tamamı yerine “*Oration*” kelimesini kullanılacaktır.

Oration uzmanların görüşlerine göre bir kitap değil aksine iki farklı metinden oluşmuş bir yazıdır. Zira bunun nedeni ilk on bölümdeki içeriğin ve üslubun geri kalan sekiz bölüme nazaran farklı oluşudur. Bu nedenle ilk kısma “*Laudibus Constantini*” ikinci kısma ise “*De Sepulcro Christi*” denmektedir.⁴⁷⁰ Kayserialı Eusebius “*Oration*”da önce Tanrıyı, sonra onun sözü olan Logos'u ve en son imparatoru anlatır. Daha sonra bu üçü arasındaki otorite ilişkisinden bahsetmeye başlar.⁴⁷¹ Kayserialı Eusebius'un “*Oration*”da ortaya attığı “imparatorluk teolojisi” bir argümanlar dizisidir. Zira o Roma

⁴⁶⁷ Baş, *Ecclestial Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian “Imperial Theology” on The Justification of Imperial Policies*, s. 32.

⁴⁶⁸ Baş, *a.g.e.* s. 33.

⁴⁶⁹ Baş, *a.g.e.* s. 37.

⁴⁷⁰ Baş, *a.g.e.* s. 33- 34

⁴⁷¹ Eusebius of Caesarea, “*Oration in Praise of Constantine*”, *Eusebius Pamphilius: Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post Nicene Fathers Second Series, MI: Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids, I, 1108-09.

İmparatorluğu'nun insanlığın evrensel kurtuluş için vazgeçilemez bir unsur olduğunu anlatır.⁴⁷² Peki, Kayserialı Eusebius'un "imparatorluk teolojisi" denince akla ne geliyordu?

Kayserialı Eusebius'un "Oration" da imparatorluk teolojisiyle alakalı üç temel prensip vardır:

1. Baba Tanrı,
2. Babanın arketipi ve yansıması olan Mesih-Logos,
3. Mesih-Logosun yansıması olan imparator.⁴⁷³

Kayserialı Eusebius'ta, Üstün Güç (Tanrı), Logos ve İmparator, imparatorluk teolojisinin üç temel ilkesini oluşturur. Bu sistem, imparatorun, Tanrıyı Logos sayesinde tanıyarak onun evreni nasıl yönetiyorsa kendisinin de yeryüzünü o şekilde yöneteceği üzerine kuruludur. Yani Logos, Tanrı ile imparator arasında bir aracı görevi görmektedir.⁴⁷⁴ Dolayısıyla Logos ve imparator Tanrının altında insanlığın kurtuluşu için çalışan varlıklar olarak tasvir edilir.⁴⁷⁵ Logos Tanrının bir yansıması konumundadır. Tanrı ona dünyayı nasıl yöneteceğini öğretmiş ve Logos aracılığıyla da imparator yeryüzünü nasıl yönetileceğini öğrenmiştir.⁴⁷⁶ Bununla birlikte Kayserialı Eusebius'un, Logosu insanlığın yaratılışı ile alakalı hikâyeye özdeşleştirdiği de belirtilmektedir. Zira Tanrı kendi benzeyişinde bir varlık yaratmış ve ona diğer varlıkları yönetecek güç vermiştir. İşte burada yarattığı varlık Logos ile özdeşleştirerek Tanrının yönetimle alakalı Logos'a her şeyi öğrettiği belirtilmektedir.⁴⁷⁷

Kayserialı Eusebius'un çizdiği imparator portresinde imparator Tanrının yeryüzündeki yegâne simgesi olarak görülür. İmparator ancak Tanrının istediği yönde hareket eder ve

⁴⁷² Eusebius, a.g.m., s. 1126, 1148.

⁴⁷³ F. Edward Cranz, "Kingdom and Polity in Eusebius of Caesarea", *The Harvard Theological Review*, No: 1, 1952, XLV, 53.

⁴⁷⁴ Baş, *Ecclestial Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian "Imperial Theology" on The Justification of Imperial Policies*, s. 42.

⁴⁷⁵ George Huntston Williams, "Christology and Church-State Relations in The Fourth Century", *Church History*, No: 3, 1951, XX, 18.

⁴⁷⁶ Cranz, a.g.m., s. 51.

⁴⁷⁷ Baş, *Ecclestial Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian "Imperial Theology" on The Justification of Imperial Policies*, s. 48.

onun güdümünde olduğundan imparator sözü aynı zamanda Tanrı sözüdür.⁴⁷⁸ Bununla birlikte imparatorluk teolojisindeki üç prensip arasındaki ilişki şöyledir:

- Hıristiyan Tanrısı bütün kâinat üzerinde tek ve mutlak hâkimdir.
- Tanrı ile evren arasındaki ilişki, yönetici- yönetilen ilişkisine benzetilir.
- Tanrı'nın göksel Krallığı Roma imparatorluğu için model kabul edilir. Yani Tanrı evreni nasıl yönetiyorsa imparator da dünyayı o şekilde yönetmelidir.⁴⁷⁹

Kayserialı Eusebius'un düşüncelerini anlatırken sürekli telaffuz ettiği Logos'un İsa olduğu bilinmektedir. Kayserialı Eusebius kendisinden öncekilerden Logos-İsa ilişkisi açısından etkilenmiştir. Zira Origen, İskenderiyeli Clement ve Justin Martyr gibi kilise babaları Logos ile İsa'yı eşit görmüşlerdir.⁴⁸⁰ Kayserialı Eusebius Logos kavramını İsa ve insanlığın politik tarihiyle ilişkilendirerek bütün insanlığın kurtuluşu teorisinin temeline oturtmuştur.⁴⁸¹

Ayrıca Kayserialı Eusebius, Logos'a Tanrıdan sonra yani ondan derece olarak aşağıda bir konum vermiş, onunla eşit görmemiş olduğu için onun Arius'un görüşünü kabul ettiği düşünülebilir. Eusebius, İsa ile Tanrı arasındaki ilişkiyi subordinatist bir şekilde açıklamıştır. Eusebius'un Logosla ilgili bu görüşleri doğal olarak onun Logosla alakalı politik görüşlerini de etkilemiştir. Yani Kayserialı Eusebius'un "İmparatorluk Teolojisi"nde de Logos ikincil konumdadır ve Tanrıyla eşit değildir.

Kayserialı Eusebius'un "İmparatorluk Teolojisi"ni şekillendiren şey onun "Kristoloji"ye bakışıdır. Kayserialı Eusebius Hıristiyan geleneğinde Mesih'i-Logosu insanlığının politik doğasının kaynağı olarak gören ilk teologdur. Zira İsa onun bu düşüncesinde temel noktadır. O evrensel düzenin esasıdır. "İmparatorluk Teolojisi" ana kurtuluş yolu olarak kilise ve imparatorluğu birleştirerek Hıristiyanlığı yükseltme üzerine kurulmuştur. Kayserialı Eusebius'un amacı Hıristiyan teolojisini "Logos" kavramı altında Roma politikaları ile birleştirmektir.⁴⁸² Burada Roma politik sistemi, evrensel ve

⁴⁷⁸ Storch, "The Eusebian Constantine", s. 146.

⁴⁷⁹ Baş, *Ecclestial Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian "Imperial Theology" on The Justification of Imperial Policies*, s. 41.

⁴⁸⁰ Baş, *a.g.e.*, s. 33.

⁴⁸¹ Baş, *a.g.e.*, s. 47.

⁴⁸² Baş, *a.g.e.*, s. 47.

yenilmez bir güç olmak için Hıristiyan prensiplerini kabul edecek ve dini-politik bir yapı oluşturacaktı, ancak bu şekilde bütün insanlara hükmedebilirdi.⁴⁸³

Mesih'in-Logos'un asli bir görevi vardır. Logos Tanrı ile imparator arasında bir aracı rolü oynar.⁴⁸⁴ İnsanlar Logos olmaksızın Tanrıya ulaşamazlar. Tanrı ile yaratılan arasındaki Logos, insanın yaratılış amacına uygun hareket edebilmesi için ona rehberlik ederek onun semavi krallığa ulaşmasını sağlar.⁴⁸⁵ Yani insanlar Logos-İsa sayesinde asıl insani doğalarına ulaşırlar. Logosun buna paralel başka görevleri de vardır. Zira Kayserialı Eusebius'a göre Logos her türlü bilgeliğin ve rasyonalitenin kaynağıdır. Logos-Mesih Roma imparatorluğu vasıtasıyla insanlığı poliyarşiden evrensel bir monarşiye yöneltmiştir.⁴⁸⁶

Kayserialı Eusebius'un düşünceleri arasında imparatorluğun Hıristiyanlık sayesinde var olduğu fikrinin önemli olduğu belirtilmektedir.⁴⁸⁷ Yine aynı şekilde Eusebius, Tanrının politeizmi ve poliyarşiyi bitirip; monoteizm ve monarşiyi getirmek istediğini belirtir. O, monarşinin en güzel yönetim biçimi olduğunu düşünür. Çünkü tek olan Tanrı, dünyayı yaratmıştır. Yeryüzündeki monarşi gökyüzündeki monarşinin bir yansımasıdır.⁴⁸⁸ Bu nedenle monarşi en güzel yönetim biçimidir. Monarşi olmazsa, çoklu yönetim, karışıklığı ve düzensizliği getirir.⁴⁸⁹ Eusebius Hıristiyanlık ile imparatorluk arasında temel bir paralellik görür. O poliyarşi ve savaşın politeizme götürdüğünü, monarşi ve barışın ise monoteizme yani Hıristiyanlığa götürdüğünü söylemiştir.⁴⁹⁰

Roma imparatorluğunun insanlığın kurtuluşu için kaçınılmaz olduğu Eusebius'un argümanlarının belkemiğini oluşturur.⁴⁹¹ İmparatorluk Tanrının insanlığın kurtuluşu için

⁴⁸³ Baş, *a.g.e.*, s. 40.

⁴⁸⁴ Eusebius, "Oration in Praise of Constantine", s. 1108.

⁴⁸⁵ Cranz, "Kingdom and Polity in Eusebius of Caesarea", 53.

⁴⁸⁶ Baş, *Ecclestial Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian "Imperial Theology" on The Justification of Imperial Policies*, s. 47.

⁴⁸⁷ Cranz, "Kingdom and Polity in Eusebius of Caesarea", s. 56.

⁴⁸⁸ Cranz, *a.g.m.*, s. 52.

⁴⁸⁹ Eusebius, *a.g.m.*, s.1111.

⁴⁹⁰ Cranz, "Kingdom and Polity in Eusebius of Caesarea", s. 55.

⁴⁹¹ Baş, *a.g.e.*, s. 33.

yaptığı planda çok önemli bir rol oynar.⁴⁹² Hıristiyan imparator Logos’la ilişkisi sayesinde cennet krallığının bilgisine ulaşır.⁴⁹³

Kayserialı Eusebius’un amacı tam olarak, Roma imparatorluğuna Hıristiyan politik teolojisini oluşturmak için otorite yetkisi vermektir. Bu dönemin en önemli hadisesi kilisenin imparatoru teolojik olarak din ve devlet üzerinde otorite olarak kabul etmesi durumudur. Zira imparator yaptıklarını din adına yapar ve din de bunu dini bir yaptırım olarak görür, kabul eder ve imparatoru destekler.⁴⁹⁴ Georg Ostrogorsky konuyla alakalı olarak şunları söylemektedir:

“İmparator kilisenin ve doğru inancın koruyucusudur. O Tanrının seçtiği kişidir ve bu sıfatla sadece hâkim ve efendi değil, aynı zamanda Tanrının kendisine emanet ettiği Hıristiyan devletinin yaşayan sembolüdür. O fani-beşeri atmosferin dışında Tanrı ile doğrudan ilişkili olup kendine özgü bir siyasi-dini kültürün konusudur. Bu kültür günbegün imparatorluk sarayında etkin seremonilerle, kilise ve bütün maiyet alayının katılması ile icra edilir. Tebaası onun kölesidir.”⁴⁹⁵

Kayserialı Eusebius’un Tanrının Konstantin’e karşı özel bir lütfu olduğu düşüncesini kabul ettiği belirtilmektedir.⁴⁹⁶ Ona göre Konstantin’in ruhu doğuştan ahlaki sıfatlarla donanmıştır. O dini coşkuyu yukarıdan alır ve onu kendisine örnek olarak kabul eder.⁴⁹⁷ Kayserialı Eusebius Konstantin imparatorluğunu anlatırken krallık terimlerini kullanır. Onun göksel Logos krallığının yeryüzündeki yansıması olduğunu düşünür. İmparatorun, yönettiği halkı Logosa ve kurtarıcıya uygun tebaa yapmaya yönlendirdiğini ve halkı günahattan ve dinsizlikten çevirmeye çalıştığını söyler.⁴⁹⁸

Yukarıda da ifade edildiği üzere Kayserialı Eusebius “imparatorluk teolojisi”ni oluştururken büyük ölçüde önceki düşünürlerden etkilenmiştir. Zira Eusebius’un bu

⁴⁹² Cranz, a.g.m., s. 55.

⁴⁹³ Baş, a.g.e., s. 42.

⁴⁹⁴ Baş, *Ecclestial Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian “Imperial Theology” on The Justification of Imperial Policies*, s. 31.

⁴⁹⁵ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 28.

⁴⁹⁶ Cranz, “Kingdom and Polity in Eusebius of Caesarea”, s. 56.

⁴⁹⁷ Eusebius, “Oration in Praise of Constantine”, s.1111, Ayrıca bkz. Cranz, “Kingdom and Polity in Eusebius of Caesarea”, s. 55.

⁴⁹⁸ Eusebius, a.g.m., s. 1109.

düşüncelerinin kendisinden önceki düşünürlerin Tanrı ile kozmos arasındaki ilişki ile alakalı fikirlerinin bir sentezi niteliğinde olduğu söylenmektedir. Kayserialı Eusebius Platonik idea, Helenistik Logos ve Roma geleneksel dininin etkisiyle Hıristiyan Tanrı algısını oluşturmuştur. Zira Helenistik düşünceye göre yönetici Tanrının bir kopyası ve inkarnasyonuydu. Aynı zamanda Logos da yöneticinin rehberiydi. Bu düşünceyi Hıristiyan Tanrısına uyarlamak çok zor olmamıştır.⁴⁹⁹ Yine aynı şekilde Eusebius planını açıklarken Helenistik felsefenin kavramlarını kullanmıştır. Bu da Helenistik düşünceden de etkilendiğini ortaya koymaktadır.⁵⁰⁰

Eusebius Platonik düşünceyi de burada uygulamaya koymuştur. Şöyle ki Platon'un idealar dünyası tam olarak Hıristiyanlıktaki imparator ile Tanrı ilişkisini açıklamak için kullanılmıştır. İmparator idealarda olduğu gibi Tanrının yeryüzündeki bir yansıması olarak kabul edilmiştir. Onun görevi insanları yeryüzündeki krallıktan göklerin kralı olan Tanrıya sevk etmektir.⁵⁰¹ Muhammet Tarakçı "Hıristiyanlıkta Logos Doktrini" adlı makalesinde konuyla alakalı olarak şöyle der:

*"Platon felsefesinde, Yüce Tanrı ile maddî âlem arasına birtakım aracı ilahî varlıklar konulmuş; böylece Tanrı'nın aşkınlığına zarar verilmemeye çalışılmıştır. Tanrı'nun altında yer alan bu ilahî varlıklar, maddî âlemin yaratılmasında ve yönetilmesinde etkindirler. Buna karşın, İskenderiyeli Yahudi filozof Philo, aracı ilahî varlıkların Tanrı'nın birliğine zarar vereceğini düşünmüş ve onların yerine aracı güçleri koymuştur. Bu aracı güçler arasında en yücesi ve en önemlisi, yaratılmış tüm mahlûkatın en eskisi ve en evrenseli olan Logos'tur."*⁵⁰²

Sonuç olarak Kayserialı Eusebius'un bu düşünceleri siyasi destekle birlikte ciddi taraftar bulmuştur. Zira ilk bölümde Konstantin öncesi Hıristiyanların imparatorluğa nasıl baktığı konusu işlenmişti. O dönemde imparatorluğun Hıristiyanlara karşı uyguladığı olumsuz politikaya rağmen yine de Hıristiyanların imparatorluğa yönelik herhangi bir isyan hareketinde bulunmamaları düşünüldüğünde, kendilerine her türlü

⁴⁹⁹ Magoulias, *Byzantine Christianity; Emperor, Church and The West*, s. 6.

⁵⁰⁰ Baş, *Ecclestial Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian "Imperial Theology" on The Justification of Imperial Policies*, s. 37- 38.

⁵⁰¹ Magoulias, *a.g.e.*, s. 7.

⁵⁰² Muhammet Tarakçı, "Hıristiyanlıkta Logos Doktrini", *Milel ve Nihal Dergisi*, , Sy:1, 2011, VIII, 204.

hakkı ve imtiyazı veren Hıristiyan bir imparatora bu düşünceler etrafında itaat etmek çok zor olmasa gerektir.

3.6.2. Konstantin'in Kilise üzerindeki Otoritesi

Önceki bölümde Kayserialı Eusebius'un genel anlamda imparatorluğa, özelde ise Konstantin'e bakışı, bunlarla birlikte bunun imparatorluk-kilise ilişkilerindeki karşılığı incelendi. Bu bölümde ise kısaca Roma geleneğinde süregelen İmparatorluk-Din ilişkisinin Konstantin dönemine nasıl yansıdığı konusu işlenecektir.

Konstantin'in bir imparator olarak Hıristiyanlık ile olan ilişkisinin anlaşılması için Konstantin öncesi imparatorların din anlayışlarını ve dine nasıl yaklaştıklarına bakılması gerekir. Zira Konstantin'in davranışlarını önceki imparatorlarla karşılaştırma ve benzer ve farklı taraflarını görme neticesinde Konstantin'in kilise ve Hıristiyanlar üzerindeki otoritesinin keyfiyeti ortaya çıkacaktır.

Konstantin öncesi Roma devletinde siyaset ile din birbirinden ayrılmaz iki parça olmuştur. İmparatorlar devletin yegâne yöneticisi olmakla beraber teorik olarak aynı zamanda tek dini liderdir. Yani imparator din işlerinden de sorumludur ve dini kurumun başıdır.⁵⁰³ Zira onlara bu krallığın Tanrı tarafından verildiği düşünülmüştür. Dolayısıyla bu unvan, onlara insanlık için hem dini hem de dünyevi lider olma vasfını kazandırmıştır.⁵⁰⁴ Bu anlayış Hıristiyanlıkta da böyle olmuştur. Şöyle ki din ve devlet kavramları düşünüldüğünde normalde konusal anlamda herhangi bir ortak noktası bulunmayan iki kavram birbirine perçinlenen kavramlar olmuştur. Bu nedenle kendisinden önceki imparatorların din üzerindeki otoriteleri Konstantin döneminde de benzer anlayışla uygulanmıştır.

İmparatorluk-kilise ilişkisinde ikinci taraf olan kilise için de imparatorun otorite konumu önemli bir yere sahiptir. Zira Roma'da Hıristiyanlar arasında bir ihtilaf çıkması sonucunda devletin muhalif iki taraf arasında tuttuğu taraf Hıristiyanların resmi doktrinleri olmuştur.⁵⁰⁵ Arkasına siyasetin gücünü alan dini görüş her zaman baskın

⁵⁰³ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s. 29.

⁵⁰⁴ Drake, "The Impact of Constantine on Christianity", s. 114-115.

⁵⁰⁵ Baş, *Ecclesiastical Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian "Imperial Theology" on The Justification of Imperial Policies*, s. 22.

olmuş ve ortodoksiyi bu görüş oluşturmuştur. Bunun karşısındaki görüş ise heretik sayılmış ve şiddetle reddedilmiştir. Bu nedenle de görüş ayrılığında olan teologlar her zaman imparatorun desteğini almaya ve imparatorluğu kendi görüşünü desteklemesi için ikna etmeye çalışmışlardır ki bu da karşısındakine baskın gelmek için olmazsa olmaz bir durumdur. Çünkü imparatorluğun gücü tek ve en büyük güçtür. Diğer taraftan Roma İmparatorluğu'nda siyasi otorite için de dinin desteğini almak vazgeçilmezdi. Bu destek olmadan ayakta kalınamazdı. Konstantin öncesindeki imparatorlar diğer dinler üzerinde baskı kurup geleneksel dinin desteğini sağlarken Konstantin kendi döneminde iyice genişlenmiş ve mensubu artmış bir din olan Hıristiyanlığı tercih etmişti.⁵⁰⁶ Bununla birlikte dinin desteğini alan imparator kilise işlerinde çıkan anlaşmazlıkların kendisi tarafından çözülmesi gerektiği düşüncesindeydi. Halk üzerinde etkin olan din hususları da onun otoritesi altında olmalıydı.⁵⁰⁷

Konstantin, yaklaşık 20 yıl, anlatılan bu sistemi Hıristiyanlık üzerinden devam ettirdi. Roma'da birbirinden ayrı düşünülemeyen kilise ve devlet üzerinde tek otorite sahibi oldu. Konstantin'in bizzat kendisi dini işlere müdahil olmuştur. Zira o, kendini sadece dünya lideri olarak görmüyordu aynı zamanda Tanrının atadığı bir piskopos olarak da görüyordu.⁵⁰⁸ Bu yüzden de kendisinin kilise üzerinde söz sahibi ve gözetici olduğunu düşünüyordu. O, kiliseyi imparatorluk ideolojisinden bir parça olarak kabul ediyor ve onu bütün diğer işlerden daha öncelikli bir konumda görüyordu. Kayserialı Eusebius'un politik teolojisindeki gibi imparatorluk Tanrı krallığının bir kopyası imparator da Tanrının yeryüzündeki vekiliydi.⁵⁰⁹

Konstantin'in dini bir konuda taraf olması diğer papazlar gibi değildir. Zira onun tuttuğu taraf aynı zamanda tartışmada son sözü söyleyen taraftır.⁵¹⁰ Konstantin'in yapmaya çalıştığı imparatorluk-kilise ittifakı iki taraf için de istenen bir durumdur. Zira Hıristiyanlığın imparatorlukta kuvvetli birleştirici duruşu ve imparatorluğa mutlak itaati öngören tutumu Konstantin'in istediği bir durum, imparatorluğun kiliseye maddi ve

⁵⁰⁶ Drake, "The Impact of Constantine on Christianity", s. 122.

⁵⁰⁷ Baş, *Ecclesiastical Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian "Imperial Theology" on The Justification of Imperial Policies*, s. 22.

⁵⁰⁸ Grant, *Augustus To Constantine*, s. 275.

⁵⁰⁹ Pohlsander, *The Emperor Constantine*, s.28.

⁵¹⁰ Baş, *a.g.e.* s. 23.

manevi her türlü desteği ise Hıristiyanların istediği bir durumdur. Fakat kilise için buradaki handicap imparatorluğun vesayeti altına girmesi olmuştur.⁵¹¹

Konstantin'in sürekli kilise işlerine müdahil olması Hıristiyanlar tarafından nasıl kabul edilebilmiştir? Bunu kendisi mi istemiştir yoksa Hıristiyanlar mı imparatoru buna davet etmiştir? Bu sorunun cevabı iki yönlüdür. Zira kilise içinde Ortodoksi diye bir kavram vardır. Bu kavram kilise içerisinde çoğunluğun resmi görüşünü ifade etmektedir. İşte bu noktada çoğunluğa sahip olan taraf azınlığa üstünlük sağlamak için imparatorun yardım istemiş, imparator da çoğunluğun desteğini alabilmek için azınlık ve heretik sayılan ortodoks karşıtlarına müdahale etmiştir.

Konstantin, imparatorluğu sırasında kilise ile alakalı önceki bölümlerde işlenen Aryüsçülük ve Donatizm problemlerine karşı tavrı ve bu hadiselere müdahalesi Konstantin'in kilise üzerinde nasıl bir otoriteye sahip olduğunu açıkça ortaya koyan iki olaydır. Kuzey Afrika'da doğmuş ve Konstantin öncesinde zulüm görmüş olan Donatistler'in yaşadığı bölge karmaşa içindeydi. Konstantin bunu görmezden gelememiş ve bu hadisenin çözümü için Kartaca'ya hakem göndermiş bununla da yetinmemiş, olayın şiddete gerek kalmadan hallolabilmesi için toplantılar düzenlemiştir. Arius probleminde de Konstantin hadiseye direkt olarak müdahil olmuştur. Hıristiyanlık tarihinde ilk ekümenik konsil olan İznik Konsili'nin yapılması Konstantin'in isteği doğrultusunda olmuş ve Konstantin'in bizzat kendisi konsile katılıp toplantılara başkanlık etmiştir. Sonuç olarak söylenebilecek şey, siyasi taraf olan Roma İmparatorluğu ile dini taraf olan Hıristiyanların isteği doğrultusunda ortak çıkarlara dayalı bir sistemin bu şekilde oluşturulmuş olduğudur.

3.7. Konstantin Sonrası 4. yy. Hıristiyanların Durumu

Konstantin'le başlayan Roma'nın Hıristiyanlaşma sürecinin bir devamı olduğu düşünülen ve Theodosius'un 380 yılında Hıristiyanlığı Roma'nın resmi dini haline getirişyle sonuçlanan dönem, uygulanan politikaların hangi sonuçları doğurduğunun daha net görülebilmesi için incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle Konstantin'den sonra bu dinin Roma'da resmi bir şekilde kabul edilmesine kadarki dönem kısaca işlenecektir.

⁵¹¹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 44.

3.7.1. Konstantin Sonrası Başa Geçen İmparatorlar ve Hıristiyanlığa Karşı Tutumları

Konstantin 22 Mayıs 337 yılında arkasında üç oğlu ve yeğenlerini bırakarak öldü. Yeğenleri ordu içerisinde Konstans tarafından kışkırtılan⁵¹² bir gurup tarafından öldürülünce geriye sadece oğulları kalmıştır. 337 yılında II. Konstantin, II. Konstantius ve Konstans bir toplantı yaparak imparatorluğu aralarında paylaştılar. Doğu tarafını babasının döneminde o bölgede *kayser* olan II. Konstantius almıştır.⁵¹³ Bir süre sonra II. Konstantin kardeşi Konstans'ın topraklarını ele geçirmek için ona savaş açmıştır. Fakat savaşı kaybedip ölünce Konstans bir anda imparatorluğun üçte ikisine sahip olmuştur. Bu tarihten sonra Konstans, II. Konstantius'un işlerine müdahil olmaya başlamıştır.⁵¹⁴

Konstantin'den sonra yerine geçen oğulları arasında sadece siyasi değil aynı zamanda dini çekişmeler de yaşanmıştır. II. Konstantin ve Konstans İznik yanlısı politikalar sergilerlerken, Konstantius daha çok Aryüsçü bir tutum ortaya koymuştur.⁵¹⁵ Dolayısıyla Konstantin döneminde kâğıt üzerinde halledildiği düşünülen Arius problemi bu dönemlerde de yeniden ateşlenerek piskoposlar arasında en fazla tartışılan konu olmuştur. Başa geçen imparatorlar bu problemleri görmezden gelememiş ve çoğu kere bir tarafı tutup karşıt görüşlülere baskı uygulamıştır. Piskoposlar da son sözün imparatorun sözü olduğunu bildikleri için, imparatoru kendi görüşlerini desteklemesi için uğraşmışlardır. Mesela Konstans bu konuda İznik yanlılarını desteklediğinden içinde eski İstanbul piskoposu Pavlus ve meşhur Athanasius'un da olduğu İznik yanlısı birçok piskopos bu imparatorun yanına sığınmıştır. 350 yılında Konstans kendi generali tarafından saf dışı edilmiş II. Konstantius da 351 yılında bu generali yenince imparatorluğun tartışmasız tek imparatoru olmuştur.⁵¹⁶

II. Konstantius 337 yılından 361 yılına kadar imparatorluk yapmıştır. Bu dönemde kiliseye ve Hıristiyanlara öyle destek verilmiş ki kendisinden sonra tahta geçen son pagan imparator Julian'ın ateşli bir şekilde paganizmi canlandırmaya çalışması başarısız

⁵¹² Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, s. 69-70.

⁵¹³ Kaçar, *Geç Antikçağda Hıristiyanlık*, s. 91.

⁵¹⁴ Kaçar, *a.g.e.*, s. 92.

⁵¹⁵ Vasilev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.82.

⁵¹⁶ Kaçar, *a.g.e.*, s. 93-94.

olmuştur.⁵¹⁷ II. Konstantius'un da babası gibi Hıristiyanları açık bir şekilde desteklediği ve pagan ayinlerini yasaklamak istediği belirtilir. Bu dönemde gerçekten de kurban kesimi yasaklandığından II. Konstantius Roma'ya bir seyahat yaparak oradaki tarihi kurban kesim yerini kapattırıştır. Tarihçiler bu hareketin pagan halk üzerinde derin üzüntüye sebep olduğunu söylerler.⁵¹⁸ II. Konstantius Hıristiyan piskoposlara geniş haklar tanımış ve onların mahkemede müstakil bir mevkiye sahip olmalarını sağlamıştır.⁵¹⁹

Yukarıda da ifade edildiği üzere her imparator Arius tartışmalarında mutlaka taraf olmuştur. II. Konstantius'un en önemli özelliklerinden bir tanesi de onun Arius ve taraftarlarını desteklemesidir. II. Konstantius imparator olduğu dönemde Arius taraftarı, piskoposların çoğunluğu oluşturmaktaydı. Bu yüzden Konstantius'un bu konudaki taraftarlığı siyasi bir tavır olarak yorumlamak daha makul gibi görünmektedir.⁵²⁰ II. Konstantius İznik karşıtı bir duruş sergilediği için imparatorluk içerisinde İznik taraftarlarına baskı uygulamıştır. Mesela II. Konstantius, İstanbul piskoposu Pavlus'un da İznik yanlısı oluşundan dolayı bir bahaneyle onu sürgüne göndermiş ve yerine Aryüsçü Nicomedialı Eusebius'u piskopos olarak atamıştır. O da gelir gelmez Antakya'da 338 yılında bir sinod düzenleyerek Athanasius'u sürgüne göndermiştir. Ardından Antakya'da 341 yılında bir konsil daha düzenlenerek İznik metnine alternatif yeni bir metin kabul edilmiştir.⁵²¹ Genel itibariyle bu dönemde Arius taraftarları devlette hakim bir konuma gelmiş ve bunun sonucu olarak İznik yanlıları sürgüne gönderilmiştir.⁵²²

361 yılında II. Konstantius'un ölümüyle Julianus Apostata (Dönme Julianus) başa geçmiştir. II. Konstantius'un ölümüne ne İznik yanlıları ne de putperestler üzölmüşlerdir. Zira Aryüsçü bir imparatorun kurtulmak İznik yanlılarını sevindirirken,

⁵¹⁷ Kaçar, *a.g.e.*, s. 95.

⁵¹⁸ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.82-83.

⁵¹⁹ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s.83.

⁵²⁰ Kaçar, *Geç Antikçağda Hıristiyanlık*, s. 96-97.

⁵²¹ Kaçar, *a.g.e.*, s. 93.

⁵²² Wright, "Konseyler ve İnanç Bildirgeleri", s. 174.

paganizmi tekrardan imparatorluğa hâkim kılmak isteyen birinin kral olması paganları sevindirmiştir.⁵²³

Julian, II. Konstantius döneminde putperest fikirlerini gizlemiş onun ölümünden sonra da tahta geçtiği ilk hafta bir emirname yayınlamıştır. Adak merasimlerini yeniden başlatmış ve paganizmi canlandırmaya çalışmıştır. Paganları yeniden teşkilatlandırma adına Hıristiyanlıktan mabet ve rahiplik sistemiyle alakalı birçok kuralları ve yapıyı almıştır.⁵²⁴ Julian, II. Konstantius döneminde sürgüne gönderilen piskoposların evlerine geri dönmesini kasıtlı olarak istemiştir.⁵²⁵ Zira onun hesabına göre birbiriyle anlaşamayan piskoposlar bir araya gelirlerse kilise içinde ayrılıklar başlayacak bu da Hıristiyanların zayıflamasını sağlayacaktır. Julian'ın hesapları tam olarak değilse de bir ölçüde tutmuştur.⁵²⁶

Julian döneminde Hıristiyanlar devlet kademelerinden uzaklaştırılmış ve *Labarum* dâhil Hıristiyan semboller ortadan kaldırılmıştır. Bunun dışında Hıristiyan hocaların atanmasına engel olunmuş, hocalık yapanlar da başka yerlere gönderilmiştir. Aynı zamanda öğrencilerin Hıristiyan okullarına gitmeleri yasaklanınca çoğu Hıristiyan, çocuğunu pagan okullarına göndermek zorunda kalmıştır.⁵²⁷

Julian'dan sonra 363 yılında yerine geçen Jovian bütün dinlere yaşama serbestisi tanımıştır. Jovian birkaç ay gibi çok kısa bir süre imparatorluk yapmasına rağmen Hıristiyanlığın tekrardan imparatorluğa hâkim olmasını sağlamıştır.⁵²⁸

Jovian'dan sonra yerine iki kardeş imparator geçmiştir. Valentinian ve Valens 364 yılında doğu ve batı olmak üzere imparatorluğun başına geçmişlerdir. Bu iki imparator döneminde kilise, Konstantin döneminde sahip olduğu imtiyazlara tam olarak kavuşmuştur. Bu iki imparatorun Valens Aryüsçü, Valentinian ise İznik yanlısı bir

⁵²³ Vasiliev, *a.g.e.*, s.83-84.

⁵²⁴ Vasiliev, *a.g.e.*, s.87-88.

⁵²⁵ Wright, "Konseyler ve İnanç Bildirgeleri", s.174.

⁵²⁶ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 89.

⁵²⁷ Vasiliev, *a.g.e.*, s. 90.

⁵²⁸ Vasiliev, *a.g.e.*, s. 96.

imparatordur. Valens İznik yanlılarını baskı altına almıştır. Valentinian ise dini hususlarda halk üzerinde daha özgürlükçü bir tutum sergilemiştir.⁵²⁹

Valentinian'ın oğlu Gratian babasını saf dışı bırakarak 375 yılında kendisini *agustus* ilan etmiştir. 379 yılında Valens'in ölümünden sonra ise onun yerine Theodosius atanmıştır. Bu tarihten itibaren imparatorluğu 383 yılına kadar bu iki imparator yönetmiştir. Valens'in ölümüyle de Theodosius imparatorluğu tek başına yönetmiştir. Theodosius Roma'nın parçalanmasından önce her iki tarafı yöneten son imparatordur.

3.7.2. Hıristiyanlığın Roma'nın Resmi Dini Haline Gelmesi ve Theodosius

378 yılında imparator Valens'in ölümüyle doğunun ve batının tek imparatoru haline gelen Theodosius Hıristiyanlar arasında bozulan birliği yeniden tesis etmeye çalışmıştır.⁵³⁰ Zira Theodosius sıkı bir Hıristiyan'dır. Pagan mabetlerini kapattırması, kurban kesimi ve falcılığı yasaklamıştır. Hatta bu mabetlerin halk tarafından tahrip edilmesine dahi izin vermiştir. Theodosius'un Hıristiyan tarihinde çok önemli bir şahsiyet kabul edilmesi Konstantin ve sonrasında Roma'nın Hıristiyanlar lehine politikalarının zirveye taşınmış olmasındandır. Zira bu imparator Hıristiyanların desteklenmesine resmi bir altyapı oluşturmuş ve bu dini, imparatorluğun resmi dini olarak benimsemiştir. 380 yılında yayınlanan bildiride bütün halkın Papa Damasus ve İskenderiye piskoposunun inandığı dine inanmaları istenmiştir.⁵³¹ Bu dinin devletin resmi dini olarak kabul edilmesinin bir sonucu olarak kiliseler bu dönemde devlete bağlanmıştır.

Theodosius imparatorların ilgilenmekten hali kalamadığı Arius tartışmalarına da bizzat müdahil olmuştur. Zira Theodosius bu konuda katı bir İznik yanlısıdır. O İznik kredosunu benimseyip Arius taraftarlarını baskı altına almıştır. Önceki imparatorlar gibi Theodosius'un da bu tarafı tutmasının dini sebepleri olduğu gibi siyasi sebepleri de olduğu aşikardır.⁵³²

⁵²⁹ Vasiliev, *a.g.e.*, s. 97.

⁵³⁰ Kaçar, *Geç Antikçağda Hıristiyanlık*, s. 116-117.

⁵³¹ Wright, "Konseyler ve İnanç Bildirgeleri", s.178.

⁵³² Kaçar, *Geç Antikçağda Hıristiyanlık*, s. 116-117.

Theodosius başlangıçta dini politikalarını Roma-İskenderiye ekseninde oluşturacağını duyurmuştur. Fakat davranış ve tutumları Antakya kilisesinin yolunu izlediğini göstermektedir.⁵³³ Bu dönemde piskoposların bu tartışmalarına son vermek için 381 yılında Theodosius önderliğinde yeni bir itikat metninin oluşturulması için Konstantinapol'de ikinci Ekümenik konsil düzenlenmiştir. Bu konsilde İznik yanlıları imparatorun da desteğiyle baskın çıkmış ve İsa'nın babayla eşitliği teyit edildiği gibi Kutsal Ruh da Baba ve Oğulla eşit bir konuma getirilmiştir.⁵³⁴ Theodosius bu kredoyu kabul edenleri Katolik, diğerlerini ise heretik benimseyip onlara baskı uygulamıştır. Bu konsille alakalı tarihçilerin elinde çok az malumat bulunmaktadır. Kabul edilen bu kredonun varlığı ve mahiyetini de ertesini yıl aynı yerde düzenlenen başka bir konsil vasıtasıyla öğrenmekteyiz.⁵³⁵ Theodosius, Selanik'te bir bahaneyle birçok insan öldürmüştür. Bu hareketinden dolayı Milan piskoposu onu aforoz etmiştir.⁵³⁶ İmparatorun uzun bir süre bu şekilde kaldığı söylenmektedir. 395 yılında imparatorluk Theodosius'un oğulları arasında bölünmüştür. Bu bölünme sonucunda Batı Roma ve Doğu Roma (Bizans) olmak üzere iki müstakil devlet ortaya çıkmıştır. Batı Roma kısa bir süre sonra 476 yılında Cermen kavimlerinin saldırıları sonucu yıkılmış, Doğu Roma ise 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla tarih sahnesinden silinmiştir.

⁵³³ Kaçar, *a.g.e.*, s. 118.

⁵³⁴ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 100.

⁵³⁵ Kaçar, *Geç Antikçağda Hıristiyanlık*, s. 120.

⁵³⁶ Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 102.

SONUÇ

M.S. I. yüzyılın başında Yahudilik içinden çıkıp Roma topraklarında neşv ü nemâ bulmuş, isimlerini Mesih anlamında “Christ” kelimesinden almış olan Hıristiyanlar (Mesihe İnananlar) ilk üç yüz yıl her ne kadar sayıları artarak devam etmişse de genel anlamda dinlerini özgürce yaşama noktasında çok sıkıntı yaşamışlardır. Zira Neron döneminden itibaren başa geçen etkili imparatorlar kendilerine tehdit kabul ettikleri Hıristiyanları sayısız baskı, işkence ve takibata maruz bırakmışlardır. Elbette her imparatorun bu politikayı uyguladığını söylemek doğru değildir. Fakat genel anlamda otoriteyi ellerinde toplamış olan güçlü imparatorlar, insanları devletin asli unsuru olan pagan dinine muhalif yeni bir dine çağıran bu akıma karşı en şiddetli şekilde tepkilerini ortaya koymuşlardır.

Hıristiyanların Konstantin öncesi durumu genel anlamda üç safhaya ayrılmaktadır. Birincisi 64 yılında Neron döneminde başlayan sistemli işkence dönemi; ikincisi Neron’dan itibaren başlayıp 250 yılında kadar Decius’la sona eren ve üçüncüsü 303-312 yılları arasında Diocletian’ın başlattığı büyük işkence dönemi. İlk dönemde Neron ilk defa Hıristiyanlara bu kadar sert davranmıştı, hatta onun döneminde Petrus ve Pavlus’un Roma’da öldürüldüğü iddia edilmektedir. İkinci dönemde ise başa geçen imparatorların Hıristiyanlara karşı tutumları farklı farklı olmuştur. Onlara hoşgörülü bir şekilde yaklaşan imparatorlar olduğu gibi Septimus Severus ve Decius gibi son derece acımasız imparatorlar da vardı. Son dönem ise zulümlerin ve işkencelerin had safhaya ulaştığı büyük işkence dönemidir. Bu dönem de 312 yılında sona ermiştir.

Konstantin her ne kadar 306 yılında *kayser* olarak imparatorluğa geçmişse de hala yürürlükte olan dörtlü yönetim sistemi Konstantin’in Hıristiyanlarla alakalı sınırlı bir yetkiye sahip olmasına sebep olmuştur. Bu yüzden söz konusu bağlamda yalnızca kendi bölgesinde yaşayan Hıristiyanlara bir özgürlük tanıyabilmiştir. 313 yılına gelindiğinde ise Konstantin’in Maxentius’u, Licinius da Maximin Daia’yı yenmesinden itibaren imparatorluğu o tarihten sonra iki imparator yönetmeye başlatmıştır. 313 yılında bu iki imparator Milan’da buluşarak özelde Hıristiyanların genelde ise bütün din mensuplarının dinlerini özgürce yaşayabileceklerini teminat altına alan bir ferman yayınlamışlardır. Bu fermanla ilk defa Hıristiyanlık, imparatorluk tarafından resmen tanınan dinler arasına dahil edilmiştir. Bu tarihten kısa bir süre sonra Licinius’un ve

Dönme Julianus'un kısa süreli ve etkisiz Hıristiyanlık aleyhine politikalarını saymazsak Hıristiyanlık artık imparatorluk içerisinde 1453 yılında Bizans imparatorluğu'nun yıkılışına kadar en etkili din konumunu muhafaza etmiştir.

Konstantin 324 yılında Licinius'la olan savaşı kazandıktan sonra imparatorluğun tartışmasız tek imparatoru olur. Bu tarihten sonra Konstantin Hıristiyanlara olan desteğini daha da arttırmış ve onların imparatorluk içerisinde etkin konuma gelmelerini sağlamıştır. Konstantin'in Hıristiyanlara olan desteği her alanda olmuştur. Adeta bir tecdid faaliyeti başlatmıştır. Öncelikle Hıristiyanların yaralarını sarmış, daha sonra da onlara her türlü maddi ve manevi desteği sağlamıştır. Yıkılan kiliseler onarılmış bunun yanında yeni ve şaşalı kiliseler inşa edilmiştir. Hıristiyan piskoposlara çok önemli ayrıcalıklar tanınmıştır. Konstantin, Pagan olan Roma'nın alternatifi olabilecek Hıristiyan bir başkent olmaksızın rahat hareket edemeyeceğini düşündüğü için bir Hıristiyan başkenti olarak yeni bir şehir, Konstantinapol'ü inşa etmiştir.

Konstantin kendi dönemindeki Hıristiyanların iç meselelerine bizzat müdahil olmuştur. Bu bağlamda kendi döneminde piskoposlar arasında büyük bir sorun olarak kabul edilen Aryüsçülük problemini çözme amacıyla İznik'te Hıristiyan tarihinin ilk ekümenik konsilini düzenlemesi, aynı zamanda Kuzey Afrika'daki Donatizm probleminin halli için hakemler tayin etmesi ve toplantılar düzenletmesi Hıristiyanlarla ne kadar yakından ilgilendiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Roma imparatorluğunun başında olması hasebiyle Hıristiyanlarla bu kadar yakından alakadar olması Konstantin'in Hıristiyanlar üzerinden bir çıkar elde etmek istediği ithamına sebep olmuştur. Zira imparatorluk içerisinde herhangi bir anlaşmazlığın doğrudan devletin birliği ve bütünlüğünü etkileyecek olması onun Hıristiyanların birliğini sağlamak istemesinin en önemli nedeni olduğu bazı kesimler tarafından kabul edilmektedir. Fakat bütüncül bir şekilde düşünüldüğü zaman Konstantin'e yönlendirilen bu ithamların kısmen doğru olmakla birlikte Konstantin salt bu düşüncelerin etkisiyle Hıristiyanlarla ilgilenmiştir demek bizce yanlıştır. Bu tartışmalar bizi bu konuyla doğrudan bağlantılı olan Konstantin'in kişisel dini durumunun gerçekte ne olduğu sorusuna götürmektedir. Konstantin'in bütün icraatlarını o dönemin siyasi ve sosyal şartlarını da düşünerek tahlil etmeye çalıştık. Zira bu arka plan düşünülmeden Konstantin'in yaptıklarını yorumlamak bize göre yanlış bir yöntem olacaktır. Konstantin'in bazı faaliyetleri teknik olarak

Hıristiyanlığa aykırı olabilir. Fakat kökleşmiş pagan geleneğini bir anda değiştirmek gerçekten de pek akıllıca bir iş değildir. Konstantin de bunu bildiği için devleti Hıristiyanlaştırma sürecini zamana yaymış ve tedrici bir üslup benimsemiştir. Bu şekilde Roma senatosunda tamamı pagan insanların da tepkisini en aza indirmiş ve pagan halkı da kendisine küstürmemiştir. Ayrıca bunun dışında işin bir de diğer tarafı daha vardır ki o da şudur; Hıristiyanlık o döneme kadar henüz tam olarak sistemli bir din haline gelememiştir. Yani günümüzde kabul edilen inanç esasları o dönemde henüz şekillenme sürecindedir. Dolayısıyla günümüz Hıristiyan anlayışıyla Konstantin'in Hıristiyanlığını sorgulamak çok da doğru bir yol değildir. Kanaatimizce Konstantin kişisel anlamda da bu dini kabul etmiştir. Bu nedenle kendisinin de mensubu olduğu bir dinin desteğini siyasi arenada da görmek onun en doğal hakkı olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle bir imparatorun asli görevi olan siyasi işlerde mensup olduğu dinden yararlanması onun bu cemaati salt siyasi çıkarları için kullandığı anlamına gelemeyeceğini düşünüyoruz.

Roma İmparatorluğu'nda din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmamasının bir sonucu olarak devlet başkanının aynı zamanda en yüksek dini merci olması Konstantin döneminde de Hıristiyanlığa uyarlanmış ve Konstantin Hıristiyan Tanrısından aldığı yetkiyle imparatorluğu yönetiyor inancı oluşmuştur. Önceden beri Hıristiyanlık, devlette ve devlet başkanında bir kutsallık olduğunu kabul ediyordu. Bununla birlikte devletin başındaki adam bir Hıristiyan ise veya en azından bir Hıristiyan gibi hareket ediyorsa ona itaat etmek bir Hıristiyanın yapması gereken olmazsa olmaz bir tutumdur. Kayserialı Eusebius'un "İmparatorluk Teolojisi" bize Tanrı-Logos-İmparator ilişkisini açıklamaktadır. Buna göre Tanrı, Logos vasıtasıyla imparatora ülkeyi nasıl yöneteceğini açıklar. İmparator da Logos'u örnek alarak monarşi sistemiyle ülkeyi yönetir.

Roma'nın Hıristiyanlaşma sürecinden 380 yılında Theodosius'un Hıristiyanlığı Roma'nın resmi dini haline getirişine kadar, Dönek Julianus dışında bütün imparatorlar Hıristiyan'dır. Bu imparatorlar döneminde Hıristiyanlık daha da yayılmış ve sonuç itibarıyla Hıristiyanlar Roma İmparatorluğu'nun asli unsuru olmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Alföldi, A., "The Helmet of Constantine With The Christian Monogram", *The Journal of Roman Studies*, 9-23, 1932, XXII.
- Akgündüz, Ahmet; Öztürk, Said; Baş, Yaşar., *Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2005.
- Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, DEÜİF Yayınları, İzmir, 1999.
- Bacchus, F. J., <http://www.Newadvent.org/cathen/11436b.htm>. 1911, (05 08, 2014).
- Barnard, L. W., "Athanasius and the Melitian Schism in Egypt", *The Journal of Egyptian Archaeology*, 181-189, 1973, LIX.
- Barnes, Timothy D., "Constantine's Prohibition of Pagan Sacrifice", *The American Journal of Philology*, No.1, 1984, CV.
- _____, "Eusebius of Caesarea", *The Expository Times*, Sy:1, 2009, CXXI.
- _____, "Legislation Against the Christians", *The Journal of Roman Studies*, 32-50, 1968, LVIII.
- Baş, Bilal, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.
- _____, *Ecclestial Politics During The Iconoclastic Controversy (726-843): The Impact of Eusebian "Imperial Theology" on The Justification of Imperial Policies, (Basılmamış Doktora Tezi)*. McGill University , 2008.
- Bevenot, M., "ST. Cyprian", *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group Publisher, Washington, 2003, IV.
- Bradbury, Scott, "Constantine and Problem of Anti-Pagan Legislation in The Fourth Century" *Classical Philology*, The University of Chicago Press, 1994, No. 2, LXXXIX.
- Brown, Peter, *Geç Antik Çağda Roma ve Bizans Dünyası*, çev. Turhan Kaçar, Türkiye Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- Burkhardt, Jacob, *The Age of Constantine The Great*, Routlage-Kegan Paul Ltd, London, 1949.
- Cameron, Averil, "Constantine and Peace of The Church", Margaret M. Mitchell, Frances M. Young, *The Cambridge History of Christianity Origins to Constantine, 538-551*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Clark, Elizabeth A., "Clement of Alexandria", *Encyclopedia of Religion*, MI: Thomson Gale, Farmington Hills, 2005, III.

- Clarke, Graeme, "Third Century Christianity", Ed: Alan K. Bowman, Averil Cameron, Peter Garnsey, *The Cambridge Ancient History, 589-671*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, XII.
- Cranz, F. Edward, "Kingdom and Polity in Eusebius of Caesarea", *The Harvard Theological Review*, No: 1, 1952, XLV.
- Crehan, J. C., "Athenagoras", *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group, Washington, 2003, I.
- Croix, G. E. M. de Ste., "Why Were The Early Christians Persecuted? A Rejoinder", *Oxford Journals*, 1964.
- _____, *Christian Persecution Martyrdom and Orthodoxy*, Oxford University Press, New York, 1. Baskı, 2006.
- Dam, Raymond Van, *Remembering Constantine at The Milvian Bridge*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Demirkent, Işın, "İstanbul", *DİA*, XXIII.
- Drake, H. A., "The Impact of Constantine on Christianity", Noel Lenski, *The Cambridge Companion to The Age of Constantine, 111-136*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Edwards, Lyford Paterson, *The Transformation of Early Christianity an Eschatological to a Socialized Movement*, George Banta Publishing Company, Wisconsin, 1919.
- Edwards, Mark, *Constantine and Christendom*, Liverpool University Press, Liverpool, 2. Baskı, 2007.
- Elliot, T. G., "Constantine's Conversion: Do We Really Need It?", *Phoenix*, , No.4, 1987, XXXXI.
- Eusebius of Caesarea, *Life of Constantine*, İng. çev. Averil Cameron, Stuart G. Hall, Clarendon Press, Oxford, 1999.
- _____, "Oration in Praise of Constantine", *Eusebius Pamphilius: Church History, Life of Constantine, Oration in Praise of Constantine*, ed: Philip Schaff, Nicene and Post Nicene Fathers Second Series, MI: Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids, I.
- _____, *Kilise tarihi*, çev. Furkan Akderin, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2011,
- Eyice, Semavi, "Ayasofya", *DİA*, IV.
- Faul, D., "Donatism", *New Catholic Encyclopedia*, Thomson Gale, Washington, 2003, IV.

- Frend, W. H. C., "Persecution: Genesis and Legacy", Ed. Margaret M. Mitchell, Frances M. Young, *The Cambridge History of Christianity Origins to Constantine, 503-523*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Gasque, W. Ward, "İnancın Sorgulanması", Ed. Tim Dowley, Pat Alexander, *Hiristiyanlık Tarihi*, 82-97, çev. Sibel Sel, Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.
- Gibson, A. G., "Labarum", *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group Publisher, Washington, 2003, VIII.
- Gonzalez, Justo L., *The Story Of Christianity*, Harper Collins Publisher, New York, 1984, I.
- Gündüz, Şinasi, "Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi-Heresi Kavgası", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1-19, Sy:9, 2004.
- Grant, Robert M., *Augustus To Constantine*, Westminster John Knox Press, U.S.A, 2004.
- Hamell, P. J., "Subordinationism", *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group Publisher, Washington, 2003, XIII.
- Harnack, Adolph, *The Mission and Expansion of Christianity in The First Three Centuries*, Harper & Row Publishers, Gloucester, 1972.
- Holloway, Ross, *Constantine and Roma*, Yale University Press, Yale, 2004.
- <http://christianityforthinkers.com/pdfFormat/Persecution-endnotes.pdf>. 2006. (erişildi: 06 28, 2013).
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Roma_%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu. 2013. (erişildi: 07 02, 2013).
- Humphires, Mark, *Early Christianity*, Taylor-Francis Group, London, 2006.
- Jones, A. H. M, *Constantine and The Conversion of Europe*, 4. Baskı, The English Universities Press, Oxford, 1965.
- Kaçar, Turhan, "Origo Constantini Imperatoris İmparator Constantinus'un Yükselişi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sy:1, 2005, XX.
- _____, "İznik Konsili'nde İmparator ve Piskoposlar", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 66-69, 2004, XXII.
- Kaya, Önder, *Konstantin'in Kutsanmış Şehri*, Küre Yayınları, İstanbul, 2008.
- Keresztes, Paul, *Constantine and Great Monarch and Apostle*, J.C. Gieben Publisher, Amsterdam, 1981.
- Kitab-ı Mukaddes*, Acar Matbaacılık, İstanbul, 2000.

- Lactantius, "Of The Manner in Which the Persecutors Died", ed: Philip Schaff, *Fathers of the Third and Fourth Centuries, Ante-Nicene Fathers*, MI: Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids, 2005, VII.
- Lee, A. D., *Pagans-Christians in Late Antiquity*, Routledge, London, 2000.
- Lenski, Noel, Noel Lenski, "The Reign of Constantine", Noel Lenski, *The Cambridge Companion to The Age of Constantine, 59-90*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Macmullen, Ramsay, *Constantine*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1969.
- Magoulias, Harry J., *Byzantine Christianity; Emperor, Church and The West*, Wayne State University, Detroit, 1970.
- Morgan, Giles, *Bizans'ın Kısa Tarihi*, çev: Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Nicholson, Oliver, "Constantine's Vision of The Cross", *Vigiliae*, No.3, 2000, LIV.
- Odahl, Charles Matson, *Constantine and Christian Empire*, Routledge Publisher, Oxford, 2004.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.
- Pohlsander, Hans A., *The Emperor Constantine*, Routledge Publication, London, 2002.
- Roldanus, Johannes, *The Church in the Age of Constantine*, Taylor & Francis E-Library London, 1. Baskı, 2006.
- Schaff, Philip, "History of Christian Church", Newyork, *Christian Classics Ethereal Library*, 1. Baskı, II.
- Siegman, E. F., Winkler, J. "Book of Revelation", *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group, Washington, 2003, XII.
- Sinanoğlu, Mustafa, "Hıristiyan ve İslam Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dini Toplantı: İznik Konsili", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 1-16, Sy:6, 2001.
- Smith, John Holland, *Constantine The Great*, Harper Collins Publisher, San Francisco, 1984.
- Smith, Michael A., "Tapınma ve Hıristiyan Yılı", Ed. Tim Dowley, Pat Alexander, *Hıristiyanlık Tarihi, 154-159*, çev. Sibel Sel, Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.
- Stark, Rodney, *The Rise of Christianity*, Harper Collins Publisher, San Francisco, 1997.
- Stevenson, J., "Eusebius of Caesarea", *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group Publisher, Washington, 2003, V.

- _____, “Lactantius”, *New Catholic Encyclopedia*, Gale Group Publisher, Washington, 2003, VIII.
- Storch, Rudolph H., “The Eusebian Constantine”, *Church History*, No.2, 1971, XXXX.
- Tarakçı, Muhammet, “Hıristiyanlıkta Logos Doktrini”, *Milel ve Nihal Dergisi*, , Sy:1, 2011, VIII.
- Tertullian, *Apology*, ing. çev. T. R. Glover, Harvard University Press, London, 1977.
- Todd, Richard A., “Constantinus ve Hıristiyan İmparatorluğu”, Ed. Tim Dowley, Pat Alexander, *Hıristiyanlık Tarihi*, 141-153, çev. Sibel Sel, Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.
- Turgut, Ramazan, *Donatizm, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2011.
- Vaage, Leif E., “Why Christianity Succeeded (in) the Roman Empire”, Ed: Leif E. Vaage, *Religious Rivalries in The Early Roman Empire and The Rise of Christianity, 253-278*, Wilfrid Laurier University Press, Waterloo, 2006.
- Vasiliev, A. A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev: Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara, 1943.
- Vogt, Joseph, *Eskiçağ Tarihine Dair İki Konferans: İmparator Konstantin ve Hıristiyanlık İlkçağ Tarihi ve Dünya Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1961.
- Wace, Henry, ve Philip Schaff. *Nicene and Post-Nicene Fathers of Christian Church*, Second Series, William B. Eerdmans, Edinburg, 1991, I.
- Williams, George Huntston, “Christology and Church-State Relations in The Fourth Century”, *Church History*, No: 3, 1951, XX.
- Wright, David F., “Konseyler ve İnanç Bildirgeleri”, Ed. Tim Dowley, Pat Alexander, *Hıristiyanlık Tarihi*, 166-189, çev. Sibel Sel, Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.
- Pliny The Younger, *Pliny The Younger Complete Letters*, ing. çev. P. G. Walsh, Oxford World’s Classics, Oxford, 2006.

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında, Siirt'in Baykan ilçesinde dünyaya geldi. 2007'de Tatvan İmam Hatip Lisesi'nden mezun olup aynı sene İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimine başladı. 2011'de İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi oldu. Yine 2011'de Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı.

Evli ve bir çocuk babası olan Kaymaz, Arapça ve İngilizce bilmektedir.